

ગુજરાતી
**યુગ શક્તિ
ગાયત્રી**

નવેમ્બર ૧૯૯૯

સર
૨૦૧૧
૪૪૪
૩૫૫૩
ફેલ

Disclaimer / Warning: All literary and artistic material on this website is copyright protected and constitutes an exclusive intellectual property of the owner of the website. Any attempt to infringe upon the owners copyrights or any other form of intellectual property rights over the work would be legally dealt with. Though any of the information (text, image, animation, audio and video) present on the website can be used for propagation with prior written consent.

અનુક્રમણિકા

૧. તમારું સ્વાસ્થ્ય : આયુર્વેદના મતાનુસાર	૨	૯. સાધના પરિશિષ્ટ : બલિવૈશ્વનું સબળ	૩૦
૨. હસો-હસાવો નહીં તો રોગ ઘેરી લેશે.....	૬	અને સંક્ષિપ્ત વિધાન	
૩. યુગગીતા-૪ : સદ્ગુરુના રૂપમાં	૯	૧૦. મહાપૂર્ણાહુતિ નજીક આવી પહોંચી, આપણે	૩૩
ભગવાનનું વરણ		શું કરવાનું છે તે સમજી લઈએ	
૪. યુગ નિર્માણ સત્સંકલ્પ-૮ : ચારે તરફ	૧૪	૧૧. ગૂઢ વાર્તાલાપ	૩૬
મધુરતા, સ્વચ્છતા, સાદાઈ અને		૧૨. વિવેકવાનને જ્યોતિષની શી જરૂર ?	૩૮
સજ્જનતાનું વાતાવરણ બનાવીશું		૧૩. વ્યક્તિ નિર્માણ :	૪૦
૫. પ્રજાપુરાણ સ્તંભ : ઓ ધરતી પર રહનેવાલા	૧૮	સંપદા અને મહાનતામાંથી એકનું ચયન	
ધરતીકો સ્વર્ગ બનાના હૈ		૧૪. પરમપૂજ્ય ગુરુદેવની અમૃતવાણી :	૪૨
૬. પરિવાર નિર્માણ :	૨૧	હીરક જ્યંતીની પૂર્વ વેળાએ શ્રાવણીનો	
કૌટુંબિક સમસ્યાઓનું સમાધાન		સંદેશ	
૭. વાતાવરણ આપણે પોને જ બનાવવું પડશે	૨૫	૧૫. ગુજરાત યાત્રાનાં સમાચાર	૪૭
૮. નારી જાગરણ : સર્જનહારની ગરિમાને	૨૭	૧૬. યુગ નિર્માણ સમાચાર	
અનુરૂપ સન્માન મળે			

નવા ગ્રાહકો બનાવો ત્યારે આ પ્રમાણે સહકાર આપવા વિનંતી

(આગામી વર્ષનું લવાજમ વાર્ષિક રૂ. ૪૫ અને આજીવન ૫૦૦ રૂ. રહેશે)

(૧) વાર્ષિક/આજીવન ગ્રાહકનું લવાજમ મોકલ્યા બાદ પ્રથમ અંક મળે તેમાં ગ્રાહક નંબર નામની આગળ લખેલો હોય છે તે ડાયરીમાં નોંધી લેવા વિનંતી. અંક ન મળે/સરનામું બદલવાનું હોય ત્યારે આ નંબર ખાસ લખવો જરૂરી છે. આજીવન નંબર હંમેશા માટે હોય છે તો નોંધ કરવાનું ભૂલાય નહીં.

(૨) વાર્ષિક ગ્રાહકોની પત્રિકા બને ત્યાં સુધી પેકેટમાં મંગાવી હાથો-હાથ વિતરણ કરવાથી અંકો ન મળ્યાની ફરિયાદ ઓછી રહે છે માટે પેકેટમાં જ વધુ પત્રિકા મંગાવી સહકાર આપશો.

(૩) આપ એક જ નામ ઉપર પેકેટથી અંકો મંગાવો ત્યારે તે ગ્રાહકોની નામાવલી મોકલવી નહીં. ફક્ત તમારું જ નામ સરનામું પીનકોડ લખવો.

(૪) અમારા કાર્યાલયથી ડાયરેક્ટ પત્રિકા ગ્રાહકને મોકલવાની હોય તેમનું પૂરેપૂરું નામ-સરનામું પીનકોડ અવશ્ય લખશો. યાદી બે કોપીમાં સ્પષ્ટ અક્ષરે મોકલવી જેથી બીજા કાગળ ઉપર અમારો રીમાર્ક/ગ્રાહક નંબર મોકલી આપીશું.

(૫) લવાજમ મોકલતી વખતે ખાતા નંબર અવશ્ય લખશો. આગામી વર્ષનો નવો ખાતા નંબર પોસ્ટકાર્ડ દ્વારા આપને લખી જણાવવામાં આવશે.

(૬) મનીઓર્ડરથી લવાજમ મોકલો ત્યારે સંદેશ કુપનમાં વિગત વ્યવસ્થિત સારા અક્ષરે વંચાય તેવી જરૂર લખશો. જેથી ફરિયાદ રહેવા ન પામે.

(૭) અખંડ જ્યોતિ પત્રિકાનું લવાજમ તથા વાંગમય માટે રૂ. અખંડ જ્યોતિ સંસ્થાન, મથુરાનાં નામે મોકલવા તથા ત્યાંનો પત્ર વ્યવહાર સંપૂર્ણ હિન્દી ભાષામાં અથવા અંગ્રેજીમાં કરવો.

ગૂતન વર્ષાભિનંદન

ॐ ભૂભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગોદેવસ્ય ધીમહિ ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્ ।

યુગ શક્તિ ગાયત્રી

: સંસ્થાપક/સંરક્ષક :

વેદમૂર્તિ, તપોનિષ્ઠ યુગદેષ્ટા
પં. શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય
અને

માતા ભગવતી દેવી શર્મા

: સંપાદક :

પં. લીલાપત શર્મા

: કાર્યાલય :

ગાયત્રી તપોભૂમિ,
મથુરા - ૨૮૧ ૦૦૩

: ટેલિફોન :

(૦૫૬૫) ૪૦૪૦૦૦, ૪૦૪૦૧૫

વાર્ષિક લવાજમ : ૪૫ રૂપિયા
આજીવન લવાજમ : ૫૦૦ રૂપિયા

વિદેશનું લવાજમ

વાર્ષિક : ૧૦ પાઉન્ડ/૧૫ ડૉલર/
૪૦૦ રૂપિયા

આજીવન : ૧૦૦ પાઉન્ડ /

૧૫૦ ડૉલર / ૪૫૦૦ રૂપિયા

વર્ષ - ૩૦ અંક - ૧૧

નવેમ્બર - ૧૯૯૯

આપણે શ્રેષ્ઠ યોદ્ધાની ભૂમિકા નિભાવીએ....

જીવન એક સંગ્રામ છે, જેમાં દરેક મોરચા ઉપર કોઈ સ્વલ્પ સાધનસંપન્ન સેનાપતિ શત્રુની વિશાળ સેનાનો મુકાબલો કરવા માટે જરા પણ પ્રમાદ કર્યા વગર આત્મરક્ષા માટે પુરુષાર્થ કરે છે. તેવી એકસરખી સાવધાની સાથે લડવાનું હોય છે. ગીતાને આવી જ આધ્યાત્મિક પરિસ્થિતિની ભૂમિકા કહી શકાય છે. પાંડવ પાંચ જ હતા, પરંતુ તેમના આદર્શો ઊંચા હતા. કૌરવ સો હતા પરંતુ તેમના મનોરથ નિમ્ન હતા. બંને એક જ ઘરમાં રહ્યા અને મોટા થયા હતા. તેના કારણે આત્મીયતાના સંબંધો પણ હતા. અર્જુન લડાઈથી બચવા ઈચ્છતો હતો અને અનીતિનું જે વર્ચસ્વ હતું તે સહન કરવા માંગતો હતો. ભગવાને તેને બોધ આપ્યો અને કહ્યું - લડાઈ સિવાય અન્ય કોઈ માર્ગ નથી. અસુરતાને નાથ્યા વગર દેવત્વના અસ્તિત્વનો સંભવ છે જ નહીં. અસુરતા વિજયી બનશે તો સમગ્ર સંસારનો નાશ થશે. એટલા માટે પોતાનું જ નહીં, સમસ્ત સંસારના હિતનું પણ ધ્યાન રાખીને અસુરતા સામે લડવું જોઈએ. ભગવાનના આદેશને શિરોધાર્ય કરીને અર્જુન લડ્યો અને વિજયી થયો. ગીતાની આ પૃષ્ઠભૂમિ છે.

ગીતાકાલનું મહાભારત હજુ પણ સમાપ્ત થયું નથી. આપણી અંદર કુવિચારરૂપી કૌરવ હજુ પણ પોતાની દુષ્ટતાનો પરિચય આપતા રહે છે. દુર્યોધન અને દુઃશાસનના ઉપદ્રવ રોજબરોજ સહન કરવા પડે છે. માનવીય શ્રેષ્ઠતાઓની દ્રૌપદી વસ્ત્રવિહીન થઈને લાજથી મરતી રહે છે. આવી પરિસ્થિતિઓમાં પણ જે અર્જુન લડવા માટે તૈયાર ન હોય, તેને શું કહેવું? ભગવાને આવા જ મનોવિચારના પુરુષોને નપુંસક, કાયર, ઢોંગી જેવા અનેક કટુશબ્દો કહી ધિક્કાર્યા હતા. આપણામાંથી એ સૌ જે પોતાના બાહ્ય તેમજ આંતરિક શત્રુઓ વિરુદ્ધ સંઘર્ષ કરવાથી દૂર ભાગે છે, એવી જ વ્યક્તિઓ ખરેખર ધિક્કારવાયોગ્ય છે.

જે લોકો પોતાની જિંદગી આરામ અને શાંતિથી પસાર કરવાની વાત વિચારે છે, તેઓ ખરેખર ઘણા જ ભોળા છે. સંઘર્ષ કર્યા બાદ વિજયી થયા પછી જ શાંતિ મળી શકે છે. જીવન-નિર્માણનું ધર્મક્ષેત્ર કુરુક્ષેત્રના રૂપમાં થયું છે. અહીં બંને સેનાઓ એકબીજાની સામે અડગ થઈ ઊભી છે. દેવાસુર સંગ્રામનું બ્યુગલ અહીં વાગી રહ્યું છે. આવી પરિસ્થિતિમાં કોઈ પણ યોદ્ધાને લડવા સિવાયનો અન્ય કોઈ માર્ગ દેખાતો નથી. સાવધાન સેનાપતિની જેમ જ આપણે પણ આપણા આંતરિક તેમજ બાહ્ય બંને ક્ષેત્રોમાં મજબૂત મોરચાબંદી કરવી જોઈએ. ગાંડીવ ઉપર પણ છ ચઢાવવા અને પંચજન્ય વગાડવા સિવાય બીજી કોઈ રીતે આપણો ઉદ્ધાર નથી.

તમારું સ્વાસ્થ્ય આયુર્વેદના મતાનુસાર

આયુર્વેદના આહારપક્ષ સાથે જોડાયેલો એક ઘણો મહત્વપૂર્ણ પ્રસંગ છે. ચરકસંહિતાના લેખક પુનર્વસુને કેટલાક વૈદ્યોએ પૂછ્યું — “કોઠરુક” — એટલે કે રોગી કોણ નથી? એક વૈદ્યે કહ્યું કે ‘જે અવનપ્રાશ ખાય છે.’ એકે કહ્યું કે, ‘જે નિયમિત ત્રિકૃણા તથા લવણ ભાસ્કર લેતો રહે છે.’ એકે કહ્યું કે, ‘જે ચંદ્રપ્રભાવટી ખાય છે.’ ત્યારે સ્વસ્થ રહેવાનો આધારભૂત સિદ્ધાંત વાગભટ્ટે સમજાવ્યો. ઉત્તમ સ્વાસ્થ્યનું રહસ્ય છે — હિતમુક, મિતમુક, ઋતમુક. હિતમુક એટલે એવી વસ્તુ ગ્રહણ કરવી જે હિતકારી હોય, ફક્ત સ્વાદ માટેની ન હોય. મિતમુક એટલે કે સારી પુષ્ટિદાયક વસ્તુઓ ગ્રહણ કરવી પણ પ્રમાણસર લેવી. ઋતમુક એટલે સારી વસ્તુ ખાવી પણ થોડી ખાવી. સાથે સાથે એ પણ ધ્યાન રાખવામાં આવે કે તે ઉત્તમ કમાણી દ્વારા લેવામાં — બનાવવામાં આવી હોય, અનીતિપૂર્વક ઉપાર્જિત કરેલી ન હોય.

ઉપર્યુક્ત આહારસંબંધી દષ્ટાંત સર્વવિદિત હોવા છતાં પણ એવા કેટલા છે જે આ મુદ્દા ઉપર ધ્યાન આપી શકે છે? આ જ કારણે અધિકાંશ આજની જીવનશૈલીમાં આવેલ પરિવર્તનને લીધે થયેલ રોગોના મૂળ કારણમાં આહાર જ મુખ્ય છે. પાછલા અંકોમાં ચરકસંહિતામાં દર્શાવવામાં આવેલ આહારવર્ગોની ચર્ચા સંક્ષેપમાં કરવામાં આવી હતી. હવે અહીં થોડી ચર્ચા વિસ્તારપૂર્વક કરીશું —

(૧) અન્ન વર્ગ : (શૂક ધાન અથવા અનાજ) ચોખા, ઘઉં, જુવાર, બાજરી, જવ, મકાઈ વગેરે મુખ્ય રૂપે અન્ન, અનાજ અથવા શૂક ધાન માનવામાં આવે છે, જેનો આપણા દેશમાં આહારના રૂપમાં પ્રયોગ થાય છે. આ આપણા આહારમાં ઊર્જાનો મુખ્ય સ્ત્રોત છે. આ અન્નવર્ગનાં દ્રવ્યો (ઘટકો)માં મુખ્ય ઘટક

કાર્બોહાઈડ્રેટ જ હોય છે. પ્રોટીન લગભગ છથી બાર ટકા સુધીનું મળી આવે છે. અતિ જરૂરી એમિનો અમ્લ જ પ્રોટીનનું નિર્માણ કરે છે તેમજ તેની શૂક ધાન્યમાં અલ્પતા રહે છે. અન્ન શ્રેણીમાં ખનિજ લવણ (મિનરલ્સ) પણ ઓછી માત્રામાં જ હોય છે. આના ઉપરના ભાગમાં ‘વિટામિન બી’નો સમૂહ જોવા મળે છે. એક વર્ષ કરતાં વધુ સમયના સંઘરેલા અનાજનું સેવન કરવું હિતકારી નથી.

(૨) શમીધાન્ય વર્ગ : (કઠોળવર્ગ અથવા લેગ્યુમ અથવા પલ્સેજ) — આ દ્રવ્યોમાંથી દાળ બને છે. પ્રોટીનની દૃષ્ટિએ દરેક પ્રકારની દાળ સંપન્ન હોય છે. ચણા, મગ, અડદ, રાજમા, સોયાબીન વગેરે આ વર્ગમાં આવે છે. શાકાહારીઓ માટે મુખ્ય રીતે પ્રોટીનના સ્ત્રોતનો આ જ આહાર છે અને કોઈ પણ માંસાહારી પદાર્થની તુલનામાં આ પ્રોટીન શ્રેયસ્કર તેમજ વધારે ગુણવત્તાવાળો છે.

(૩) કંદમૂળવર્ગ (ટ્યુબર્સ અથવા રૂટ્સ) : બટાકા, શકરિયાં, રતાળુ, સૂરણ, બીટ, ગાજર તથા મૂળા જેવા મુખ્ય ખાદ્ય પદાર્થો કંદમૂળ વર્ગમાં જ આવે છે. આ કેલેરીના મુખ્ય સ્ત્રોત છે અને આ કાર્બોજ (કાર્બોહાઈડ્રેટ) વધારે પ્રમાણમાં હોય છે. આ કેલરી શરીરને ઊર્જા પ્રદાન કરી ચયાપચયની પ્રક્રિયાને ગતિશીલ કરે છે. અનાજના સ્થાને પણ આનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. ઋષિમુનિઓનું ભોજન-ફળાહાર રૂપે આવા જ સ્ત્રોતથી આવતું હતું.

(૪) ફળવર્ગ (ફ્રૂટ્સ) : ફળોમાં વિટામિન્સ, ખનિજ તત્ત્વો, પ્રાકૃતિક શર્કરા - કાર્બન જરૂરી માત્રામાં હોય છે. આમળાં, બિલુ, કેળા, ખજૂર, અંજીર, પપૈયાં, જાંબુ, સંતરાં, મોસંબી, જામફળ, કેરી, દાડમ, સફરજન વગેરે સામાન્ય રીતે બધે જ મળનારાં ફળ

છે, જે ઔષધિપ્રધાન ગુણ પણ ધરાવે છે અને ખાદ્યફળના રૂપે પણ છે. આમાંથી કેટલાંક તો મૂળસ્વરૂપે રસાયણ ગુણ ધરાવે છે. દ્રાક્ષ, અનાનસ, સ્ટ્રોબેરી જેવાં ફળો હવે ભારતમાં પણ વધુ પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ છે. જેમને પોસાય તે આનો પણ ઉપયોગ કરી શકે છે. હમેશાં પાકેલું ફળ જ ઉપયોગમાં લેવું જોઈએ. ગંદાં-સડી ગયેલાં ફળોનો ઉપયોગ ન કરવો જોઈએ. આજકાલ કોલ્ડ સ્ટોરેજનો જમાનો છે. સાથેસાથે કેરી, કેળા, દ્રાક્ષ જેવાં ફળોને કાર્બાઈડ નામના રસાયણ વડે પકવવામાં આવે છે, જે શરીરને માટે ઝેર સમાન છે. એટલા માટે આની જગ્યાએ લીલાં શાકભાજીનું સેવન કરવું અથવા અન્ય ફળોનું સેવન કરવું વધારે યોગ્ય છે.

(પ) શાકવર્ગ (વેજીટેબલ્સ) : આહારનો સર્વાધિક મહત્વપૂર્ણ આ ઘટક ખનિજ લવણો તથા વિટામિનોની પૂર્તિના મુખ્ય સ્ત્રોત કારેલાં, રીંગણાં, તૂરિયાં, ભીંડા, કોબી, ટામેટાં, ચીભુંડું, ચોળી વગેરે શાકવર્ગીય પદાર્થો નિયમિત આહારમાં હોઈ તે ખૂબ હિતકારી છે. ઋતુ વિરુદ્ધ શાકભાજીનું સેવન આયુર્વેદમાં વર્જ્ય છે.

(દ) હરિત વર્ગ (ગ્રીનલીફી વેજીટેબલ્સ) : આમાં મુખ્ય રૂપે પાલક, મેથી, વટાણા, મૂળાની ભાજી, ફુદીનો, ધાણા વગેરેનો આહારમાં આંશિક પ્રયોગ કરવામાં આવે છે. આમાં ખનિજ તત્ત્વો તથા વિટામિન 'સી' અને 'ઈ' જેવાં જીવનીય તત્ત્વો પ્રચુર માત્રામાં મળી આવે છે.

(૭) સૂકાં ફળ તથા તેલીબિયાં (ડ્રાયફ્રૂટ્સ તથા ઓઈલ સીડ્સ) : કાજુ, પીસ્તાં, બદામ, અખરોટ, ચારોળી, નારિયેળ, મગફળી જેવા સૂકામેવા વર્ગના પદાર્થોનો ઉપયોગ લગભગ આમાં થાય છે. આમાં પ્રોટીનની પ્રચુર માત્રા તો હોય છે જ આમાં સ્નેહદ્રવ્ય જે અંદરના લુબ્રિકેશન તેમજ મેદપૂર્તિને માટે જરૂરી છે તે પ્રચુર માત્રામાં હોય છે. તલ, સરસવ જેવાં તેલીબિયાં પણ ખાદ્ય પદાર્થ છે.

(૮) ઈશુ વર્ગ (શર્કરાપ્રધાન) : સાકર, ગોળ, ખાંડ, ગ્લુકોઝયુક્ત પદાર્થ ઈશુ વર્ગમાં ગણવામાં આવ્યા

છે. આ સૌનો પ્રયોગ ગળ્યા ખાદ્ય પદાર્થના રૂપમાં કરવામાં આવે છે. આમાં સોએ સો ટકા કાર્બોજ હોય છે જે ઊર્જા ઉત્પાદનનો પ્રમુખતમ તેમજ ઉત્તમ સ્ત્રોત છે.

(૯) અમ્બુ વર્ગ : આમાં જળપ્રધાન દરેક પદાર્થ આવે છે. આમ તો આ કાયા પૂર્ણતઃ જળપ્રધાન છે. જળના રૂપમાં જો આપણે પાણી પીને આપણી તરસ છીપાવીએ છીએ, તો જુદાંજુદાં શરબત-ફળોના રસ દ્વારા શરીરના મહત્વપૂર્ણ ઘટકો માટે જરૂરી તત્ત્વોની પૂર્તિ પણ કરીએ છીએ. તરબૂચ જેવું ફળ આ વર્ગમાં આવે છે, જેમાં ૯૦ ટકા કરતાં વધુ પાણી જ હોય છે.

(૧૦) ગોરસ વર્ગ (મિલ્ક પ્રોડક્ટ્સ) : દૂધ, દહીં, પનીર, છાશ વગેરે આ વર્ગમાં આવે છે. આને દિવ્ય આહાર માનવામાં આવે છે. ઘણી વ્યક્તિઓ આનો કલ્પ કરતી પણ જોવા મળે છે. આમાં ગાયના દૂધનો મહિમા અપરંપાર બતાવવામાં આવ્યો છે. દહીં અનેક ગુણોથી ભરપૂર ખાદ્ય છે. પનીર અને તેમાંથી બનેલા પદાર્થો પણ સર્વોપયોગી છે. છાશને તો અમરત્વ પ્રદાન કરનારની સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે. આજના યુગમાં જ્યારે કૃત્રિમ યૂરિયામિશ્રિત દૂધની ચારે તરફ બોલબાલા છે ત્યારે ધ્યાન રાખવામાં આવે કે ક્યાંક આપણે દૂધના નામે ઝેરનું સેવન કરતા તો નથી ને ! દૂધને ઉકાળી ઘટ્ટ કરીને બનાવવામાં આવેલ ખાદ્ય પદાર્થ સ્વાદમાં તો સારા લાગે છે, પરંતુ પૌષ્ટિકતાની દૃષ્ટિએ આજની જીવનશૈલીવાળી વ્યક્તિને માટે ન લેવા યોગ્ય જ છે.

(૧૧) સ્નેહવર્ગ (ઓઈલ અને ફેટ્સ) : માખણ, ઘી, વનસ્પતિ ઘી તથા કૃત્રિમ વનસ્પતિ તેલ જેવા સ્નેહવર્ગીય પદાર્થને આહારનાં મુખ્ય અંગ માનવામાં આવે છે. આ કક્ષાના પદાર્થ કેલરી(ઊર્જા)ના મુખ્ય સ્ત્રોત છે. એક ગ્રામ પદાર્થમાંથી નવ જેટલી કેલરી મળે છે. આમાં વિટામિન એ, ડી, ઈ તથા કે વગેરે રહેલાં જણાવવામાં આવે છે. આનો વધુ માત્રામાં ઉપયોગ શારીરિક તેમજ માનસિક સ્વાસ્થ્ય બંનેને માટે નુકસાનકારક છે. એટલે જરૂર પ્રમાણે યોગ્ય માત્રામાં

જ આનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

(૧૨) કૃતાન્ન વર્ગ તથા આહાર યૌગિક : આ કક્ષામાં પકાવેલું ભોજન (કુક ફૂડ) તથા આહાર યૌગિકને લેવામાં આવ્યા છે. આયુર્વેદ આ વર્ગની વ્યાખ્યા અલગ રીતે કરે છે, કેમ કે ઉપર જણાવેલ દરેક વર્ગ-કક્ષા પોતે પોતાની રીતે સ્વતંત્ર છે. પાકવાથી ગુણધર્મ બદલાઈ જાય છે અને એ યૌગિક બની જવાથી એકરસ થઈ તેનો પ્રભાવ આપણા પાચન તેમજ અલગ અલગ અંગો ઉપર પડે છે. આજે આ વર્ગના વિશેષજ્ઞોની ચર્ચા ચારે તરફ જોવા મળે છે. પાકશાસ્ત્રકળાના વિશેષજ્ઞોએ કૃત્રિમ જીવન-પદ્ધતિના આ યુગમાં સ્વાદના નામે આ વર્ગનો ભરપૂર દુરુપયોગ કર્યો અને લોકોના સ્વાસ્થ્ય સાથે રમત કરી છે. આજનાં ફાસ્ટફૂડ, પીઝા વગેરે એવી ચીજ છે, જેણે સર્વાધિક નુકસાન પહોંચાડ્યું છે.

ઉપર વર્ણવેલ આહાર-વર્ગોની વ્યાખ્યા કર્યા બાદ હવે કેટલાંક સૂત્રો અનુસાર આહાર-વિજ્ઞાનનો આયુર્વેદ સંમત પક્ષ સમજીએ આ સૂત્ર છે — આહારમાં શું ખાવું, કેટલું ખાવું, ક્યારે ખાવું, શા માટે ખાવું, કઈ રીતે ખાવું ?

શું ખાવું : હમેશાં હિતકારી પદાર્થોનું સેવન કરવું જોઈએ. જેના સેવનથી શરીરમાં વિષનું પ્રમાણ વધે તેવા પદાર્થો જેમ કે દારૂ, ચા, કોફી, પાન-તમાકુ, ઈંડાં, માંસ-માછલી વગેરેનું સેવન ક્યારેય ન કરવું. જીવનોપયોગી પદાર્થોને આહારમાં અવશ્ય લેવા, જેમ કે ઘઉં, ચોખા, મકાઈ, બાજરી, દાળ, માખણ, લીલાં શાકભાજી વગેરે. હમેશાં તાજું ભોજન લેવું. શક્ય હોય તો ફણગાવેલા અનાજને પ્રાધાન્ય આપવું. મગ, ચણા, મગફળી, તલ, ઘઉં વગેરેને ફણગાવીને તેનું નિયમિત સેવન કરી શકાય છે.

કેટલું ખાવું ? : 'મિતાશી સ્યાત' એટલે કે થોડી માત્રામાં લેવું. ખાદ્ય પદાર્થો ગમે તેટલા પૌષ્ટિક તેમજ સ્વાસ્થ્યવર્ધક કેમ ન હોય, પણ જો પ્રમાણનું ધ્યાન રાખવામાં ન આવે તો હાનિકારક જ સિદ્ધ થાય છે.

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ પં. શ્રીરામ શર્મા આચાર્યજી અનુસાર માત્ર અડધું પેટ ભરાય, એટલો જ આહાર લેવો જોઈએ, બાકીનો એક ચતુર્થાંશ ભાગ હવા માટે તેમજ બાકીનો ભાગ પાણી માટે રહેવા દેવો જોઈએ. ત્યારે જ પાચન યોગ્ય રીતે થઈ શકે છે. એટલું વધારે પણ ખાવું ન જોઈએ કે ભોજન ઓડકારની સાથે બહાર આવી જાય અને એટલું ઓછું પણ નહીં કે શરીરને પોષણ જ ન મળે. શારીરિક શ્રમ કરનારાઓને પર્યાપ્ત પ્રોટીન, શર્કરા તેમજ ચીકાશની જરૂરિયાત હોય છે. આધ્યાત્મિક તપ તેમજ માનસિક કાર્ય કરનારાઓને સુપાચ્ય બાફેલાં શાકભાજી, રોટલી, ખીચડી, દૂધ, મીઠાં ફળો વગેરે જરૂરી માત્રામાં પોષણ આપી શકે છે.

ક્યારે ખાવું : અગ્નિહોત્રની માફક ભોજન બે સમયે જ કરવું જોઈએ. પ્રથમ ભોજન સવારના ૮ થી ૧૨ની વચ્ચે તથા સાંજનું ૭ વાગ્યા પહેલાં કરી લેવું આયુર્વેદમાં હિતકારી જણાવ્યું છે. પોતાના ભોજનનો સમય નક્કી કરી લેવાથી તેમજ નિયમિત યોગ્ય માત્રામાં લેવાથી તેનું પાચન યોગ્ય રીતે થાય છે અને અત્યારના સમય પ્રમાણેના જુદા જુદા રોગ પણ થતા નથી. આજે લગભગ ઘરોમાં ટી.વી.ની સામે બેસીને મોડી રાત્રિના ૧૨ વાગ્યા સુધી ભોજન કરવામાં આવે છે. આને પચવા માટે ઓછામાં ઓછા ૮ થી ૧૨ કલાક જોઈએ. આ ન પચવાના કારણે સમયની આ વિષમતામાં જ આહાર મ્રહણ ન કરી શકવાને કારણે અધિકાંશ વ્યક્તિઓ રોગી જોવામાં આવે છે. ભૂખ લાગ્યા વગર આહાર લેવો ન જોઈએ. પ્રજ્વલિત અગ્નિમાં જ તો સમિધાઓ નાંખવામાં આવે છે. ધુમાડો કાઢતા, અર્ધપ્રજ્વલિત અગ્નિમાં સમયાંતરે થોડી થોડી સમિધાઓ નાંખવાથી તો ધુમાડો જ નીકળશે.

શા માટે ખાવું : પોતાના શરીરને સ્વસ્થ, નીરોગી, બળવાન બનાવવા માટે 'શરીરને ભગવાનનું મંદિર સમજીને આત્મસંયમ તથા નિયમિતતા દ્વારા આરોગ્યની રક્ષા કરવી' — આપણા યુગ-નિર્માણ

સત્સંકલ્પનું પ્રથમ સૂત્ર છે. સ્વસ્થ રીતે જીવતા રહીને ભગવાનનું કાર્ય કરવા માટે ભોજન લેવામાં આવે છે, નહિ કે ખાવાને માટે ! આજે ઊંધું જ થઈ રહ્યું છે.

કઈ રીતે ખાવું : ભોજન એ રીતે લેવાવું જોઈએ જેના લીધે જઠરાગ્નિને ઓછામાં ઓછો શ્રમ કરવો પડે. જ્યાં સુધી કોળિયો પ્રવાહી રૂપમાં લાળ ‘સેલાઈવા’ના ઍજાઈમ્સની સાથે મળીને ઘૂંટડાના રૂપમાં ગળાની નીચે સહજ રીતે ઉતરવાયોગ્ય ન બની જાય ત્યાં સુધી કોળિયાને દાંતો વડે બરોબર ચાવવો જોઈએ. આયુર્વેદ કહે છે કે — ભોજનને પીવું જોઈએ, પાણીને ચાવવું જોઈએ. ભોજન એવું હોવું જોઈએ જેને જોઈને મન હર્ષિત તેમજ પ્રકુલ્લિત બને. ભોજનની થાળી સામે આવતાં જ તેને પૂજાના પ્રસાદની જેમ ગ્રહણ કરવામાં આવે. ભોજનની સાથે વધારે પાણી લેવું ન જોઈએ. શક્ય હોય તો એક કલાક પહેલાં એક ગ્લાસ પાણી લઈ લેવું. ભોજન દરમિયાન વધુમાં વધુ એક ચતુર્થાંશ કરતાં પણ અડધો ગ્લાસ પાણી થોડું થોડું લેવું જોઈએ. પછી ભોજન કર્યા બાદ એક કલાકે પાણી પીવાનું શરૂ કરવું જોઈએ. આમ કરવાથી ભોજન જલદી પચી જાય છે.

વર્ષાઋતુમાં આહારનો ક્રમ

ઉપર જણાવેલ કેટલાક સામાન્ય પ્રસંગોની ચર્ચા કર્યા પછી આ અંકમાં કેટલાક સામયિક પક્ષોનું વિવેચન પણ કરી રહ્યા છીએ. જેમ કે — વર્ષાઋતુમાં આહાર કેવો હોવો જોઈએ ? વર્ષાઋતુથી સૂર્ય દક્ષિણાયન થવા લાગે છે. ઋતુક્રમમાં વિસર્ગકાળના નામથી પરિચિત આ અવધિ સ્વાસ્થ્યની દૃષ્ટિએ ઘણી જ લાભકારી માનવામાં આવી છે. ગરમીમાં સંચિત વાયુનો પ્રકોપ આ વર્ષાઋતુમાં જ જોવા મળે છે, સાથેસાથે આ ઋતુમાં પિત્તનો સંચય થતો પણ જોવામાં આવે છે. પ્રકોપિત થયેલો વાયુ જઠરાગ્નિને મંદ કરી નાંખે છે. આ કારણે ભોજન પચવામાં ઘણો વિલંબ થાય છે તથા પેટ ભારે, અપચો, ગેસની ફરિયાદ જોવામાં આવે છે. આ ઋતુ વિદાહકારક તેમજ વાતવર્ધક પણ હોય છે.

ઉપર્યુક્ત આયુર્વેદોક્ત મતોને જોતાં હળવો તેમજ સુપાચ્ય ખોરાક આ ઋતુમાં લેવો જોઈએ. ભારે ઝડપથી ન પચનારા ભોજનથી હમેશાં બચતા રહેવું જોઈએ નહીંતર પેટના રોગ થઈ શકે છે. આજકાલ કયાંય શુદ્ધ પાણી ઉપલબ્ધ નથી. જળના સંચારથી થનારા રોગોથી બચવા માટે કેવળ જળને ઉકાળીને પીવું જોઈએ, એમ નહિ પરંતુ દરેક શાકભાજીને પણ ગરમ પાણી વડે ધોઈને જ ઉપયોગમાં લેવાં જોઈએ. વાયુવૃદ્ધિની સંભાવનાને જોતાં મધુર, અમ્લ તેમજ ખારા રસપ્રધાન આહારનું સેવન આ ઋતુમાં હિતકર છે. ભોજનની સાથે આદુનું સેવન, તૂરિયાં, દૂધી, પરવળ, ભીંડા, મગની દાળનો પ્રયોગ કરી શકાય છે. કેરી દેશી અને મીઠી હોય તો જ લેવી. જાંબુ, કેળા, મોસમ પ્રમાણેનાં ફળોનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. શેકેલી મકાઈ તેમજ મકાઈની જુદી જુદી વાનગીઓનો આ ઋતુમાં ઉપયોગ થાય છે. શ્રાવણમાં દૂધ તથા ભાદરવામાં છાશનો પ્રયોગ આયુર્વેદમાં નિષિદ્ધ બતાવવામાં આવ્યો છે. એટલા માટે આ સમયમાં દહીંનો ઉપયોગ થતો નથી. વર્ષાઋતુના મુખ્ય રોગ વાયરલ તાવ, મલેરિયા, ટાઈફોઈડ, આંતરડાનો સોજો, કમળો, કંજકટીવાઈટિસ તેમજ ચામડીના રોગો છે. આ દરેકથી બચવાનો ઉપાય કરવો જોઈએ અને શક્ય હોય ત્યાં સુધી વનૌષધિઓનું સેવન જ કરવું જોઈએ, જેથી સ્વાભાવિક રૂપે સ્વસ્થ બની શકાય. હવે પછી આવનારી ઋતુસંધિનો સામનો કરી શકાય. વચ્ચેનો સમય યોગ્ય રીતે પસાર થઈ ગયો તો પછી શરદ, શિશિર, હેમંત તો નિશ્ચિતરૂપે સ્વાસ્થ્યવર્ધકવાળી ઋતુઓ જ છે. વર્ષાઋતુનું માહાત્મ્ય કેવળ કવિઓ-પ્રકૃતિપ્રેમીઓને માટે જ નથી, પરંતુ અધ્યાત્મવિદો, ઋષિગણોને માટે પણ અત્યાધિક છે, આ કારણે આ સમયના આહાર-વિહારને ઘણા જ મહત્ત્વ સાથે વર્ણવવામાં આવે છે.

ક્રમશઃ

હસો-હસાવો, નહીં તો રોગ ઘેરી લેશે....

જીવનની ભાગ-દોડમાં હતાશા-નિરાશાથી થાકેલો માનવી આટલો ભ્રમિત તેમજ પરેશાન પહેલાં ક્યારેય નથી જોયો. પોતાની મુશ્કેલીઓના ચક્રવ્યૂહમાં ફસાઈને સ્વાસ્થ્ય, નિરોગીતા અને યૌવન-ઉલ્લાસ તેના માટે સ્પનાની વસ્તુઓ બની ગઈ છે. હવે બધા જ સુખ મેળવવાને માટે ટોનિક અને ઔષધિઓની દુનિયામાં ભટકવા કરે છે. તેનું આ રીતે ભટકવાનું ઘણુંખૂં કસ્તુરીમૃગ જેવું છે, જેમાં તેને હાસ્યરૂપી અમૂલ્ય નિધિ તેમજ અચૂક ટોનિક સૂઝતું જ નથી, જે ઈશ્વરે તેને સહજ રીતે પ્રચુર માત્રામાં ઉપલબ્ધ કરાવી આપ્યું છે.

સ્વિટ્ઝરલેંડમાં આયોજિત 'ઈન્ટરનેશનલ કોંગ્રેસ ઓફ હ્યુમર'માં પ્રસ્તુત તથ્યો અનુસાર પચાસના દસકામાં સામાન્ય માનવી પ્રતિદિન ૧૮ મિનિટ હસતો હતો. જીવનસ્તરમાં ઉલ્લેખનીય સુધારો થવા છતાં ૮૦ના દસકામાં આ સમય ઘટીને માત્ર ૬ મિનિટ શેષ રહી ગયો છે, જ્યારે ૫૦નો દસકો ભીષણ આર્થિક મંદીનો માનવામાં આવ્યો છે. જર્મન મનોચિકિત્સક ડૉ. માર્કલ ટિટન અનુસાર, આજે આપણે એવા સમાજમાં વસી રહ્યા છીએ, જે ઉપલબ્ધિ તેમજ સફળતાઓને અત્યધિક મહત્ત્વ આપે છે અને જ્યારે વ્યક્તિ આ સ્તરને હાંસલ કરવામાં અસફળ રહે છે અને સ્વયંની કલ્પનાના આ માપદંડો ઉપર સાચો સાબિત થતો નથી, ત્યારે તે શરમ, હતાશા તેમજ ઉદાસીનતાનો શિકાર બની જાય છે. લોકોને હસવાનું કોઈ કારણ સમજમાં નથી આવતું, એટલે સુધી કે મુશ્કેલ સમયમાં તે સ્વયંની ઉપર પણ હસી શકતો નથી.

હાસ્યને પહેલેથી જ શારીરિક તેમજ માનસિક સ્વાસ્થ્યનું મુખ્ય સાધન માનવામાં આવ્યું છે. વિદ્વાન હજરત સુલેમાને તો આને રામબાણ ઔષધિની સંજ્ઞા આપી છે. તેમના શબ્દોમાં - “જો મુખ ઉપર હાસ્ય અને હૃદયમાં ઉલ્લાસ છે. તો સ્વાસ્થ્ય ઉપર તેનો પ્રભાવ

રામબાણ ઔષધિના જેવો થાય છે.” આ વાતને પુષ્ટિ આપતાં ડૉ. ઓલિવર બેંડલહોમ્જ કહે છે કે ‘હાસ્ય અથવા ઉલ્લાસ પ્રાકૃતિક ઔષધિઓનો મહાસાગર છે.’

અંગ્રેજીમાં કહેવત છે કે પ્રતિદિન ફક્ત ત્રણ વાર ખિલખિલાટ હસવાથી મનુષ્ય ન તો રોગી બને છે, ન તેને કોઈ ડોક્ટરની જરૂર ઊભી થાય છે. આયુર્વેદ તથા મનોવિજ્ઞાનનો સુવર્ણ સિદ્ધાંત છે કે ચિંતા, ક્રોધ, ઈર્ષ્યા, દ્વેષ જેવા વિષાક્ત મનોભાવોથી આપણાં શરીરમાં જે વિષની ઉત્પત્તિ થતી રહે છે, હાસ્ય તેનું પરિશોધક છે. સાચું માનો તો હાસ્યથી વધારે બળવર્ધક અને ઉત્સાહપ્રેરક કોઈ અન્ય રસાયણ હોઈ જ ન શકે.

જોર જોરથી હસવાના કારણે વક્ષસ્થળ ઉપર એક પછી એક ઝટકા લાગે છે. પ્રત્યેક ઝટકાની સાથે રક્તવાહિની નળીઓનું લોહી હૃદય સુધી પહોંચતાં પહેલાં માર્ગમાં કેટલીય જગ્યાએ રોકાય છે. આ જ કારણે લાંબું હસતા રહેવાથી મનુષ્યનો ચહેરો થોડો-ઘણો લાલ થઈ જાય છે. હાસ્યપ્રક્રિયાની વચ્ચે વચ્ચે જે શ્વાસોચ્છવાસની પ્રક્રિયા થાય છે, તેના કારણે ફેફસાંને બહારની સ્વચ્છ હવા પહોંચે છે અને દૂષિત વાયુ બહાર નીકળે છે.

હસવાથી ભોજન જલદી પચે છે. જે વ્યક્તિ ભોજન કરતી વખતે રડે છે તેની ભૂખ ઓછી થઈ જાય છે અને પાચનક્રિયા નિષ્ક્રિય થઈ જાય છે. હસ્યા પછી ભોજન કરવાથી જઠરાગ્નિ પ્રદીપ્ત થાય છે તથા રસ, લોહી, માંસ, મજ્જા, ચરબી, અસ્થિ તેમજ વીર્યની વૃદ્ધિ થાય છે.

હાસ્યની ચિકિત્સકીય ઉપયોગિતા ઉપર વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિની નોંધ તો માત્ર બે દસકા જૂની જ છે. ‘સાયકોલોજી ટુડે’માં પ્રસિદ્ધ થયેલ શોધપત્ર અનુસાર ૮૦ના દસકામાં હાસ્યના સ્વાસ્થ્યવર્ધક પ્રભાવ તરફ વૈજ્ઞાનિકોની નજર પડી અને ૮૦ના દસકામાં અસંદિગ્ધ

રૂપે તેની ચિકિત્સકીય ઉપયોગિતા સ્પષ્ટ થઈ શકી. લાર્કિંગ થેરેપીના આવિષ્કારનું શ્રેય એક અમેરિકન પત્રકાર નોર્મન કાજીનને મળે છે. હસવાથી સ્વાસ્થ્ય સુધરે છે. આ વિચાર તેમણે પોતાના પુસ્તક 'એનોટોમી ઓફ ઈલનેસ'માં પ્રતિપાદિત કર્યો છે. તેમને પોતાને કરોડરજજુમાં એવી બીમારી હતી, જેનો ઉપચાર વિજ્ઞાનજગત પાસે ન હતો. તેમને અસહ્ય દર્દ થતું હતું. તેમાંથી ધ્યાન બાજુ ઉપર કરવા ટી.વી. ઉપર હાસ્ય કાર્યક્રમ જોતા અને જોર જોરથી હસતા. થોડાક દિવસોમાં તેઓ એ જોઈને ચકિત થઈ ગયા કે દર્દ પૂર્ણપણે ગાયબ થઈ ગયું હતું. આ રીતે તેમણે પોતાના આવિષ્કારનો પરિચય ચિકિત્સાજગતને આપ્યો. તેમણે જણાવ્યું કે જોર જોરથી હસવાથી શરીરમાં એડોર્ફિન નામના રસાયણનો સ્તર વધી જાય છે, જે દર્દ-નિવારકોમાં સૌથી સારું છે. એટલું જ નહીં આનાથી મસ્તિષ્કમાં પર્યાપ્ત માત્રામાં રક્તનો સંચાર થાય છે, જેનાથી ન્યૂરોટ્રાંસમિટરની માત્રા વધે છે. આના લીધે મન પ્રસન્ન રહે છે, સ્મરણશક્તિ વધે છે. તદુપરાંત મધુપ્રમેહ, લોહીવિકાર, દમ કે ચામડીના રોગો જેવી બીમારીઓ દૂર થઈ જાય છે.

જુદાં જુદાં સંશોધનો પછી વૈજ્ઞાનિકોએ તારણ કાઢ્યું છે કે હસવાથી મસ્તિષ્કને પ્રેરણા મળે છે, જેના લીધે ત્યાં એપીનેફ્રીન, નોરેપાઈનફ્રીન અને ડોપામાઈન જેવાં હોર્મોન્સ ઉત્પન્ન થાય છે. આ હોર્મોન્સ શરીરને માટે સ્વાસ્થ્યવર્ધક છે અને દર્દને ઘટાડીને વાયુના રોગો તથા એલર્જી જેવા રોગોમાંથી મુક્તિ અપાવે છે. ચિકિત્સકોનું કહેવું છે કે હસવું એ એક ઉત્તમ વ્યાયામ છે. દરરોજ ચાર-પાંચ કિ.મી. દોડવાથી જે વ્યાયામ થાય છે અને તેના વડે જે શારીરિક ક્ષમતા વધે છે, તેટલી જ હસવાથી વધે છે. હસવાથી સ્નાયુઓને આપમેળે વ્યાયામ કરવાનો અવસર મળે છે, જેનાથી શારીરિક અને માનસિક તણાવ દૂર થાય છે.

યુરોપિયન વેલ્યૂઝ ગ્રુપ દ્વારા વીસ જેટલા યુરોપિયન દેશોમાં કરવામાં આવેલ સર્વેક્ષણ અનુસાર બ્રિટનના નિવાસીઓ સર્વાધિક પ્રસન્ન તેમજ સ્વસ્થ

રહે છે. તેમના ઉત્તમ સ્વાસ્થ્યનું રહસ્ય એ જ છે કે તેઓ હસવા-હસાવવામાં અન્ય કરતાં વધારે સમય લગાડે છે. બ્રિટિશ ચિકિત્સા વિભાગના શોધ-સંસ્થાનના રિપોર્ટ પ્રમાણે મનુષ્યના સ્વભાવ અને તેની ભાવનાઓનો શરદી-તાવ સાથે ગાઢ સંબંધ છે. માનસિક તણાવની સ્થિતિમાં શરીરમાં સ્ટેરોઈડ નામનું તત્ત્વ બનવા લાગે છે, જેના લીધે જીવની શક્તિ નાશ પામવા લાગે છે અને શરીર ઉપર રોગાણુ આસાનીથી ઘર કરવા લાગે છે. સંસ્થાનના વિશેષજ્ઞોનો પરામર્શ છે કે જે વ્યક્તિ ઉધરસ, શરદી, તાવ, અને દમથી બચવા ઈચ્છતી હોય તે તણાવથી પણ દૂર રહે. અભિવ્યક્તિ માટે મનુષ્યને હસે. હસવાથી આ રોગોથી બચી શકાય છે અને સ્વસ્થ રહી શકાય છે.

સ્ટેનફોર્ડ યુનિવર્સિટી ઓફ મેડિસિન સ્કૂલના ડૉ વિલિયમ કે નો મત છે કે જે લોકો હસતા-હસાવતા નથી, તેઓ અપેક્ષાકૃત ઘણાં જલદી અને ગંભીરરૂપે બીમાર પડે છે. ડૉ. કે અનુસાર, હસવાથી શરીરની અંદર સંપૂર્ણ તંત્રમાં એવી હલચલ થાય છે, જે એડોકાઈન પ્રક્રિયાને સરસ કરી નાંખે છે. આના લીધે રોગ નજીક ફરકી શકતો નથી. હસવાથી મનની ગાંઠો આસાનીથી ખૂલી જાય છે અને ચહેરા ઉપર કાંતિ છવાઈ જાય છે.

ન્યૂયોર્ક બેબી હોસ્પિટલના બાળરોગ વિશેષજ્ઞ ડૉ સ્ટવ ઔષધિ ઉપચારની સાથે જોકર બનીને બાળકોને હસાવવાનું કામ પણ કરે છે. તેમનું કહેવું છે કે જો આપણે રોગીના જીવનની રક્ષા કરી શકતા નથી, તો તેમને હસાવીને તેમજ ખુશ રાખીને તેમના જીવનની અવધિને થોડીક વધારી તો શકીએ જ છીએ. ડૉ. બ્રેક દ્વારા હાસ્યચિકિત્સાની વચ્ચે રોગીઓના લોહીની તપાસ કરવામાં આવી, જેમાં આશ્ચર્યજનક પરિવર્તન જોવામાં આવ્યાં. રોગીઓમાં રોગના કીટાણુઓ સામે લડનારા શ્વેતકણોની સંખ્યા વધેલી જોવામાં આવી. સાથેસાથે કોલેસ્ટેરોલની માત્રામાં ઘટાડો થયેલો જોવામાં આવ્યો.

કેલિફોર્નિયા સ્ટેટ વિશ્વવિદ્યાલયના નર્સિંગ વિભાગના ડૉ. રોબિન્સન છેલ્લાં ૨૦ વર્ષોથી

હાસ્યચિકિત્સા ઉપર કાર્ય કરી રહ્યા છે. તેઓ કહે છે કે આપણે જ્યારે હસીએ છીએ, ત્યારે આપણો તણાવ, ગુસ્સો અને સંકોચ બધું જ દૂર થઈ જાય છે. હાસ્ય મનુષ્યને જીવન જીવવાની દૃષ્ટિ આપે છે. આપણે જોઈએ છીએ કે ઓપરેશનને માટે જઈ રહેલા રોગીને જો આપણે હસાવીએ છીએ, તો તેનામાં દર્દ સહન કરવાની ક્ષમતા વધી જાય છે.

સ્વાસ્થ્ય સંસ્થા 'હાર્ટકેર ફાઉન્ડેશન ઓફ ઈન્ડિયા'ના અધ્યક્ષ ડૉ. કર્નલ કે. એલ. ચોપરા પોતાના પુસ્તક 'યોર લાઈફ ઈઝ ઈન યોર હેન્ડ'માં પોતાના વિચાર પ્રસ્તુત કરતાં કહે છે કે હસવાથી આપણા સકારાત્મક ભાવ અને વિચાર જન્મ લે છે. એવાં રસાયણોની ઉત્પત્તિ થાય છે, જે કેવળ દર્દ સહન કરવાની ક્ષમતાને વધારતા જ નથી, પરંતુ શરીરની પ્રતિરોધક ક્ષમતાને વધારે છે. તેમનું કહેવું છે કે કૃત્રિમ રીતે હસવાથી પણ શરીરને પ્રાકૃતિક હસવા જેવો જ સ્વાસ્થ્ય-લાભ મળે છે, કેમ કે આપણું મસ્તિષ્ક કૃત્રિમ હાસ્યને પણ પ્રાકૃતિક હાસ્યના રૂપમાં જ ગ્રહણ કરે છે.

હાસ્યના લાભને નવી રીતથી મહત્ત્વ આપવામાં ભારતીય ડોક્ટર મદન કટારિયાનું નામ પણ ઉલ્લેખનીય છે. મુંબઈના ડૉ. કટારિયાએ ત્રણ વર્ષ પહેલાં પોતાના ચાર મિત્રોના સહયોગ વડે હાસ્યકલબની સ્થાપના કરી હતી. આજે આ ચિત્ર-વિચિત્ર લાગતી થેરપીમાં લોકો એટલી દિલચસ્પી લઈ રહ્યા છે કે અત્યાર સુધી લગભગ ૧૫૦ હાસ્યકલબ ખૂલી ચૂકી છે અને તેનો વિસ્તાર ભારત બહાર અન્ય દેશોમાં પણ થઈ રહ્યો છે. ફ્રાંસ અને જર્મનીના લોકો પણ હાસ્યકલબ બનાવવાના માર્ગે છે. પાછલા દિવસોમાં સ્વિટ્ઝરલૅન્ડ અને અમેરિકાનાં બે સંમેલનોમાં ડૉ. કટારિયાના પ્રયાસોની ઘણી જ પ્રશંસા થઈ.

હાસ્યના વ્યાયામનો પેકેજ પ્રોગ્રામ આપનાર તેઓ કદાચ વિશ્વની સૌ પ્રથમ વ્યક્તિ છે. તેમનું માનવું છે કે આપણે ભારતીયો ઘણા જ ગંભીર પ્રકૃતિના લોકો છીએ. હસવું આપણને પસંદ નથી. આપણે ફક્ત

મુસ્કુરાઈએ છીએ. આપણે એકબીજાની નજીકથી પસાર થઈ જઈએ છીએ, પરંતુ અભિવાદન કરવાનો વિવેક પણ આપણામાં નથી. એવું લાગે છે કે અંગ્રેજોની હકૂમતના આતંકમાંથી આપણે હજુ સુધી બહાર આવી શક્યા નથી. તેમના મત પ્રમાણે પોતાની હીન ભાવનામાંથી બહાર આવવા માટે હાસ્યથી વધારે અન્ય કોઈ ઔષધિ નથી.

ડૉ. કટારિયાએ લગભગ ૩૦ પ્રકારના હાસ્ય વ્યાયામ દર્શાવ્યા છે. તેમનું માનવું છે કે આનાથી શરીરનાં વિભિન્ન અંગ-અવયવોને વ્યાયામ મળે છે. તેમાં સિંહ-હાસ્ય છે, જેમાં મોં પહોળું કરીને દાંત કાઢવાના છે. આનાથી મોંની માંસપેશીઓને લાભ પહોંચે છે. આવી જ રીતે કપોત હાસ્યમાં મોં બંધ કરીને કબૂતરની માફક ગૂટરગૂનો અવાજ કાઢવાનો હોય છે. હિંડોળા હાસ્યમાં હીંચકાનો અવાજ કાઢીને હસવાનું હોય છે.

હસવા-હસાવવાના અદ્ભુત પ્રભાવને જોતાં વ્યાવસાયિક જગતમાં પણ આનાથી લાભાન્વિત થવાના ગંભીર પ્રયાસ ચાલી રહ્યા છે. અમેરિકામાં કેટલીય બહુરાષ્ટ્રીય કંપનીઓમાં હ્યુમર કન્સલ્ટન્ટની જગ્યાઓ ઊભી કરવામાં આવી રહી છે. તેઓ કર્મચારીઓને માટે આનંદ-પ્રમોદનું વાતાવરણ તો બનાવે જ છે, અધિકારીઓને પણ તેમના કામકાજમાં આનું મહત્ત્વ સમજાવે છે. આ અનુસાર કર્મચારીઓની કાર્યક્ષમતા વધારવામાં આનંદપ્રમોદનો વધુ સારો ઉપયોગ સંભવ છે.

સાહિત્યકાર બર્નાડ શોએ એક જગ્યાએ સાચું જ લખ્યું છે કે "હાસ્યની પૃષ્ઠભૂમિ ઉપર જ સ્વાસ્થ્ય અને યૌવનની કળીઓ ખીલે છે. યૌવનને સદા તાજું રાખવા માટે તમે પણ ખૂબ હસો." તો પછી આપણે શા માટે ઉદાસ છીએ ? ચાલો અત્યારે આ જ ક્ષણે એક જોરદાર હાસ્યના ઠહાકા સાથે આપણી બધી જ ચિંતા મુશ્કેલીઓને દૂર કરી દઈએ. હાસ્ય જ તો જીવન જીવવાનું રહસ્ય છે. આને ફક્ત જાણો જ નહીં — અપનાવો પણ.

સદ્ગુરુના રૂપમાં ભગવાનનું વરણ....

યુગગીતા અંતર્ગત પાછલા બે અંકોમાં શ્રીમદભગવદ્ ગીતાના પ્રથમ અધ્યાયના વિષાદયોગ પ્રકરણની ચર્ચા કરી ચૂક્યાં છીએ. અર્જુન જેવા સમર્થને અસહાય બનાવનારા વ્યામોહ ઉપર શ્રીકૃષ્ણની પ્રતિક્રિયા હવે બીજા અધ્યાયમાં આવે છે, જેને ‘સાંખ્યયોગ’ નામથી વર્ણવવામાં આવ્યો છે. અર્જુનની મુંઝવણનું વર્ણન કરતાં પરમપૂજ્ય ગુરુદેવે એપ્રિલ, ૧૯૮૨ની અખંડ જયોતિમાં લખ્યું હતું કે આ વ્યામોહ કુસંસ્કાર છે, ભવબંધન છે, દુર્વિચાર છે કે કરોળિયાનું જાળું, કશું જ સમજમાં આવતું નથી. આ સમય પરાક્રમ અને પુરુષાર્થનો છે, શૌર્ય અને સાહસનો છે. આ વિષમ પરિસ્થિતિમાં યુગના અર્જુનોના ગાંડીવ હાથમાંથી શા માટે છૂટી રહ્યાં છે ? તેમનાં મોં સુકાઈ કેમ રહ્યાં છે ? પરસેવો શા માટે છૂટી રહ્યો છે ? સિદ્ધાંતવાદ શું કથા-વાર્તા જેવું કોઈ મનોરંજન છે, જેની યથાર્થતા ચકાસવાનો કોઈ સમય નહીં આવે શું ? કૃષ્ણ અકળાઈ ઊઠ્યા હતા. કથની અને કરણીની વચ્ચે આટલો અસાધારણ વ્યતિરેક તેમનાથી સહન ન થયો. ગુસ્સામાં આવીને બોલ્યા — “હે અભાગી ! આ વિષમવેળાએ આ દરિદ્રતા તારા મનમાં આવી કઈ રીતે ?” આ જ પ્રકરણ હવે બીજા અધ્યાયમાં આવે છે. અહીં આ માત્ર અર્જુનને માટે નહીં ગુરુદેવના શબ્દોમાં “અંતરિક્ષમાંથી આજના મહાકાલ યુગના ગાંડીવધારીઓ પાસે લગભગ આવી જ ભાષામાં પ્રજ્ન પૂછી જવાબ માંગે છે.” — આ આપણા સૌને માટે છે.

સાંખ્યયોગના પ્રસ્તુતીકરણ પહેલાં એ જાણી લેવું જોઈએ કે ગીતાનો આ સર્વાધિક મહત્વપૂર્ણ અધ્યાય છે. કેટલાય વિદ્વાનો - મનીષીઓને પ્રિય આ અધ્યાય ક્લિષ્ટ પણ છે. બોત્તેર શ્લોકોમાં જે ચર્ચા થઈ છે, તેમાં શિષ્યત્વના મહત્વથી માંડીને દેહાતીત આત્માના ભાન, દેહથી સ્વધર્મ આચરણ તેમજ સ્થિતપ્રજ્ઞ આ ચાર પક્ષો

ઉપર સર્વાંગસંપૂર્ણ ચર્ચા કરવામાં આવી છે. આવો, વ્યક્તિનિર્માણના વ્યાખ્યામૂલક આ પ્રતિપાદનને સમજાવે.

દ્વિતીય અધ્યાયની શરૂઆત જ શ્રીકૃષ્ણ દ્વારા અર્જુનને ધમકાવવાથી થઈ છે. તેઓ કહે છે —

કુતસ્ત્વા કશ્મલમિદં વિષમે સમુપસ્થિતમ્ ।

અનાર્યજુષ્ટમસ્વર્ગ્યમકીર્તિકરમર્જુન ॥૨॥

કલૈભ્યં મા સ્મ ગમઃ પાર્થ નૈતત્વચ્યુપપદ્યતે

શુદ્રં હૃદયદૌર્બલ્યં ત્યક્ત્વોત્તિષ્ઠ પરંતપ ॥૩॥

એટલે કે — “હે અર્જુન ! તને આ કસમયે આ મોહ કયા હેતુએ પ્રાપ્ત થયો ? કેમ કે ન તો આ શ્રેષ્ઠ પુરુષો દ્વારા આચરિત છે, ન સ્વર્ગને અપાવનારો છે અને ન કીર્તિ પ્રાપ્ત કરાવનારો છે. એટલા માટે હે અર્જુન ! નપુંસકતાને આશ્રયે ન જા. તારા જેવાને માટે આ યોગ્ય નથી. હે પરંતપ ! હૃદયની તુચ્છ દુર્બળતાનો ત્યાગ કરીને યુદ્ધ માટે તૈયાર થઈ જા !”

આ સમજવાની વાત છે કે ભગવાન પહેલીવાર આ ગીતારૂપી ઉપનિષદમાં અહીંથી, આ જ બે શ્લોકોના માધ્યમ દ્વારા પોતાનું બોલવાનું શરૂ કરે છે. આ પહેલાં તેમણે અર્જુનના કહેવાથી રથને બંને સેનાઓની વચ્ચે લઈ જઈ ઊભો રાખી દીધો હતો. બંને શ્લોક ઘણા જ સીમાચિહ્નરૂપ છે. કોઈ પણ યોદ્ધા માટે આ શબ્દો દર્દ ઉત્પન્ન કરાવનારા છે. નામર્દ-કાયર-નપુંસક કહેવું કોઈ પણ વીર યોદ્ધા માટે અસહ્ય છે. અર્જુનના પૌરુષને લલકારતાં તેને ઉત્તેજિત કરવા માટે ભગવાન કૃષ્ણ સૌથી મોટો ઘા તેને મારતાં ઉપાલંભ આપી રહ્યા છે. જાગૃત આત્માના સ્તરની વ્યક્તિ અર્જુનને તમસ તરફ જતાં જોઈ પરમસત્તા વિકળ થઈ ઊઠે છે. તેઓ તેને શ્રેષ્ઠ પુરુષોના આચરણના વિષયની યાદ અપાવે છે અને તેમના વર્તમાન વ્યવહારની અપકીર્તિ તરફ લઈ જનાર બતાવે છે. આ રીતે તેઓ પોતાના સખા-મિત્ર

અર્જુનને અંદરથી બહાર સુધી વ્યાકુળ પણ કરી નાંખે છે.

ઉપર્યુક્ત બે શ્લોકોના જવાબમાં અર્જુન પુનઃ તર્ક કરે છે અને ચોથાથી છઠ્ઠા શ્લોકમાં ફરીથી ભીષ્મપિતામહ, ગુરુ દ્રોણ સાથેનાં સંસ્મરણોને યાદ કરી સ્વયંને રણભૂમિમાં યુદ્ધ કરવાથી બચાવવા ઈચ્છે છે. સાતમા શ્લોકમાં બધું જ પોતાના આરાધ્યના હાથોમાં સોંપીને પોતે શિષ્યભાવ પ્રાપ્ત કરી લે છે. આ ચાર-પાંચ શ્લોકની શરૂઆતમાં અર્જુને ઢાલના રૂપમાં ભીષ્મ તથા દ્રોણાચાર્યના નામનો પ્રયોગ કર્યો છે. તે કહે છે – “એ બંને પૂજનીય છે. રણભૂમિમાં હું કઈ રીતે બાણો દ્વારા ભીષ્મપિતામહ અને દ્રોણાચાર્ય વિરુદ્ધ લડું?” અર્જુન શ્રીકૃષ્ણને કહે છે, “આપ તો જ્ઞાની છો, મહાપુરુષ છો, અમને આપના અપશબ્દો પણ સ્વીકાર્ય છે, પરંતુ અમે અમારાને જ મારી નહીં શકીએ.” આ સમયે અર્જુન દ્વંદ્વની સ્થિતિમાં છે. એક તરફ ગુરુજનો પ્રત્યેનો મોહ છે અને બીજી તરફ છે શ્રીકૃષ્ણનો ગુસ્સો તેમજ યુદ્ધનું આહ્વાન. કહે છે કે આ મહાનુભાવ ગુરુજનોને ન મારીને હું આ લોકમાં ભિક્ષાનું અન્ન ખાવાનું કલ્યાણકારક માનું છું, કેમ કે ગુરુજનોને મારીને પણ આ લોકમાં લોહીથી ખરડાયેલા અર્થ અને કામરૂપી ભોગોને જ ભોગવીશ.” (શ્લોક ૫, અધ્યાય-૨)

એના બધા જ તર્ક એ પરાકાષ્ટાએ પહોંચી ગયા છે કે તે ભિક્ષાના અન્નની વાત કરવા લાગ્યો છે – યુદ્ધના કારણે લોહીથી ખરડાયેલા પદાર્થની વાત કહીને શ્રીકૃષ્ણને તેટલી જ ઉત્તેજક ભાષામાં ઉત્તર આપવાની કોશિશ કરી રહ્યો છે, જેટલું તેમણે તેને ઢંઢોળવા ઊંડો આઘાત આપીને શરૂઆતમાં તેને કહ્યું હતું. એવું પણ કહી દે છે કે, “અમે એ પણ નથી જાણતા કે અમે તેમને જીતી લઈશું અથવા તો અમને તેઓ જીતી લેશે અને અમે જેમને મારીને અમે જીવવા પણ નથી ઈચ્છતા, તે અમારા જ આત્મીય ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રો અમારી સામે ઊભા છે.” (શ્લોક ૬, અધ્યાય-૨)

અર્જુનની આ મનઃસ્થિતિ સમજવા યોગ્ય છે. તે સિદ્ધાંતની ભાષા કહી રહ્યો છે. ગુરુને મારવાની વાત

બરાબર નથી, એવું તે યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણને સમજાવી રહ્યો છે, તેની વાતો જ્ઞાની જેવી છે. પરંતુ તેનું આચરણ જ્ઞાનીઓ જેવું નથી. તમોગુણની પરાકાષ્ટા મોહમાં હોય છે. મોહનું એક ચરમસ્વરૂપ પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ દ્વારા બતાવવામાં આવ્યું છે અને તે છે નિદ્રા. દુનિયા આખીને એક બાજુ રાખો અને સૂઈ જાવ. આળસ, પ્રમાદ અને મોહનિદ્રા – બધા એક જ દુર્ગુણનાં રૂપ છે. જે અર્જુનને નિદ્રા જીતનારો કહેવામાં આવે છે – ‘ગુડકેશ’ જેનો શાબ્દિક અર્થ પણ એવો જ છે. (ગુડક એટલે નિદ્રા – ઈશ એટલે સ્વામી) એ જ અર્જુન સ્વયં મોહનિદ્રામાં ચાલ્યો ગયો છે. પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ કહેતા હતા કે, “જ્યારે અમે જાગૃત આત્માઓને મોહનિદ્રામાં ડૂબેલા જોઈએ છીએ ત્યારે તેમની ઉપર ગુસ્સો પણ આવે છે અને દયા પણ. આજીવન પૌત્રોની સાથે રમવું-સ્વયંને પરિવાર પૂરતા સીમિત રાખવા – ક્યારેય સમાજના વિષયમાં ન વિચારવું, આ બધી આજના યુગની મોટી વિડંબનાઓ છે.” ઉપર્યુક્ત ચિંતન જો અર્જુન ઉપર યુગધર્મના પરિપ્રેક્ષમાં રજૂ કરીએ તો લાગે છે કે આ સમયે એની આવી જ સ્થિતિ છે. પરંતુ આવી જ સ્થિતિ તેને ધીરેધીરે સમર્પણની સ્થિતિમાં લઈ જાય છે. ગીતાના આ અધ્યાયના સાતમા શ્લોકમાં જ તે કહી બેસે છે –

કાર્પણ્ય દોષોપહતસ્વભાવઃ

પૃચ્છામિ ત્વાં ધર્મસમ્મુદ્ધયેતાઃ ।

યચ્છ્રેયઃ સ્યાન્નિશ્ચિતં બ્રૂહિ તન્મે,

શિષ્યસ્તેઽહં શાષિ માં ત્વાં પ્રપન્નમ્ ॥

એટલે કે – “કાયરતારૂપી દોષ વડે ભ્રષ્ટ સ્વભાવવાળા તથા ધર્મના વિષયમાં મોહિત ચિત્ત થયેલો હું આપને પૂછું છું કે “જે સાધન નિશ્ચિત કલ્યાણકારક હોય, તે મારા માટે કહો, કેમકે હું આપનો શિષ્ય છું, એટલા માટે આપના શરણે આવેલા મને જ્ઞાન આપો.”

ગીતા ખરેખર ગુરુ-શિષ્ય સંવાદના રૂપમાં અહીંથી જ શરૂ થાય છે. પહેલી જ વાર અર્જુનના મોંમાંથી નીકળ્યું છે – ‘શિષ્યસ્તેઽહં’ હું આપનો શિષ્ય છું. આવી સ્થિતિ આવવી એ જ શિષ્ય માટે કલ્યાણકારી ધરી આવવા સમાન છે. જ્યાં સુધી આવી સ્થિતિ નથી

આવતી, ત્યાં સુધી શિષ્ય પોતાના જ અહંમાં ડૂબેલો પોતાની જ પ્રતિમા ઉપર આત્મમુગ્ધ થતો રહે છે. હું ભણેલો-ગણેલો છું, હું દાની છું, ગુરુ માટે મેં આટલું દાન કર્યું — હું જીવનદાની છું — આવી વાતો જ અહંકારને જન્મ આપે છે. જ્યારે આ બધું જ ભૂલીને એ વાત મનમાં આવે છે કે હું આપનો શિષ્ય છું — આપના શરણમાં આવ્યો છું જે મારે માટે કલ્યાણકારી હોય, તેવું જ જ્ઞાન આપો, તો ગુરુ સશરીર હોય કે ન હોય, સૂક્ષ્મમાંથી પણ એવી જ પ્રેરણાઓ મોકલે છે કે તે નિશ્ચિતપણે કલ્યાણકારી હોય છે અને તેનું સાચું માર્ગદર્શન કરે છે.

એવું કહેવાય છે કે સાચી ગીતા બીજા અધ્યાયના અગિયારમા શ્લોકથી જ શરૂ થાય છે, કેમ કે ભગવાન ગુરુભાવમાં અહીંથી જ ગીતા કહે છે. ગુરુભાવમાં યોગસ્થ થઈને તે અર્જુનરૂપી શિષ્યને, જે આપણામાંથી કોઈ પણ હોઈ શકે છે, સાંખ્યયોગનું જ્ઞાન આપે છે. સાંખ્યનો અર્થ છે — ‘જ્ઞાનનો સિદ્ધાંતપરક પક્ષ વ્યવહારમાં લાવવાનું જ્ઞાન આપનારો યોગ.’ સાંખ્યયોગના વિષયમાં કેટલાયની ભ્રાંતિયુક્ત માન્યતાઓ છે કે આ સંન્યાસીઓ માટે — વૈરાગીઓ માટે છે, પરંતુ વાસ્તવિકતા એ છે કે આ જીવન વિજ્ઞાનની આધારશિલા છે — યોગની ઈમારત સાંખ્ય ઉપર જ મૂકવામાં આવી છે. સાંખ્યયોગ શીખવાડે છે કે આપણે આપણી અંદરની વિભૂતિઓને કઈ રીતે જાગૃત કરવી જોઈએ. કઈ રીતે ઈશ્વરને સાચા રૂપમાં સમજી તેના અસ્તિત્વનો આપણે સ્વીકાર કરવો જોઈએ અને કઈ રીતે સામાન્ય જીવન વ્યતીત કરતા રહી આપણે સ્થિતપ્રજ્ઞની જેમ, પરમહંસની જેમ જીવન જીવી શકીએ છીએ. આ યોગ દરેક અવસ્થામાં દરેક વ્યક્તિ ઉપર યુવા, વિદ્યાર્થી, ગૃહિણી, સદ્ગૃહસ્થ, જિજ્ઞાસુ-સાધક દરેક ઉપર લાગુ પડે છે. આ જ કારણે ગીતામાં આ અધ્યાયનું મહત્ત્વ ઘણું જ બતાવવામાં આવ્યું છે.

અહીં આ પ્રસંગ ગુરુ-શિષ્ય વચ્ચેનો હોવાથી તેમજ પ્રથમ વાર્તાલાપની દૃષ્ટિએ ઘણો જ મહત્ત્વનો છે. પ્રત્યેક ગુરુ શિષ્યને ત્રણ જ વાતો જણાવી શકે છે. પ્રથમ —

કર્તવ્ય શું છે, બીજું કર્તવ્ય કરતા રહીને ઈશ્વરમાં વિલીન થઈ જવું જ શ્રેયસ્કર છે અને ત્રીજું સ્વયંનું પ્રમાણ પ્રસ્તુત કરીને ગુરુ એ જણાવે છે કે એક આદર્શ વ્યક્તિનું મોડેલ કેવું હોય છે — સ્થિતપ્રજ્ઞ કેવો હોય છે. આને આ રીતે પણ વિભાજિત કરી શકાય છે.

(૧) દેહાતીત આત્માનું ભાન : જેનું બારમા શ્લોકમાં વર્ણન કરતાં કહેવામાં આવ્યું છે કે એ જાણવું કે કર્તવ્ય શું છે. દેહથી ઉપર જઈને આત્માને સમજવાનો આપણે પ્રયાસ કરીએ.

(૨) દેહથી સ્વધર્મ આચરણ : કર્તવ્ય કરતા રહીને તેની પાર જવું. કર્મ કરતા રહી નૈષ્કર્મણ્યતા ની સ્થિતિમાં જવું. આની વ્યાખ્યા એકત્રીસમા શ્લોકમાં તેમજ તે પછી કરવામાં આવી છે.

(૩) સ્થિતપ્રજ્ઞની વ્યાખ્યા : જે આત્માને જાણી લે છે, તેનાથી ઉપર પહોંચી જાય છે, તેનું જીવન કેવું હોય છે. અહીં સ્થિતપ્રજ્ઞનાં લક્ષણ ભગવાને પંચાવનમા શ્લોકના અંત સુધી દર્શાવ્યાં છે.

આ રીતે આ ત્રણ વિભાજનોમાં અર્જુનરૂપી શિષ્યને ગુરુ શ્રીકૃષ્ણનો એ સંદેશ છે, જે યુગો-યુગોથી માનવસમુદાયનું - જિજ્ઞાસુ સાધકોનું માર્ગદર્શન કરતો રહ્યો છે.

અર્જુનનો ધર્મ એ નથી કે તે ભિક્ષા માગીને નિર્વાહ કરે. અર્જુન અજ્ઞાતવાસમાં ગયો છે ત્યારે પણ ભિક્ષા તો નથી જ માગી, તેણે તો પુરુષાર્થ જ કર્યો છે. તેનું આખું જીવન યોદ્ધા રૂપે જ પસાર થયું છે. ક્ષત્રિયધર્મનું પાલન કરનાર વ્યક્તિ અર્જુન ભિક્ષા માગીને જીવવાની વાત કરે છે ત્યારે અર્જુનને ધમકાવવાના તેમજ સાંખ્યયોગના રૂપમાં વાસ્તવિકતાનું, સ્વધર્મ આચરણનું તથા દેહાતીત આત્માની અનુભૂતિનું જ્ઞાન માત્ર યોગેશ્વર કૃષ્ણ જ આપી શકે છે. અહીં અર્જુનને શિષ્ય માનતા રહીને ગુરુના રૂપમાં શ્રીકૃષ્ણની સ્થિતિ સમજવી ઘણી જ જરૂરી છે. અહીં ગુરુના રૂપમાં સ્વયં ભગવાન મોજૂદ છે. “સ્વયં ભગવાન હમારે ગુરુ-પરમ સૌભાગ્ય હમારું છે.” આ ગીત આપણે ગાઈએ છીએ. હાલની પરિસ્થિતિમાં આપણા જીવન ઉપર જો આને લાગુ

પાડીને જોઈએ તો ગીતાનો આ પ્રસંગ ઘણી જ સારી રીતે સમજમાં આવી શકશે. લોકો ચમત્કાર દર્શાવતી વ્યક્તિનો ગુરુના રૂપમાં સ્વીકાર કરી તો લે છે, પરંતુ જો સદ્ગુરુના રૂપમાં, ભગવાનના રૂપમાં સ્વીકાર કર્યો છે, એવા ગણ્યાગાંઠ્યા છે. અર્જુનના જીવનની આ સૌથી મોટી ઘટના છે કે તે 'શિષ્યસ્તેઽહં શાધિ માં ત્વાં પ્રપન્નમ્ ।'ના રૂપમાં ભગવાનનો સદ્ગુરુના રૂપમાં સ્વીકાર કરી લે છે અને કહે છે કે, "કેમ કે હું તમારો શિષ્ય છું. એટલા માટે શરણે આવેલા એવા મને જ્ઞાન આપો."

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવના જીવનમાં પણ તેમના દ્વારા પ્રગટાવેલ દીપમાંથી સૂક્ષ્મ શરીરધારી માર્ગદર્શક સત્તા હિમાલયથી આવીને પ્રગટ થઈ અને તેમને તેમના ગુરુના રૂપમાં પોતાનો પરિચય આપ્યો. સ્વયં પૂજ્યવરે લખ્યું છે - "પ્રાતઃની ઉપાસના ચાલુ હતી. વસંતપંચમીનો દિવસ હતો. બ્રાહ્મમુહૂર્તમાં ઓરડીમાં જ સામે પ્રકાશપુંજનાં દર્શન થયાં. આંખો ચોળીને જોયું કે ક્યાંક કશો ભ્રમ તો નથી ને !... પ્રકાશની વચ્ચેથી એક યોગીનું સૂક્ષ્મ શરીર ઉપસ્યું. સૂક્ષ્મ એટલા માટે કે છબી તો દેખાઈ, પરંતુ તે પ્રકાશપુંજની વચ્ચે અધ્ધર લટકતી હતી. આ કોણ છે ? આશ્ચર્ય... તેઓ બોલ્યા - "આ તારો દિવ્ય જન્મ છે. તારા પાછલા જન્મોની માફક આ જન્મમાં પણ અમે સહાયક રહીશું અને આ શરીર દ્વારા એ કરાવીશું જે સમયની માગ પ્રમાણે જરૂરી છે. સૂક્ષ્મ શરીરધારી થઈને જે કામ કરાવી શકતા નથી - તે તારી પાસે કરાવીશું."

મેં તે જ દિવસે પ્રકાશપુંજ દેવાત્માને સમર્પણ કરી દીધું અને તેમને જ ફક્ત માર્ગદર્શક જ નહિ પરંતુ ભગવાનતુલ્ય માન્યા. આ સંબંધ-નિર્વાહને લગભગ ૬૦ વર્ષથી વધારે થઈ ગયાં (ત્યારે સન ૧૯૮૫માં), કોઈ તર્કબુદ્ધિ લગાડ્યા વિના કોઈ દલીલ કર્યા વિના તેમના જ ઈશારા ઉપર એક જ માર્ગ ઉપર ગતિશીલતા થઈ રહી છે. તે દિવસે તેમણે અમારો સંપૂર્ણ જીવનક્રમ કઈ રીતે ચાલવો જોઈએ, તેના સ્વરૂપનું વિચરણ બતાવ્યું. માત્ર બતાવ્યું જ નહીં, સ્વયં હાથમાં લગામ

પકડી ચલાવ્યો પણ. માત્ર ચલાવ્યો જ નહીં, દરે પ્રયાસને સફળ પણ બનાવ્યો."

અમારું વીલ અને વારસો (પૃષ્ઠ ૧૪-૧૮. ઉપર્યુક્ત પ્રસંગ સદ્ગુરુની પ્રાપ્તિના સંદર્ભમ જણાવવામાં આવ્યો જેથી આપણે સૌ પ્રેરણા લઈ શકીએ - ગીતાના બીજા અધ્યાયના આ પ્રસંગમાંથી જે વ્યક્તિ બુદ્ધિ નહીં, ભાવનાઓના સ્તર ઉપર જીવે છે, તેનું સમર્પણ સંપૂર્ણ હોય છે અને તેના આત્મિક વિકાસની સંભાવનાઓ અનંત હોય છે. આપણે સ્વયં આપણા ગુરુ પ્રત્યેના સમર્પણને આ પરિસ્થિતિને સારે રાખી પરમવાનો પ્રયત્ન કરીએ. અર્જુન કહે છે કે "મારા સંપૂર્ણ અસ્તિત્વ ઉપર છવાયેલી સંમૂઢતા કિંકર્તવ્યવિમૂઢતામાંથી આ - તાણમાંથી મુક્તિ પામવ માટે હવે તમારાં શરણમાં શિષ્ય બનીને આવવા ઈચ્છું છું." હવે શ્રીકૃષ્ણના હાથમાં જ દોરી સોંપવામાં કલ્યાણ છે, એવું અર્જુન સમજી ગયો છે. આ કારણે જ આ શ્લોકમાં તેનો શરણાગત ભાવ તીવ્રતમ વેગથી ઊભરાઈ આવ્યો છે.

નરેન્દ્રનાથના જીવનમાં બે વાર એવી ક્ષણો આવી, જ્યારે તેમણે પોતાના ભાવિ ગુરુ - પોતાના આરાધ્ય ઠાકુરને જોઈ લીધા; પરંતુ સદ્ગુરુના રૂપમાં સ્વીકાર કરી ન શક્યા. એક વાર જ્યારે રામચંદ્રદત્તને ત્યાં ઠાકુરના ઉદ્બોધનના સમયે ગીત ગાયું હતું અને તેમના હસ્તે મીઠાઈ પણ ખાધી હતી. બીજી વાર જ્યારે પોતાના પ્રોફેસર હૈસ્ટીના માધ્યમ દ્વારા તેમની જાણકારી મેળવી અને તેમને જોઈ પણ આવ્યા. ત્યારે પણ તેમને સાધારણ માનવ જ સમજ્યા હતા. ગયા ત્યારે ભગવાનના દર્શનની આકુળતા-વ્યાકુળતાએ એટલા વધુ બેચેન કરી દીધા કે ઘરે બેસી રહેવાનું મુશ્કેલ બન્યું. ત્યારે જઈને ભગવાન કેવા હોય છે અને કઈ રીતે જોઈ શકાય છે એવો પ્રશ્ન પૂછતાં તેનો જવાબ મળતાં તેમણે એ જાણ્યું હતું કે આ મારા ગુરુ છે. એક ગાંડી લાગતી વ્યક્તિ પરમહંસ છે, તેવું તેમને એ દિવસે સમજમાં આવ્યું હતું. સદ્ગુરુના રૂપમાં ભગવાનનું વરણ કરવું એ દરેકના જીવનની મોટી અસામાન્ય ઘટના છે. ગુરુને આપણે

જ્ઞાની, સંત, અભિભાવક-સંબંધી, સમાજ-સુધારક અથવા ચમત્કારી પુરુષના રૂપમાં માની બેસીએ છીએ, પરંતુ ગુરુના રૂપમાં સદ્ગુરુનું વરણ કરી એમના શરણમાં જતા નથી. જે દિવસે એ શક્ય બને છે, તે જ દિવસથી ક્રાંતિનો શુભારંભ થઈ જાય છે. કહેવામાં આવ્યું છે —
વંદે બોધમયં નિત્યં ગુરુ શંકરરૂપિણમ્ ।

ગુરુ શંકરનું સ્વરૂપ છે — મહાકાલ છે. આપણે એ ગુરુરૂપી, શંકરરૂપી પરમચેતનાના એક કણ બની જઈએ, નિત્ય એની વંદના કરીએ તો આપણે પણ તેની અનુકંપાના અધિકારી બની શકીએ છીએ. તે પરમચેતનાના અંશ બન્યા વગર — આત્મસંતાપની સ્થિતિમાં પહોંચી, આપણું કલ્યાણ છે નહીં. આ શ્લોકની વ્યાખ્યા આ વિશાળ પરિપ્રેક્ષ્યમાં સમજવી એટલા માટે ઘણી જ મહત્ત્વપૂર્ણ છે કે આમાં શિષ્ય બનીને બધું જ મેળવી લેવાનાં સૂત્રો છુપાયેલાં છે — અર્જુન (૭/૨) કહી રહ્યો છે —

યચ્છ્રેયઃ સ્યાન્નિશ્ચયતં બ્રૂહિ તન્મે ।

શિષ્યસ્તેહહં શાષિ માં ત્વાં પ્રપન્નમ્ ॥

એટલે કે — “જે પણ સાધન મારા માટે નિશ્ચિત કલ્યાણકારક હોય, તે મારે માટે કહો, કારણ કે હું તમારો શિષ્ય છું, એટલા માટે તમારે શરણે આવેલા મને જ્ઞાન આપો.” ગીતાનો પાઠ કરવો આસાન છે, પરંતુ ગીતાના મર્મને સમજવો અને ગીતાને દૂધની માફક (સુધીભોક્તા દુગ્ધં ગીતામૃતં મહત્) અમૃત સમજીને પીવું-કણકણમાં સમાવેશ કરવો ઘણું જ મુશ્કેલ કામ છે. જો આપણે પ્રસ્તુત શ્લોકને સમજીને આપણું જ આત્માવલોકન કરી શકીએ કે આપણા ઉમંગ, ઉકળાટ, અભીપ્સા — પ્રાપ્ત કરવાની ઉત્કંઠામાં કોઈ ઊણપ તો નથી આવી ગઈ, ત્યારે આપણે શિષ્યના સંબંધે અદૃશ્ય સૂક્ષ્મ રૂપમાં કણ-કણમાં બિરાજેલ ગુરુસત્તા પાસેથી એ બધું જ મેળવી શકીશું જે એક આદર્શ શિષ્યને મળવું જોઈએ. ‘એકવીસમી સદી — ઉજ્જવળ ભવિષ્ય’ આપણા ગુરુનો નારો છે અને આપણને તેની ઉપર જો સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હોય તો આપણે જરા પણ વ્યથિત થવું ન જોઈએ તેમજ આપણા પુરુષાર્થમાં જરા પણ ક્યાશ

રાખ્યા વગર તેને સાર્થક કરવા માટે આજથી જ તત્પર થઈ જવું જોઈએ. પરમપૂજ્ય ગુરુદેવે કહ્યું હતું કે ‘જે કાર્યકર્તા શાંતિકુંજમાં રહે છે, તેઓ જો સન ૨૦૦૦ સુધી મારી સાથે ગાડીને ખેંચી લેશે, જે બહાર છે, તેઓ મારા વિચારોની સાથે જોડાઈને પ્રચાર-પ્રસાર કરતા રહ્યા તો નિશ્ચિત તેમનું કલ્યાણ થઈ જશે. સન ૧૯૬૭ની અખંડ જ્યોતિ પત્રિકાના સંપાદકીય તેમજ ૧૯૮૦માં આપેલ પ્રવચનોથી માંડીને ૧૯૮૩-૮૪ની અખંડ જ્યોતિમાં આ આશ્વાસન વાંચવા મળે છે.

ગુરુ પ્રત્યે વેદના જાગે તો એ જ સ્તરની, જે અર્જુનમાં ઉત્પન્ન થઈ, જે કબીરમાં ઉત્પન્ન થઈ, જે નરેન્દ્રનાથ તેમજ મૂળશંકરમાં ઉત્પન્ન થઈ અને તેમને ક્રમશઃ સ્વામી વિવેકાનંદ અને મહર્ષિ દયાનંદ બનાવી ગઈ. પરમપૂજ્ય ગુરુદેવે જુદી જુદી જગ્યાએ પોતાના ગુરુ પ્રત્યેની આ જ વેદનાને ઉજ્જવળ કરી છે. તેમના લખેલા એક એક વાક્યમાં સમર્પણ છે. ‘અમારું વીલ અને વારસો’માં પૂજ્યવર લખે છે કે ‘શિષ્યોનો જન્મ થાય છે યુગધર્મને અનુરૂપ સોંપવામાં આવેલ જવાબદારી નિભાવવાને માટે. યુગધર્મનું પોતાનું મહત્ત્વ છે. તેને સમયની માંગ સમજીને અન્ય જરૂરી કાર્યોને પણ છોડીને એવી જ રીતે દોડવું જોઈએ. જેવી રીતે આગ લાગતાં પાણી લઈને દોડવું પડે છે અને અન્ય બધાં જ જરૂરી કાર્યો છોડવાં પડે છે.’ આ યુગધર્મની ચર્ચા શ્રીકૃષ્ણ પોતાના આ અતિ મહત્ત્વપૂર્ણ પ્રસંગમાં કરી રહ્યા છે. શિષ્ય એક ડગલું આગળ વધે છે તો ગુરુ દસ ડગલાં આગળ વધી તેને પોતાની બાથમાં લઈ લે છે. સંપૂર્ણ ગીતાનો મર્મ પ્રસ્તુત પ્રસંગમાં છુપાયેલો પડ્યો છે. આ અંકમાં બસ આટલું જ. આગળના અંકમાં પરિજન વાંચશે અર્જુનના પ્રશ્નોના ઉત્તર યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણ પાસેથી. આઠમા શ્લોકમાં જ અર્જુને પોતાના શરણાગતિ ભાવના પ્રગટીકરણ કર્યા બાદ કહ્યું છે કે, “મને એવું જ્ઞાન આપો, જે મારી ઈન્દ્રિયોને સૂકવનારા શોકને પણ દૂર કરી શકે.” આ શોકને દૂર કરવા માટે જે કોઈ પણ ઉપદેશ વાસ્તુદેવે આપ્યો છે, તે સાંખ્યયોગ આગળના અંકમાં.... (ક્રમશઃ)

ચારે તરફ મધુરતા, સ્વચ્છતા, સાદાઈ અને સજ્જનતાનું વાતાવરણ બનાવીશું

કોઈના અંતરમાં શું છે તે તેના વ્યવહારથી જાણી શકાય છે. જે દારૂ પીને કે લસણ ખાઈને આવ્યો હશે, તેના મુખમાંથી બદબૂ આવતી હશે. તેવી જ રીતે જેની અંદર દુર્ભાવનાઓ, અહંકાર અને દુષ્ટતા ભરેલી હશે તે બીજાઓ સાથે અભદ્ર વ્યવહાર કરશે. તેની વાણીમાંથી કર્કશતા અને અસભ્યતા ટપકશે. બીજાઓ સાથે એવી રીતે બોલશે કે જેથી તેમને અપમાનિત કરવાના, ચીડવવાના, તિરસ્કૃત કરવાના અને મૂર્ખ સિદ્ધ કરવાના ભાવો છતા થાય. આવા લોકો કોઈના પર પોતાની મોટાઈની છાપ છોડી શકતા નથી. ઊલટું ઘૃણાસ્પદ અને દ્વેષના ભોગ બનતા જાય છે. કટુવચનો મર્મભેદી હોય છે, તે જેના પર છોડવામાં આવે છે તેને હચમચાવી દે છે અને સદાને માટે શત્રુ બનાવી લે છે. કટુભાષણ કરનારો નિરંતર પોતાના શત્રુઓની સંખ્યા વધારતો જાય છે અને મિત્રોની સંખ્યામાં ઘટાડો કરતો રહે છે.

બીજાઓની સાથે દુષ્ટતા અને અશિષ્ટતાનું વર્તન કરીને કેટલાક લોકો વિચારે છે કે એનાથી તેમની મોટાઈની છાપ પડશે, પરંતુ એથી સર્વથા ઊલટું જ થાય છે. તિરસ્કારપૂર્ણ વ્યવહાર કરતી વ્યક્તિને ધમંડી અને હલકી સમજવામાં આવે છે. તેના પ્રત્યે કોઈના મનમાં આદર રહેતો નથી. ઉગ્ર સ્વભાવના લોકો પોતાનો દોષ ભલે માનતા ન હોય, પણ બીજા લોકો તેમને છીછરા અને હલકા માને છે અને ઉદાસીનતા તથા ઉપેક્ષાભર્યો વ્યવહાર કરે છે. ખરાબ સમયે આવી વ્યક્તિ કોઈને પોતાનો સાચો મિત્ર બનાવી શકતી નથી અને વખત આવ્યે કોઈ તેની મદદ કરતું નથી. સાચું તો એ છે કે મુશ્કેલીના સમયે એ બધા લોકો ખુશ થાય છે

જેમને કોઈ વખતે તિરસ્કાર સહન કરવો પડ્યો હતો. આવા સમયે તેઓ બદલો લેવાની અને મુશ્કેલી વધારવાની જ વાત વિચારે છે.

આપણે સંસારમાં રહેવું છે તો સાચો વ્યવહાર કરવાનું પણ શીખવું જોઈએ. સેવા-સહાયતા કરવાની તો દૂરની વાત છે, પણ એટલી સજ્જનતા તો દરેક વ્યક્તિમાં હોવી જ જોઈએ કે જેની સાથે બોલવાનું થાય તેની સાથે નમ્રતા અને સદ્ભાવના સાથે મીઠાં વચનો બોલે તેમજ થોડા સમય માટે પણ કોઈની સાથે મળવાનો અવસર આવે ત્યારે શિષ્ટાચારથી વર્તે. આમાં નથી પૈસા ખર્ચવા પડતા કે ન સમય. જેટલા સમયમાં કટુવચનો બોલવામાં આવે છે, અભદ્ર વ્યવહાર કરવામાં આવે છે તેથી ઓછા સમયમાં મીઠાં વચનો અને શિષ્ટતાભર્યો વ્યવહાર પણ કરી શકાય છે. ઉગ્ર સ્વભાવ બીજાઓ પર ખરાબ છાપ છોડે છે અને તેનું પરિણામ ક્યારેક ખરાબ જ આવે છે. અકારણ પોતાના શત્રુ વધારવા તેમાં બુદ્ધિમાની નથી. આવા સ્વભાવની વ્યક્તિ છેવટે નુકસાનમાં જ રહે છે.

આપણે જ્યારે કોઈને મળીએ કે કોઈ આપણને મળે ત્યારે પ્રસન્નતા વ્યક્ત કરવી જોઈએ. હસીને સ્વાગત કરવું જોઈએ અને બેસવા-બેસાડવા, કુશળ સમાચાર પૂછવા અને સાધારણ શિષ્ટાચાર દર્શાવ્યા બાદ આવવાનું કારણ પૂછવું કે બતાવવું જોઈએ. જો સહયોગ કરવાનું શક્ય બને તો આવો કરવો જોઈએ નહિ તો પોતાની પરિસ્થિતિઓ દર્શાવી સહયોગ ન કરી શકવા માટે દુઃખ વ્યક્ત કરવું જોઈએ. એ જ રીતે બીજા કોઈ સહયોગ ન કરી શકે તો પણ તેનો સમય લેવા અને સહાનુભૂતિ રાખવા બદલ ધન્યવાદ આપવા જોઈએ

તથા એવી હાલતમાં પણ અણગમો કે અવિશ્વાસ વ્યક્ત ન કરવા જોઈએ. સામાન્ય પૂછપરછનો જવાબ પણ મીઠા અને સહાનુભૂતિપૂર્ણ શબ્દોમાં જ આપવો જોઈએ. રુક્ષ, કઠોર, ઉપેક્ષાપૂર્ણ, ચીડાઈને કે તિરસ્કારભર્યા જવાબ આપવાનું ધૃષ્ટ કે ગમારને જ શોભે છે. આપણે એમાં આપણી ગણતરી ન કરવી જોઈએ.

જેવો વ્યવહાર મોટી વ્યક્તિ કરશે તેવું જ અનુકરણ બાળકો પણ કરશે. જો આપણે આપણાં બાળકોને અશિષ્ટ અને ઉદ્દંડ બનાવવાં હોય તો જ આપણે અસત્ય વ્યવહાર કરવાની આદત ચાલુ રાખવી જોઈએ; નહિ તો આવેશ, ઉત્તેજના, ઊકળી જવું, ક્રોધમાં સમસમી જવું, અશિષ્ટ વચનો બોલવાં અને અસત્ય વ્યવહાર કરવાનો દોષ પોતાની અંદર ઓછી માત્રામાં હોય તો પણ તેને હટાવવાનો સખતાઈ સાથે પોતાના સ્વભાવ સાથે સંઘર્ષ કરવો જોઈએ અને જ્યારે આપણામાં સજ્જનતાની પ્રવૃત્તિનો યોગ્ય સમાવેશ થઈ જાય ત્યારે જ જંપવું જોઈએ. એમાં જ ભલાઈ છે.

આપણે આપણી પોતાની અને બીજાઓની દૃષ્ટિમાં સજ્જનતા અને નમ્રતાથી પરિપૂર્ણ એક શ્રેષ્ઠ મનુષ્યની જેમ પોતાનું આચરણ અને વ્યક્તિત્વ બનાવી શકીએ તો મનુષ્યતાની પ્રથમ કસોટીમાં ઉત્તીર્ણ થયા એમ સમજવું જોઈએ. એથી આગળનાં કદમ નૈતિકતા, સેવા, ઉદારતા, સંયમ, સદાચાર, પુણ્ય અને પરમાર્થનાં છે. એમાં પણ અતિ આવશ્યક એવી પહેલી શરત એ છે કે આપણે સજ્જનતાની સામાન્ય પરિભાષા સમજીએ અને અપનાવીએ, જેની અંતર્ગત મધુર ભાષણ અને વિનમ્ર, શિષ્ટ તથા મૃદુ વ્યવહાર અનિવાર્ય બની જાય છે.

અસ્વચ્છતા : મનુષ્યની આંતરિક અને ખરાબ સ્થિતિનો પરિચય કરાવે છે. ગંદો માણસ એ પ્રગટ કરે છે કે તેને અનિચ્છનીયતાઓને હટાવવામાં અને ઉત્કૃષ્ટતા કેળવી રાખવામાં કોઈ રસ નથી. બિનજવાબદાર, આળસુ અને પ્રમાદી લોકો જ ગંદા જોવા મળે છે. જે અનિચ્છનીયતા સાથે સમજૂતી કરીને તેને વળગીને રહી શકે છે, તે જ ગંદો પણ રહી શકે છે. ગંદકી જોવી

કોઈને ગમતી નથી અને તે વ્યક્તિ પ્રત્યે સહજ રીતે જ ઘૃણાનો ભાવ પેદા કરે છે. ગંદા માણસને કોણ પોતાની પાસે બેસાડવા ઇચ્છશે ? દુર્ગંધથી પોતાના નાકને, ગંદકીથી પોતાની આંખોને અને હલકી પ્રવૃત્તિઓ જોઈને કોણ પોતાની મનોદશા ક્ષુબ્ધ કરવા ઇચ્છશે.

સ્વાસ્થ્યની દૃષ્ટિએ ગંદકી અત્યંત નુકસાનકારક છે. એને રોગોની વાહક કહી શકાય. જ્યાં ગંદકી રહેશે ત્યાં બીમારી અવશ્ય પહોંચશે. ગંદકીને બીમારી સાથે ખૂબ જ પ્રેમ છે. જેમ ફૂલોને શોધતું પતંગિયું ફૂલ સુધી જઈ પહોંચે છે, તે જ રીતે જ્યાં ગંદકી ફેલાઈ રહી હશે ત્યાં બીમારી શોધ કરતી અવશ્ય પહોંચી જશે. બીમારી પણ ગંદકી પેદા કરે છે એ ઠીક છે, પરંતુ એ નિશ્ચિત છે કે જેઓ ગંદા છે તેઓ સ્વસ્થ રહી નહિ શકે. મનુષ્યની મૂળ પ્રકૃતિ ગંદકી વિરુદ્ધ છે, તેથી કોઈ વ્યક્તિ કે પદાર્થને ગંદું જોઈએ તો અનાયાસે જ ઘૃણા ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાંથી દૂર હટી જવાનું મન થાય છે. આથી જેમને મનુષ્યતાનું જ્ઞાન છે તેમણે ગંદકી હટાવવાનો સ્વભાવ પોતાની પ્રકૃતિમાં અનિવાર્યપણે જોડી દેવો જોઈએ.

કોઈપણ સ્થિતિમાં દરેક વ્યક્તિએ સ્વચ્છતા માટે સ્નાનને જરૂરી માનવું જોઈએ. શીતળા જેવા રોગોમાં સ્નાન કરવાનું અશક્ય હોય તે સિવાયના રોગીઓએ પણ ડોક્ટરની સલાહ મુજબ સ્વચ્છતાનો કોઈ ને કોઈ રસ્તો કાઢતા રહેવું જોઈએ.

મુખની સફાઈ ખૂબ જ ધ્યાન આપવાયોગ્ય છે. જીભ પર મેલની છારી જામવા લાગે છે અને બે દાંત વચ્ચેની જગ્યામાં અન્નના કણ ભરાઈને સડો પેદા કરે છે. સવારે કોગળા કરતી વખતે દાંતોને સારી રીતે સાફ કરવા જોઈએ. જેટલી વાર કશું પણ ખાવામાં આવે તેટલી વાર કોગળા પણ કરવા જોઈએ અને રાત્રે સૂતી વખતે તો મુખની સફાઈ કરવી જ જોઈએ. તેથી દાંત લાંબા સમય સુધી ટકશે, મોઢામાં દુર્ગંધ નહિ આવે અને લોકો પાસે બેસીએ ત્યારે આપણને દૂર હટાવવાની જરૂર નહિ પડે.

જે કપડાં આપણે રોજ પહેરીએ તેમને વિશેષ

ધ્યાન આપીને દરરોજ સાબુથી ધોવાં જોઈએ. બનિયાન, અંડરવિયર, ધોતી, લેંધો વગેરે પરસેવો શોષતા રહે છે અને તેમને રોજ સાબુથી ધોઈ તડકામાં સૂકવવાની જરૂર છે. કોટ જેવાં વસ્ત્રોનો પરસેવાથી સંપર્ક થતો નથી, તેમને દરરોજ ધોવાની જરૂર રહેતી નથી. ભારે ગાદલાંઓ ધોવાં મુશ્કેલ હોય છે પરંતુ શરીર સાથે સંપર્કમાં આવતી ચાદરો બદલતા રહેવું જોઈએ અને પથારીને સાખત તડકામાં રોજ સૂકવવી જોઈએ.

ઘરનાં વાસણો પર ઉંદરો અને ગરોળીઓ પેશાબ કરે અને તે ઝેરથી અપ્રત્યક્ષ બીમારીઓ શરીરમાં દાખલ થાય તે રીતે રાખવાં ન જોઈએ. ખુલ્લા ખાદ્ય પદાર્થોમાં કીડા-મંકોડાઓ ઘૂસી જાય છે. તેથી ખાવાના કામમાં આવતી દરેક વસ્તુઓ ઢાંકેલી રાખવી જોઈએ. વસ્ત્રો, વાસણ, ફર્નિચર, પુસ્તકો, પગરખાં તથા અન્ય સામાન યથાસ્થાને મૂકેલાં હોય તો જ સુંદર લાગશે નહિ તો વિખરાયેલી અસ્તવ્યસ્ત ચીજો કચરો અને ગંદકીનું રૂપ ધારણ કરી લે છે પછી ભલે તે ગમે તેટલી મૂલ્યવાન કેમ ન હોય. જે વસ્તુને સાફ રાખવામાં આવતી ન હોય તેની પર ધૂળ જામી જશે તથા સતત ઋતુપ્રભાવ સહન કરતા રહેવાથી ખરાબ અને જૂની થઈ જશે. દરેક વસ્તુ સફાઈ, સંભાળ અને વ્યવસ્થા માગે છે. ઘરની દરેક વસ્તુ આપણી પાસેથી એ જ આશા રાખે છે કે તેને સ્વચ્છ અને સુવ્યવસ્થિત રાખવામાં આવે. જેમને સ્વચ્છતા સાથે સાચો પ્રેમ છે તેઓ શરીરનો શૃંગાર કરીને બેસી ન રહેતાં જ્યાં પણ રહેશે ત્યાં દરેક પદાર્થની શોભા, સ્વચ્છતા અને સજાવટનું ધ્યાન રાખશે. મકાનની મરામત અને રંગકામ તેમજ બારી-બારણાંને રંગવામાં બહુ ખર્ચ થતું નથી. થોડો સમય કાઢતા રહીને ઘરના લોકો હળીમળીને આ બધું સહજ મનોરંજન તરીકે કરી શકે છે અને ઘર-પરિવારમાં, શરીર અને બાળકોમાં મનુષ્યને શોભે એવી સ્વચ્છતાનું દર્શન થઈ શકે છે. સ્વચ્છતાથી કલાત્મકતાનો આરંભ થાય છે. અનિચ્છનીયતાનો અસ્વીકાર કરવાની પ્રવૃત્તિનો

વિકાસ શરીરથી શરૂ થઈને વસ્ત્રો સુધી અને મનથી માંડી વ્યવહાર સુધીની સ્વચ્છતા સુધી વિકસિત થતો જાય છે અને આ સારી ટેવની મદદથી પરમ સૌંદર્યથી ભરપૂર આ વિશ્વમાં ભગવાનની પ્રકાશવાન કલાત્મકતાને જોઈ આનંદવિભોર થઈ પૂર્ણતાના લક્ષ્ય સુધી પહોંચી શકાય છે.

આપણે મળમૂત્ર સંબંધી ગંદકીથી ખૂબ જ ટેવાઈ ગયા છીએ. જૂની ઢબના જાજરૂઓમાં ફિનાઈલ, ચૂનો વગેરે ન નાંખવાથી એમાંથી ભારે દુર્ગંધ આવે છે. બાળકોને નાળાંઓ પર અને શેરીઓમાં હાજતે બેસાડીને રસ્તાઓ દુર્ગંધયુક્ત તથા ઉબકા આવે તેવી સ્થિતિના બનાવી દેવામાં આવે છે. જ્યાં સાર્વજનિક અવરજવર રહે છે એવાં સ્થળોએ મૂત્રત્યાગ કરવામાં આવે છે. ઘરની આગળ કચરાના ઢગલા ખડકી દેવામાં આવે છે. સફાઈ કામદારોના ભરોસે આ બધું છોડી દેવામાં આવે છે. એ નથી વિચારતા કે છેવટે મળમૂત્ર તો આપણાં શરીરનું જ છે અને તેની સ્વચ્છતા માટે થોડું કામ પોતે પણ કરીએ અને સફાઈ કરનારના કામમાં સહયોગ આપી સ્વચ્છતા જાળવી રાખવાનું કર્તવ્ય અદા કરીએ. ગામડાંઓનું વાતાવરણ તો આના કરતાં પણ વધુ ગંદકી, દુર્ગંધ અને સ્વાસ્થ્યને હાનિકારક તથા ઘૂણાસ્પદ દશ્યોથી ભરેલું રહે છે. કચરો અને છાણના ઢગલાઓ ઠેર-ઠેર પડેલા હોય છે અને તેનો સડો સાર્વજનિક સ્વાસ્થ્ય માટે સંકટ ઊભું કરતો રહે છે. આ દિશામાં વિશેષ રૂપે ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. ગંદકી શોષી લે એવા પેશાબખાનાં, નાળાંઓ તથા ખાડાઓ ખોદીને લાકડાનાં શૌચાલયો ખૂબ જ ઓછા ખર્ચે તથા ખૂબ જ આસાનીથી બનાવી શકાય છે. ગામડાંમાં પાણી ભરેલો લોટો સાથે લઈ જવાય છે તેની સાથોસાથ જો ખૂરપી પણ લોકો સાથે લઈ જાય અને નાનો ખાડો ખોદી તેમાં શૌચ કર્યા બાદ ખાડાને પૂરી દે તો જમીનને ખાતર પણ મળશે અને ગંદકીને કારણે પેદા થતી શારીરિક, માનસિક અને સામાજિક મુશ્કેલીઓ પણ પેદા નહિ થાય.

સ્વચ્છતા, માનવજીવનની સુરુચિનો પ્રથમ ગુણ

છે. આપણે પોતાના શરીર, વસ્ત્ર, વસ્તુઓ તથા નિવાસની સ્વચ્છતાનો એવો પ્રબંધ કરવો જોઈએ કે જેથી પોતાને સંતોષ અને બીજાઓને આનંદ મળે. નિર્મળતા, નીરોગતા, નિશ્ચિંતતા અને નિર્લિપ્તતાના આધાર પર ઉત્પન્ન કરવામાં આવેલી આત્માની પવિત્રતા આપણને ઈશ્વર સાથેના મિલનનો પથ પ્રશસ્ત કરે છે. આપણે સ્વચ્છતાને અનિવાર્ય માની સતત અસ્વચ્છતા દૂર કરતા રહીએ તે જ આપણા માટે ઉચિત છે.

સારું તો એ છે કે આપણે સમજદારી અને સજ્જનતાથી ભરેલું સાદગીયુક્ત જીવન જીવીએ. આપણી બાહ્ય સજ્જવટ માટેનો ખર્ચ તાત્કાલિક ઘટાડી દઈએ અને એ બચતને પોતાની, પોતાના કુટુંબની તથા સમાજની જરૂરિયાતોને પૂરી કરવામાં લગાડીએ. સાદાઈ સજ્જનતાનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે. જેની વેશભૂષા સાદી હોય તેને વધુ પ્રામાણિક તથા વિશ્વાસુ માની શકાય છે. જે જેટલી ઉદ્ધતાઈ બતાવશે તે સમજદારીની દૃષ્ટિમાં તેટલી જ ઈજ્જત ગુમાવશે. તેથી એ યોગ્ય છે કે આપણે પોતાનાં વસ્ત્રો સાદાં રાખીએ, તેને સારા માણસોને શોભે તેવાં સીવડાવીએ, આભૂષણ ન લટકાવીએ, નખ અને હોઠ ન રંગીએ તથા વાળને એ રીતે ન સજ્જવીએ કે જેથી બીજાઓને બતાવવાની ચેષ્ટા કરવી પડે. સ્ત્રી-પુરુષ વચ્ચે માનસિક વ્યભિચારનું સર્જન મહદ્અંશે આ ફેશનને લીધે થાય છે.

સાદાઈ શાલીનતા અને સજ્જનતાનું સર્જન કરે છે. તેની પાછળ ગંભીરતા અને પ્રામાણિકતા, વિવેકશીલતા અને બૌદ્ધિક પરિપક્વતાની ઝાંખી થાય છે. વાસ્તવમાં ઈજ્જતનાં સૂત્રો એમાં જ રહેલાં છે. સાદાઈ ધોષણ કરે છે કે એ વ્યક્તિ બીજાઓને આકર્ષિત કે પ્રભાવિત કરવાની પેંતરાબાજીમાં નહિ પણ પોતાની વાસ્તવિકતા દર્શાવવામાં જ સંતુષ્ટ છે. ઈમાનદારી અને સચ્ચાઈનો આ જ માર્ગ છે. આ આવક વધારવાની પણ એક રીત છે. બિનજરૂરી ખર્ચ રોકવું એટલે આવક વધારવી. એ સમય આવી ગયો છે કે આ બાળબુદ્ધિ

છોડીને પ્રૌઢતાનો દૃષ્ટિકોણ અપનાવવામાં આવે. આપણે ગરીબ દેશના નિવાસી છીએ. સામાન્ય જનતાને સામાન્ય રહેણીકરણી અને ઓછાં ખર્ચમાં ગુજારો કરવો પડે છે. આપણી વસ્તુસ્થિતિ એ જ છે કે આપણાં કરોડો ભાઈબહેનોની હરોળમાં જ આપણે ઊભા રહેવું જોઈએ અને એમના જેવી જ રહેણીકરણીની રીત અપનાવવી જોઈએ. આ સમજદારીમાં જ ઈજ્જત મેળવવાનાં સૂત્રો સમાયેલાં છે. ફેશનબાજી અને અપવ્યયનો રસ્તો અપનાવીને આપણે આર્થિક સંકટને જ નિમંત્રણ આપીએ છીએ.

સ્વચ્છતા સાથે જોડાયેલી સાદાઈ એક ઉત્કૃષ્ટ સ્તરની ફેશન છે. એમાં ગરીબાઈનો નહીં, મહાનતાનો પટ છે. સાદી વેશભૂષા અને સજ્જવટવાળી વ્યક્તિ પોતાની સ્વતંત્ર પ્રતિભા અને સ્વતંત્ર ચિંતનનો પરિચય કરાવે છે. ઘેટાંઓની ચાલ છોડીને જે વિવેકશીલતાનો રસ્તો અપનાવે છે, તે બહાદુર છે. સાદાઈ આપણને અપવ્યયમાંથી બચાવીને આર્થિક સ્થિરતામાં જ સમર્થ નથી કરતી, પરંતુ આપણી ચારિત્રિક દૃઢતા પણ પ્રમાણિત કરે છે. અકારણ ઉત્પન્ન થતી ઈર્ષા અને લાંછનથી બચવાનો પણ આ જ સરળ માર્ગ છે.

એક ગામમાં આગ લાગી ગઈ. બધા લોકો સુરક્ષિત ભાગી નીકળ્યા, પરંતુ બે વૃદ્ધો એવા હતા જે ભાગી શકતા નહોતા. એક આંધળો અને બીજો લંગડો હતો. બન્નેએ એકતા કરી, આંધળાએ લંગડાને ખભે બેસાડી લીધો. લંગડો રસ્તો બતાવવા લાગ્યો અને આંધળો ઝડપથી દોડવા લાગ્યો. બન્ને કુશળતાથી બહાર આવી ગયા. સહયોગનો અર્થ જ છે ઘણા પ્રકારનાં સામર્થ્યોથી એક પરિપૂર્ણ શક્તિનો ઉદ્ભવ.

ઓ ધરતી પર રહનેવાલા ધરતીકો સ્વર્ગ બનાના હૈ

યુગબ્રહ્મણિનો સંકલ્પ : મનુષ્યમાં દેવત્વનો ઉદય — ધરતી પર સ્વર્ગનું અવતરણ

આ સંસારમાં સ્વર્ગની કલ્પના કેટલી મોહક, આકર્ષક અને મનભાવન છે ! સ્વર્ગના નામથી જ તન, મન રોમાંચિત થઈ ઊઠે છે. કેટલું સુંદર છે સ્વર્ગ ! ન રોગ, ન શોક, ન ભૂખતરસની પીડા, ન ઠંડી-ગરમીનું કષ્ટ, ન જરા-મરણનો ભય, કલ્પવૃક્ષની શીતળ છાયા, ઈચ્છાઓને પૂર્ણ કરનારી કામધેનુ અને પારસમણિ, ઉર્વશી, મેનકા, તિલોત્તમા જેવી નૃત્યાંગનાઓ, નિત્ય નૃત્ય અને સંગીતનું આયોજન, કેટલું સુખ છે ત્યાં, સર્વત્ર આનંદ જ આનંદ ! કેટલું સારું લાગે છે એ વિચારીને, પરંતુ આશ્ચર્યની વાત એ છે કે ત્યાંનો રાજા ઈન્દ્ર, એવા ઋષિમુનિઓ અને તપસ્વીઓથી હમેશાં ભયભીત રહે છે, જેઓ પોતાનું રાજ્ય છોડી દઈ જંગલમાં જઈને જપ-તપમાં લીન થઈ જાય છે. એમની ઉપાસના, સાધના અને આરાધનાથી ઈન્દ્રાસન ડોલવા લાગે છે અને ભયભીત દેવેન્દ્ર ક્યારેક કામદેવને મોકલીને તો ક્યારેક અપ્સરાઓને મોકલીને તેમની તપસ્યા ભંગ કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે, જેથી તેનું સિંહાસન તેનાથી છીનવાઈ ન જાય. શું એવા સ્વર્ગની કામના કરીએ કે જ્યાંનો રાજા આટલો ઈર્ષાળુ અને વિલાસી છે? આવા સ્વર્ગને તો ત્યાગી, તપસ્વી અને સંતો કુકરાવતા કહે છે, ‘નથી મને રાજ્યની કામના કે નથી સુખસંપદાની, મને સ્વર્ગ પણ ન જોઈએ, મારી તો બસ એક જ ઈચ્છા છે કે હું હમેશાં દીનદુઃખીઓની સેવા કરતો રહું. એક સાચા ભક્તનું સ્વર્ગ એમાં જ છે.’

વિચારણીય બાબત એ છે કે આ સેવાભાગમાં કેટલા લોકોને આનંદ મળે છે. મોટાભાગના લોકો તો મૌલિક સુખોમાં જ સ્વર્ગની શોધ કરે છે. આજે પેકનિકમાં ગયા હતા, એવું લાગતું હતું જાણે જીવતાં ૪ સ્વર્ગમાં પહોંચી ગયા. કેટલી સ્વાદિષ્ટ વાનગીઓ, કેટલું મધુર સંગીત, આંખોને સ્પ્રખ આપતાં દ્રશ્યો, ચારે

તરફ હરિયાળી જ હરિયાળી, કલકલ કરતી નદીમં સ્નાન કરી તન-મન બન્ને પ્રકુલ્લિત થઈ ગયાં, પરંતુ થોડીવારમાં જ શું થયું? વાનગીઓ સ્વાદિષ્ટ હતી, વધુ ખાઈ લેવાથી પેટમાં દુઃખાવો અને અપચો થયો તો ચાર દિવસ સુધી પરેશાન રહ્યા અને નદીમાં નાહવાથી ઠંડી લાગી ગઈ તો આઠ દિવસ તાવમાં પડી રહ્યા, બસ સ્વર્ગીય સુખની અનુભૂતિ નરક જેવા દુઃખમાં બદલાઈ ગઈ. તો શું કરીએ? સ્વર્ગ નથી ઉપર કે નથી ધરતી પર, શું સ્વર્ગની આશા જ છોડી દઈએ અથવા મૃત્યુની પ્રતીક્ષા કરીએ? આ સમસ્યાનું સમાધાન આચાર્ય શ્રીરામ શર્માએ પ્રજ્ઞાપુરાણમાં ખૂબ જ સરળ, સહજ અને સુંદર રૂપમાં પ્રસ્તુત કર્યું છે. સ્વર્ગ ક્યાં છે? અને નરક ક્યાં છે? તેનો ઉલ્લેખ કરતાં તેઓ લખે છે — “સત્યુગમાં બધા જ લોકો વિકસિત અને સુસંસ્કૃત હતા અને ધરતીને સ્વર્ગીય વાતાવરણથી ભરપૂર રાખતા હતા. આજના પ્રગતિશીલ યુગમાં મનુષ્ય સત્યુગથી પણ વધુ સ્વર્ગીય જીવન જીવે એવું થયું જોઈતું હતું પણ આજની પરિસ્થિતિઓ તો નરકની સ્થિતિ કરતાં પણ બદતર છે.”

પ્રજ્ઞાપુરાણ ૧/૨/૯-૧૦

આ પરિવર્તનનાં કારણોને સ્પષ્ટ કરતાં યુગવ્યાસ લખે છે —

“મનુષ્ય સૃષ્ટિનો મુકુટમણિ અને ઈશ્વરનો રાજકુમાર છે, પણ જ્યારે એ ઈશ્વરીય વિધાનને અવગણીને મનમાન્યું કરે છે તો બધાં જ દુઃખો ધરતી પર ઊતરી આવે છે. જ્યારે વ્યક્તિ સંપૂર્ણ સંસારને ‘સિયારામમય’ જોઈને બધાને પ્રેમ કરે છે તો ધરતી પર સ્વર્ગ ઊતરી આવે છે, પરંતુ જ્યારે એ વ્યક્તિ પદ, પ્રતિષ્ઠા, વસ્તુ, પદાર્થ અને ધન સાથે પ્રેમ કરે છે તો તેનો સ્વાર્થ ધરતીને નરક બનાવી દે છે.”

પ્રજ્ઞાપુરાણ ૧/૨/૫-૬

બીજા શબ્દોમાં આને એ રીતે સમજી શકાય છે કે

એક લૌકિક કાનૂન હોય છે અને બીજો ઈશ્વરીય કાનૂન હોય છે. લૌકિક કે ઐહિક કાનૂન મનુષ્યો દ્વારા બનાવવામાં આવે છે. જેમ કે રાજ્યસરકાર, નગરપાલિકાઓ પોતપોતાના કાનૂન ઘડે છે. એમાં પરસ્પર ભિન્નતા હોય છે. એ દૈત્યો, દેવો તથા માનવો માટે અલગ અલગ હોય છે. એમનું ઉલ્લંઘન કરીને પણ મનુષ્ય અનેકવાર બચી પણ જાય છે, જેમ કે ચોરી કરનારા કે કોઈની હત્યા કરનારાઓ પણ ક્યારેક લાંચ આપીને અથવા ચાલાકીથી બચી જાય છે, પરંતુ ઈશ્વરીય કાનૂન સંપૂર્ણ વિશ્વમાં, અનંત બ્રહ્માંડોમાં એકસરખા જ હોય છે. આ વાવો અને લાણોનો સિદ્ધાંત છે. એમાં કોઈ જાતની હેરફેર કે છૂટ હોઈ શકતી નથી.

આ ઈશ્વરીય કાનૂનનું પાલન કરનાર વ્યક્તિ જ્યારે બહુજનસુખાય, બહુજનહિતાયની નીતિ અપનાવે છે તો ભગવાન તેના પર પોતાનાં અનુદાનો અને વરદાનોની વૃષ્ટિ કરે છે. તેઓ પોતે તેના સારથિ બની જાય છે અને ભક્તને સિંહાસન પર બેસાડી તેના ઈન્દ્રિયરૂપી અશ્વોની લગામ પોતાના હાથમાં લઈને નીચેની તરફ ઊભા થઈ જાય છે. તેઓ કૃષ્ણકન્ડેયા બનીને સુદામા જેવા દીનહીનને સિંહાસન પર બેસાડી પોતાનાં અશ્રુજળ વડે તેનાં ચરણ પખાળે છે, તેઓ રામ બનીને ભીલડીનાં એઠાં બોર તથા કૃષ્ણ બનીને વિદુરના ઘેર શાક અને કેળાની છાલનો ભોગ સ્વીકારે છે અને એ ભક્તનો ખોળો ખુશીઓથી ભરી દે છે. એ પોતે ઈશ્વરતુલ્ય થઈ જાય છે અને એ પરમતત્ત્વને પામી બીજું કશું જ પામવાની ઈચ્છા બાકી રહેતી નથી. એ પરબ્રહ્મના ઈશારાઓ પર ચાલવાથી મૃત્યુનું પણ મૃત્યુ થઈ જાય છે. એ વ્યક્તિ આ જ જીવનમાં જે સ્વર્ગીય સુખોની અનુભૂતિ કરે છે તે દેવોને પણ દુર્લભ છે. આવી વ્યક્તિ જ્યાં જાય છે ત્યાં સ્વર્ગનું નિર્માણ કરે છે, એ જંગલમાં જઈને કાર્ય કરે છે તો તેના પરસેવાનાં ટીપાં ફૂલ બનીને મહેકી ઊઠે છે. તેની કરુણા અને પ્રેમની ધારા આનંદનાં ઝરણાં પ્રવાહિત કરે છે. તેનું મન, જ્યાં કૃષ્ણની વાંસળીની મધુર તાન ગૂંજવા લાગે છે તથા ગોપીઓની રાસલીલા થાય છે એવું વિષ્ણુધામ, વૃંદાવન બની જાય છે. આનાથી વધુ મનુષ્યને ભલા

કેવું સ્વર્ગ જોઈએ? આ સુખને પ્રાપ્ત કરીને તો ત્રણેય લોકોનું ઐશ્વર્ય તથા સમસ્ત સ્વર્ગીય સુખોને ન્યોછાવર કરી શકાય છે. એવી વ્યક્તિઓ પોતે જ દેવતા છે, તેઓ જ્યાં રહે છે ત્યાં જ સ્વર્ગ છે. આથી વિપરીત ભૌતિક પદાર્થોમાં લપટાયેલા મનુષ્યો ચોર્યાસી લાખ યોનિઓમાં ભટકતા રહે છે. તેઓ પોતે પણ દરેક ક્ષણે ઈર્ષ્યા, દ્વેષ, કામ, ક્રોધ, લોભ અને મોહની એવી જવાળાઓમાં બળતા રહે છે કે જેની પીડા કુંભીપાક નરકની પીડા કરતાં પણ વધુ કષ્ટદાયક છે. તેથી સ્વર્ગ અને નરકને શોધવાની જરૂર નથી. એ તો આ ધરતી પર જ જોઈ શકાય છે. રામ અયોધ્યા છોડી જંગલમાં ગયા તો જંગલમાં સ્વર્ગ દેખાવા લાગ્યું અને સ્વર્ગની શોભાને લજ્જિત કરતી અયોધ્યાનગરી શ્રીહીન થઈ ગઈ.

આ વિષયમાં પ્રજ્ઞાપુરાણમાં ગુરુદેવે સ્પષ્ટ લખ્યું છે – “જીવ વિશુદ્ધ જળની જેમ ટીપા સ્વરૂપે ધરતી પર આવે છે. જેમ જળબિંદુ માટીમાં પડીને કાદવ તથા છીપલામાં પડીને મોતી બની જાય છે, તેમ જીવ માયામાં લિપ્ત થઈ સાંસારિક દોષ-દુર્ગુણોમાં ફસાઈને પતનની ખાઈમાં પડે છે અને શુભ કર્મ કરી મોતીની જેમ નિર્મળ બને છે તથા સમુદ્રમાં પડેલ બિંદુની જેમ આત્મવિસ્તાર કરી મેઘની જેમ વરસીને ધરતીને લીલીછમ બનાવી દે છે. આમાંથી કયો માર્ગ અપનાવવો તે મનુષ્યના હાથમાં છે. ‘મનુષ્ય દેવોથી શ્રેષ્ઠ કે પશુઓ કરતાં હીન’, ‘કરી શકતા હતા, કર્યું નહીં’, ‘કૃષ્ણની ચરણરજ’ જેવી પ્રેરક કથાઓ પ્રજ્ઞાપુરાણમાં પ્રસ્તુત કરી ગુરુદેવે મનુષ્યને એ પ્રેરણા આપી છે કે મનુષ્ય ભૌતિકતામાં ફસાઈને ચાસણીમાં ડૂબતી માખી કે આહારની લાલચમાં કાંટામાં ફસાતી માછલીની જેમ જીવનને નષ્ટ ન કરે.

પ્રજ્ઞાપુરાણ ૧/૨-૪૫

જીવન ઈશ્વરે આપેલી ભેટ છે. આ જીવન એક સુંદર વીણા છે, જે આને સુંદર સ્વરમાં વગાડી શકે છે તે પોતાની કર્ણપ્રિય મધુર રાગિણી વડે જગતને સંમોહિત કરી દે છે. એ પોતાનું જીવન ધન્ય બનાવી બીજાઓને પણ અજ્ઞાનરૂપી ઊંધમાંથી જગાડે છે, પરંતુ જે આનો દુરુપયોગ કરે છે તેને રાવણ, દુર્યોધન, કંસની જેમ

સંસારમાંથી અપમાનિત અને લાંછિત થઈને નષ્ટ થવું પડે છે. 'શ્રુતાયુધ અને ભસ્માસુર, પારસ અને લોખંડનો મેળાપ ન થયો, ચંદનના કોલસા બનાવ્યા, જીવનવીણા વાગે તો જ સાર્થક' વગેરે અનેક કથાઓ દ્વારા ગુરુદેવે માનવજીવનનું મહત્વ પ્રતિપાદિત કર્યું છે. પ્રજ્ઞાપુરાણમાં વર્ણિત વ્યાધિ, વેશ્યા, સંત અને સદ્ગૃહસ્થ આ એક જ કથામાં ગુરુદેવે સ્વર્ગ તથા નરકનાં દર્શન કરાવ્યાં છે.

જીવન જીવવાની કળા છે. વિવેકશક્તિના જાગરણથી વ્યક્તિ જેટલા ઈશ્વરીય કાનૂન સમજે છે તેમ આધ્યાત્મિક બનતી જાય છે તથા ભૌતિક સુખોને તણખલાની જેમ તુચ્છ સમજીને ઈશ્વરની નજીક સરતી જાય છે અને ઈશ્વરની આ સમીપતા જ સ્વર્ગ તરફ લઈ જતી કેડી છે અથવા સ્વર્ગનું નિર્માણ કરનારી શક્તિ છે.

આનાથી એ સ્પષ્ટ થઈ જાય છે કે મનુષ્ય પોતે પોતાના ભાગ્યનો વિધાતા છે અને એ પૃથ્વી પર સ્વર્ગ-નરકનું નિર્માણ કરે છે, પરંતુ દુર્ભાગ્યની વાત એ છે કે ધન, વિદ્યા અને શક્તિ મેળવી મનુષ્ય અહંકારને આધીન થઈ પોતાનું સ્વરૂપ તથા પોતાની એ પરમહિતૈષી પરમાત્મસત્તાને જ ભુલાવીને અનૈતિક આચરણ કરી ધરતીને નરકતુલ્ય બનાવી દે છે. આવા દુર્જનોને રાક્ષસ, દૈત્ય અને દાનવના નામથી જાણવામાં આવે છે. ઈશ્વર પોતાના પુત્રોને ખૂબ જ પ્રેમ કરે છે. તેઓ ક્યારેક અંગદ દ્વારા રાવણને સમજાવે છે તો ક્યારેક પોતે દૂત બનીને દુર્યોધનને સમજાવવાનો પ્રયાસ કરે છે, પરંતુ જ્યારે આ રાક્ષસો પોતાનાં દુષ્ટ્યોને છોડતા નથી તો ઈશ્વરીય કાનૂન અનુસાર એ દુષ્ટોને સજા કરવી પડે છે અને પોતાના અન્ય પુત્રોને શ્રેય આપવા માટે તેમને પોતાનો સહયોગી બનાવે છે. ઈતિહાસ સાક્ષી છે કે આ દેવસત્તા સદાય પોતાના ભક્તોને અનુગૃહિત કરતી રહી છે. ક્યારેક તેઓ વિશ્વામિત્ર બનીને રામ-લક્ષ્મણને અયોધ્યાથી લાવે છે તો ક્યારેક રામ બનીને હનુમાનને કિષ્કિંધાથી શોધી લાવે છે. ક્યારેક તેઓ નલ-નીલ જેવા વાનરોની મદદથી સમુદ્ર પર સેતુ બનાવે છે તો ક્યારેક ગોપ-ગોવાળિયાઓ દ્વારા ગોવર્ધન પર્વત ઉઠાવે છે. ક્યારેક અર્જુનના સારથિ બને છે તો ક્યારેક પોતે પ્રજ્ઞાચક્ષુ બનીને મૂળશંકરને દયાનંદ બનાવી દે છે.

ક્યારેક સમર્થ ગુરુ બનીને શિવાજીને છત્રપતિ બનાવે છે અને ક્યારેક પોતે હિમાલયથી ઊતરીને બાળક શ્રીરામને શોધતા આંબલખેડાના નાનકડા ઓરડામાં જઈ પહોંચે છે. તમે વિશ્વાસ કરો, આજે પણ આચાર્ય શ્રીરામજી પ્રજ્ઞાવતારના રૂપમાં દેશવિદેશમાં પોતાના સહયોગીઓને શોધી રહ્યા છે, તેઓ ભગીરથની જેમ જ્ઞાનગંગાને ધરતી પર લઈ આવ્યા છે, વ્યાસ-વાલ્મીકિની જેમ સાહિત્યની રચના કરી જનમાનસને પરિવર્તિત કરવામાં સંલગ્ન છે. એમણે ચરકની જેમ શારીરિક રોગોનો ઉપચાર કર્યો છે અને વિશ્વામિત્રની જેમ મહાપ્રજ્ઞા ગાયત્રી માતાને વિશ્વમાતાના પદ પર બેસાડી નવા યુગનિર્માણનો સંકલ્પ લીધો છે. એમનો ઉદ્દેશ્ય છે માનવમાં દેવત્વનો ઉદય તથા ધરતી પર સ્વર્ગનું અવતરણ, તો પછી આવો, આપણે બધા તેમના સહયોગી બનીને આપણા જીવનને ધન્ય બનાવીએ. જીવનમાં આ શુભ અવસર વારંવાર નહિ મળે. આ વિષયમાં ગુરુદેવ પોતે લખે છે –

વિભીષિકાસ્તુ વિશ્વસ્ય દૂરી કર્તુ પુનર્ભુવિ ।

સ્વર્ગ્યવાત વૃત્તિ કર્તુ ક્ષમાનાં દેવતાત્મનામ્ ॥

૧/૧/૭૬-૭૭

વિશ્વની વિનાશિકાઓનો નાશ કરનારા તથા ધરતી પર ફરીથી સ્વર્ગીય વાતાવરણ ઉત્પન્ન કરી શકનારા દેવમાનવોનું સર્જન કરવાનું કાર્ય કઠિન તો છે, પરંતુ અસંભવ નથી. પરિવર્તનની કાણો અસામાન્ય ઊંચલપાથલની હોય છે. અસુરતા જીવનમરણની લડાઈ લડે છે, પરંતુ દેવતા તેમને પરાજિત કરી ધરતીને સ્વર્ગ બનાવવાનો પ્રયાસ કરે છે. ભૂતકાળમાં પણ આવું જ થયું છે. આવા અવસરો પર મહાકાળનો પોકાર સાંભળીને જે દેવમાનવો આગળ આવે છે, તેઓ શ્રેય, સન્માન તથા સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કરે છે અને માનવતાને કૃતાર્થ કરી દે છે. આજકાલ પ્રજ્ઞાવતારની દિવ્ય સત્તા આ સરંજામ ભેગો કરી રહી છે. તેનો પોકાર સાંભળો. તેમનો આ પોકાર સાંભળીને જેઓ આગળ આવશે, તેમના સહયોગી બનશે, તેમનું નામ ઈતિહાસના સુવર્ણ અક્ષરોમાં લખવામાં આવશે. તેથી આપણે બધા તેના સહયોગી બનીએ, આ કાર્ય ધરતીના પુત્રોએ જ કરવાનું છે.

કૌટુંબિક સમસ્યાઓનું સમાધાન

આજે જ્યાં જુઓ ત્યાં લોકો કૌટુંબિક જીવનથી કંટાળેલા, શોક-સંતાપમાં ડૂબેલા અને પોતાના ભાગ્યને ભાંડતા નજરે પડે છે. બહુ ઓછાં કુટુંબો એવાં હશે જ્યાં સ્નેહ અને મિત્રતાની સુધા વહેતી દેખાય, નહિ તો ઘરઘરમાં કલહ, ક્લેશ, તકરાર, ઝઘડા, મારપીટ, રોકકળ, તૂટફૂટ, મિલકતની વહેંચણી અને ઝઘડા, જિદ, દિયર-ભોજાઈ એટલું જ નહિ પતિ-પત્ની તથા બાળકો અને વૃદ્ધોમાં તૂટફૂટ, લડાઈ-ઝઘડા, દ્વેષ-વૈમનસ્ય તથા ગેરસમજ વગેરે ઊઠતાં અને ફેલાતાં દેખાય છે. આજનું કૌટુંબિક જીવન જેટલું કલુષિત, કુટિલ અને કલહપૂર્ણ થઈ ગયું છે તેટલું નિકૃષ્ટ જીવન કદાચ પહેલાં ક્યારેય રહ્યું નહિ હોય. સ્વર્ગસુખના પ્રતિબિંબ એવા ગૃહસ્થજીવનની આ નરક જેવી દુર્દશા આશ્ચર્ય, ખેદ તથા ચિંતાનો વિષય છે. આપણે ગૃહસ્થોએ આ અણગમતા ગૃહસ્થજીવન પર કાર્ય કરવું જોઈએ અને આત્મકલ્યાણથી માંડી રાષ્ટ્રીયકલ્યાણની દૃષ્ટિ સુધી એને બને તેટલું ઝડપથી સુધારીને આદર્શ ગૃહસ્થોનું રૂપ આપવું જોઈએ.

પુત્ર પોતાના પગ પર ઊભો થતાં જ અસહાય માતાપિતાને છોડી અલગ ઘર વસાવી લે છે. ભાઈ-ભાઈની પ્રગતિ અને સમૃદ્ધિને શત્રુની નજરે જુએ છે. પત્ની પતિને ચેન લેવા દેતી નથી. વહુ-દીકરીઓ ફેશન પ્રદર્શનના રોગથી ગ્રસ્ત થઈ રહી છે. નાની વયનાં બાળકો જિદ્દી, અનુશાસનહીન તથા મૂઠ બની રહ્યાં છે. કુટુંબના સભ્યોનો ખર્ચ તથા વ્યસનો વધી રહ્યાં છે. કુટુંબકબીલાવાળા કૌટુંબિક પ્રતિષ્ઠાને કોઈ મહત્વ આપતાં દેખાતા નથી. ખરેખર આ એક ભયજનક સ્થિતિ છે. કુટુંબો તૂટી રહ્યાં છે. ચિંતાશીલ સદ્ગૃહસ્થો આ

વિષપૂર્ણ વિષમ સ્થિતિમાં શરીર તથા મનથી ચૂર થઈ રહ્યાં છે. ગૃહસ્થધર્મ એક પાપ બનીને એમની સામે ઊભો થઈ ગયો છે. અનેક સમાજસેવી, લોકસેવી અને પરોપકારની ભાવના રાખનારા સદ્ગૃહસ્થો આ અસહ્ય કૌટુંબિક પરિસ્થિતિને કારણે પોતાના જીવનલક્ષ્ય તરફ વધી ન શકવાથી પોતાના દુર્ભાગ્યને ધિક્કારી રહ્યા છે.

આ અપુનિત કૌટુંબિક પરિસ્થિતિમાં જો કોઈ એ આશા કરે કે તે સુખશાંતિ તથા પ્રસન્નતાથી ગૃહસ્થનું સુખ ભોગવી અવસ્થા મુજબ કોઈ આધ્યાત્મિક લાભનો પ્રયત્ન કરશે, તો તેની આશાને દુરાશા જ કહેવી પડશે. આવા નરક જેવા કૌટુંબિક જીવનમાં સુખશાંતિની પરિસ્થિતિઓ પ્રાપ્ત કરવાનું, સંતોષ, મેળ તથા સૌભાગ્યની ઉપલબ્ધિ કરવાનું શક્ય દેખાતું નથી. એ માટે જૂનીપુરાણી કૌટુંબિક ઢબને બદલવી પડશે. તેને સાહસિકતાથી શિક્ષિત, પ્રશિક્ષિત તથા સુસંસ્કૃત બનાવવી પડશે. તો જ કંઈક ઉદ્ધાર થવાની સંભાવના શક્ય બનશે. સડી ગયેલી અને જૂની ઢબે અભ્યાસપૂર્વક ચાલતા રહેવાથી પરિસ્થિતિ સુધરવાનું તો દૂર રહ્યું, દિવસે-દિવસે વધુ બગડતી જશે. આજે જો આપણે ઘરમાંથી બહાર નીકળીને સમાજ, રાષ્ટ્ર તથા વિશ્વની કોઈ સેવા કરી શકતા નથી, તેની સંભાળ કે સુધાર કરી શકતા નથી તો ઓછામાં ઓછું આપણી સુખસમૃદ્ધિનો આધાર જેના પર રહેલો છે એવા કુટુંબને સુધારીને સુવ્યવસ્થિત તથા સુસંસ્કૃત બનાવી લેવાથી પણ પરોક્ષ જ નહીં પ્રત્યક્ષ રૂપે સમાજસેવકોની યાદીમાં આવી જઈશું, કેમ કે કુટુંબ સમાજનું જ એક અભિન્ન અંગ છે.

કૌટુંબિક જીવનની આ પતનપૂર્ણ દયાજનક દશાનું કારણ શોધવાથી જાણવા મળે છે કે એની જવાબદારી

આપણા પર જ છે. આપણે કૌટુંબિક પરંપરાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય ભુલાવી દીધો છે અને એને એક તૂટેલી-ફૂટેલી ગાડી સમજીને ખેંચતા રહેવામાં જ આપણું કર્તવ્ય સમજી લીધું છે.

કુટુંબ વસાવવું આસાન છે, લોકો આજકાલ વસાવતા જ રહે છે. તેનું પાલન પણ કોઈ વિશેષ મુશ્કેલ નથી, બધા તેનું પાલન કરે છે, પરંતુ કુટુંબને સમૃદ્ધ તથા સુસંસ્કૃત બનાવવા માટે તેનું નિર્માણ કરવું એક શ્રમસાધ્ય કર્તવ્ય છે. મોટાભાગના લોકો કુટુંબીજનોને વધુમાં વધુ સુખસગવડો આપવા, તેમને માટે સારું ભોજન, સારાં વસ્ત્રો તથા આરામની વસ્તુઓ ભેગી કરવામાં જ જીવનનો ઉદ્દેશ્ય માની બેઠા છે. કુટુંબની આવશ્યકતાઓ પૂર્ણ કરવા માટે તેમનું ધ્યાન ધનોપાર્જન સુધી જ સીમિત રહે છે. તેઓ એ ક્યારેય વિચારી નથી શકતા કે ભોજન, વસ્ત્ર તથા શિક્ષણ-સ્વાસ્થ્યની સાથે કુટુંબની એક સર્વોપરિ આવશ્યકતા પણ છે અને તે છે તેને સદ્ગુણી બનાવવું. અસદ્ગુણી કુટુંબીજનો નથી પરિવારની પ્રતિષ્ઠા સુરક્ષિત રાખી શકતા કે નથી શાંતિનું આગમન થવા દેતા. ખાવાપીવા, પહેરવા-ઓઢવા અને મોજમજાથી ટેવાયેલા કુટુંબીજનો ક્યારેય પણ અનુશાસિત કે સંગઠિત રહી શકતા નથી. ગૃહકલહનું જેટલું મોટું કારણ નિર્ધનતા નથી, તેનાથી હજારો-લાખો ગણું મોટું કારણ સમૃદ્ધિ છે. ધનના કારણે ઘરોમાં ઝઘડા જ નહિ પરંતુ ખૂન સુધીની નોબત આવી જાય છે. મોટા ઘરની સ્ત્રીઓ આભૂષણો અને કીમતી કપડાં માટે ઝઘડતી હોય છે અને પુરુષો આવક અને ખર્ચ માટે લડતા રહે છે. ઉપરથી ચમકદમક અને મીઠું સ્મિત રેલાવતા અમીર લોકોની જિંદગી અંદરથી મોટેભાગે કડવી તથા ક્લેશપૂર્ણ જ હોય છે. ભાગ્યે જ એવો ભાગ્યશાળી ગૃહસ્થ મળે કે જે ધનવાન હોય અને ભાઈઓ અને પુત્રપુત્રીઓ વચ્ચે સુખશાંતિની જિંદગી જીવી રહ્યો હોય. ગૃહક્લેશનું કારણ નિર્ધનતા અને સુખશાંતિનો આધાર ધનને માનનારાઓ ભારે ભ્રમમાં

છે, એમણે પોતાની ધારણા સુધારી લેવી જોઈએ.

ગૃહકલહનું મૂળભૂત કારણ નથી નિર્ધનતા કે નથી અમીરી. એનું આધારભૂત કારણ છે કુટુંબોનું સુસંસ્કૃત હોવું. જે કુટુંબના સભ્યો સુશીલ, સુસંસ્કૃત, સભ્ય અને સારા સ્વભાવના હશે એ કુટુંબમા ભાગ્યે જ ગૃહકલહ થાય, પછી ભલે એ નિર્ધન હોય કે ધનવાન હોય. પરિવારોમાંથી ગૃહકલહને જડમૂળથી નષ્ટ કરવા અને એમનામાં સંગઠન, સુદૃઢતા, સુખ અને શાંતિ જાળવી રાખવા માટે એમને સુસંસ્કૃત બનાવવા પડશે.

સંસ્કારના અભાવે કુટુંબના યુવાન છોકરાઓ સુશિક્ષિત હોવા છતાં પણ દુર્વ્યસની બની જાય છે. તેઓ ચરિત્રનું મહત્વ અને તેની પરિભાષા ન જાણવાથી ઉદ્દડ, નિરંકુશ તથા અનુશાસનહીન બની જાય છે. ઘરના વડીલો અને વૃદ્ધો અધિકાર અને કર્તવ્યોનું સંતુલન જાળવી ન શકવાથી ક્લેશનું કારણ બની જાય છે. સ્ત્રીઓ ઘરની સુખસમૃદ્ધિમાં શાંતિ, સંતોષ, સ્નેહ, પ્રેમભાવ તથા હસીખુશીના યોગદાનનું મહત્વ સમજી ન શકવાથી મોઢું ફુલાવી, નારાજ, રિસાયેલી, લઠ કરતી અને આક્ષેપ કરતી, વાતાવરણને અસહ્ય બનાવતી રહે છે. સુસંસ્કારોના અભાવે તેમનો સ્વભાવ અસહ્ય અને વ્યગવાદી બની જાય છે. ઘરની વૃદ્ધ સ્ત્રીઓ હુકમ ચલાવવાના મિજાજને કારણે કુટુંબીજનોનું ઊઠવા-બેસવાનું પણ મુશ્કેલ બનાવી દે છે. આ બધા વિકારો, વિકૃતિઓ તથા ત્રુટિઓનું કારણ શું છે? પરિવારોનું અસંસ્કૃત હોવું.

જો કુટુંબના સભ્યો સંસ્કારી હોય તો તેઓ પોતાના હકોની મર્યાદા અને કર્તવ્યોના વિસ્તારને સંપૂર્ણપણે સમજી શકે છે. ફળસ્વરૂપે તેમનામાં સંતુલન જાળવાઈ રહેવાથી ઘરમાં ગૃહકલહ થવાનો અવસર જ ઊભો થવા દેશે નહિ. સ્વાર્થોના ઘર્ષણથી, કર્તવ્યો અને હકોમાં અસંતુલન ઊભું થવાથી અને હૃદયોમાથી ત્યાગની ભાવના નષ્ટ થઈ જવાથી જ ગૃહકલહનો જન્મ થાય છે. આ કમીઓને જો પ્રયત્નપર્વક દૂર કરવામાં આવે

તો આજના બળબળતા નરક-કુંડ સમાન કલહથી શાપિત ધરો સુખશાંતિના સ્વર્ગ બની જાય અને ત્યારે એ પરિવારોના એ મંગલમય વાતાવરણમા લૌકિક કે પારલૌકિક એવી કઈ સમૃદ્ધિ છે, જે પ્રાપ્ત ન કરી શકાય.

કુટુંબોને સુસંસ્કારી બનાવવાનો અર્થ છે તેમના સભ્યોના ગુણ, કર્મ અને સ્વભાવનો સુંદર વિકાસ કરવો. બીજાઓને દુઃખદાયી અને કુમાર્ગ પર લઈ જતા તેમના દુર્ગુણો અને ક્રોધ, દ્વેષ, દુર્ભાવ, ઈર્ષ્યા, સ્વાર્થ, અનુદારતા, અસહિષ્ણુતા વગેરે દોષોનું પરિમાર્જન કરી તેમના સ્થાને સદાચાર, સુશીલતા, પ્રેમ, પરસ્પર ઉદારતા, મધુરતા અને પ્રસન્નતાનું બીજારોપણ કરવું જ તેમનો સંસ્કાર કરવો તે છે. કુટુંબીજનોમાં સારા સંસ્કારો વિકસિત કરવાની જવાબદારી કુટુંબના વડીલે જ લેવી જોઈએ. કેમ કે કુટુંબના મુખ્ય સભ્ય તથા સંચાલક હોવાથી તેનો પ્રભાવ સૌથી વધારે હોય છે ગૃહપતિની વાત ભાગ્યે જ કોઈ ટાળશે. હા, એવી પરિસ્થિતિ જ્યારે ગૃહપતિ પોતે જ સુસંસ્કારી ન હોય, પોતે જ ગુણોનું અનુસરણ ન કરતો હોય અથવા સુધાર માટે શીખ આપવાના સ્થાને અધિકારનો પ્રયોગ કરે અને દંડ કે ડરના આધાર પર ઈચ્છિત સંસ્કારોને આરોપિત કરવાનો પ્રયત્ન કરે ત્યારે જ આવી શકે છે. આવી ભૂલથી પહેલાથી જ અસંસ્કારી પરિવારમાં ગૃહકલહનું એક બીજું કારણ બની જશે અને એક સારો પ્રયત્ન અભિશાપના રૂપમાં ફળ ભૂત થવા લાગશે.

કુટુંબને ગુણી, સદાચારી તથા સુશીલ બનાવવા માટે સૌપ્રથમ મુખ્ય વ્યક્તિએ એવું બનવું પડશે. જો તેનામાં બીડી, સિગારેટ, પાન, તમાકુ, દારૂ વગેરેનું કોઈ દુર્વ્યસન હોય તો તેને તુરત ત્યાગી દેવાં જોઈએ. પોતાની જરૂરિયાતોને શક્ય તેટલી ઓછી કરી દેવી જોઈએ. પોતાનો જીવનક્રમ એક નિશ્ચિત દિનચર્યામાં નિયમિત કરી દેવો જોઈએ. પોતાના સ્વભાવમાર્થી ક્રોધ, કડવાશ તથા ઉત્તેજનાને દૂર કરી પ્રસન્નતા, સ્થિરતા તથા મધુરતા સિદ્ધ કરવી જોઈએ. અધિકારોની મર્યાદાને

સીમિત કરી કર્તવ્યોનો વિસ્તાર વધારી દેવો જોઈએ. ગુરુતા, ગૌરવ અને ગર્વ છોડીને વિનમ્રતાની વિશેષતા વિકસિત કરવી જોઈએ. આત્મસંયમ તથા આત્માનુશાસનથી પોતાને સજાવીને એક આદર્શ મુખિયા સમાન પોતાના જીવનને એક અનુકરણીય ઉદાહરણના રૂપમાં બધાની સામે મૂકવું જોઈએ. ગૃહપતિનું આ પ્રકારનું સુસંસ્કારી જીવન સાકાર શિક્ષણના રૂપમાં કુટુંબના દરેક સભ્યના હૃદયને પ્રભાવિત કરશે અને તેઓ ધીરે-ધીરે સ્વાભાવિક રીતે પોતે જ સુસંસ્કારી તથા સુશીલ બનવા લાગશે.

આ સિવાય અનેક એવા ઉપયોગી ઉપાયો છે કે જેમને શિક્ષણ તથા પ્રશિક્ષણના રૂપમાં કામમાં લાવીને સભ્યોને સુસંસ્કારોની દિશામાં વધુ અગ્રેસર કરી શકાય છે. જેમ કે કુટુંબના દરેક સભ્યને કોઈપણ રીતે શિક્ષિત તથા સાક્ષર બનાવવા જ જોઈએ. એમનામાંથી વિકાસશીલ સભ્યોને શિક્ષણ અને વિકસિત તથા પ્રૌઢ નેરક્ષર સભ્યોને માટે સાક્ષરતાની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. શિક્ષણ તથા સાક્ષરતા વિના સંસ્કારશુદ્ધિમાં મુશ્કેલી થશે. શિક્ષણ જીવનનિર્માણની આધારશિલા છે, એવું માનીને નિશાળે જવાયોગ્ય સભ્યોએ વિદ્યાલયમાં જવું જોઈએ અને બીજાઓ માટે ઘરમાં જ ભણવાનો પ્રબંધ કરવો જોઈએ. ઘરમાં નાનાઓએ મોટાઓ પાસેથી ભણવા અને મોટાઓએ નાનાઓ પાસેથી ભણવામાં જરા પણ સંકોચ રાખવો ન જોઈએ. જે કુટુંબના બધા સભ્યોને શિક્ષણમાં રુચિ લેતા બનાવી લીધા હોય તે કુટુંબની સુસંસ્કારી થવાની સંભાવનાઓ સુનિશ્ચિત બનાવી દીધી છે એમ માની શકાય.

આસ્તિકતા શુભ સંસ્કારોની જનની છે. ઘરના દરેક સભ્યને આસ્તિક બનાવવા માટે કુટુંબનું વાતાવરણ ધાર્મિક બનાવવું જોઈએ. એ માટે સવારે અથવા સાંજે સામૂહિક પ્રાર્થનાનો નિત્ય કાર્યક્રમ રાખવો જોઈએ. દરરોજ ગીતા, રામાયણ, ભાગવત કે કોઈ અન્ય ધર્મગ્રંથનું વાંચન-શ્રવણ થવું જોઈએ અને તહેવારોના

દિવસો સિવાય અઠવાડિક કે પખવાડિક ભજન-કીર્તનની વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ. આ રીતે ઘરનું વાતાવરણ ધાર્મિક બનાવી રાખવાથી સભ્યોના ચરિત્રમાં દુર્ગુણોનો સમાવેશ થવાની શક્યતાઓ મહદ્અંશે દૂર થઈ જશે.

આ રીતે માનસિક સુધારની સાથે-સાથે સુસંસ્કારો જાગૃત કરવા માટે શારીરિક સુધારની પણ આવશ્યકતા છે. શારીરિક સુધારમાં સ્વાસ્થ્યનું મુખ્ય સ્થાન છે. સ્વાસ્થ્ય સુધાર માટે શારીરિક વ્યાયામની ખૂબ જ જરૂર છે. એ માટે વૃદ્ધ લોકો પ્રાતઃભ્રમણનો કાર્યક્રમ બનાવી શકે છે. યુવાન સભ્યો કઠણ વ્યાયામ કરી શકે છે. કિશોર પોતાના સાથીઓ સાથે હોકી, ફૂટબોલ, વોલીબોલ વગેરે રમતો રમવા જઈ શકે છે. સ્ત્રીઓ પોતાના સ્વાસ્થ્ય માટે અનાજ ખાંડી કે દળી શકે છે. ઘરમાં બાગકામ, ઘરની સફાઈ, કપડાં ધોવાં અને પાણી ભરવું — એ પણ તેમને વ્યાયામનો લાભ આપી શકે છે.

ભોજનના વિષયમાં ઘરના બધા લોકોની રુચિ એકસરખી બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. સાત્ત્વિક ભોજનનો અભ્યાસ કરાવવાથી આ પ્રયત્ન સહજપણે સફળ થઈ શકે છે. તામસી કે રાજસી ભોજન કરવાથી જ મનુષ્યની રુચિ અથવા જીભ બગડી જાય છે. શાકભાજી તથા ઋતુમુજબનાં ફળો, દૂધ, દહીં, માખણ, મલાઈ વગેરે પૌષ્ટિક પદાર્થો કરતાં કોઈપણ રીતે ઓછાં લાભદાયક હોતાં નથી.

કુટુંબના બધા સભ્યોનાં વસ્ત્રો એક જ સ્તરનાં જરૂરિયાત મુજબ જાડાં તેમજ મજબૂત હોવાં જોઈએ. વસ્ત્રોની વિષમતા સભ્યોમાં સ્પર્ધા જગાડી દે છે. ફેશન, પ્રદર્શન તથા અલંકારોને તો કુટુંબમાંથી સંપૂર્ણપણે બહિષ્કૃત કરી દેવા જોઈએ. વસ્ત્રો વધુમાં વધુ સ્વચ્છ તથા ઓછામાં ઓછા વિવિધતાપૂર્ણ રાખવામાં આવે. સાદી વેશભૂષા સભ્યોમાં સાત્ત્વિક સ્વભાવ વિકસિત કરશે.

દરેક સમજદાર સભ્યને ઘરની આવક-જાવકનું જ્ઞાન રહેવું જોઈએ. એ માટે તેમને સામેલ કરીને ઘરનું

બજેટ બનાવવું ખૂબ જ ઉપયોગી રહેશે. ઘરની આવક-જાવકનું જ્ઞાન રહેવાથી કોઈપણ સભ્ય પોતાની જરૂરિયાતોને આર્થિક મર્યાદા કરતાં વધારી શકશે નહિ. આ રીતે એમનામાં સંતોષ તથા કરકસરનો વિકાસ થશે.

આ ઉપાયો અજમાવવા ઉપરાંત ગૃહપતિનું કર્તવ્ય છે કે એ ઘરની વ્યવસ્થા પર સંપૂર્ણ ધ્યાન આપે. સભ્યો આપસી મતભેદ દૂર કરવા માટે દૈનિક ગોષ્ઠિ કરે જેમાં એ બધાના ગુણોનો મહિમા તથા પારસ્પરિક પ્રેમનું મહત્વ સમજાવે. તેમને એવી વાર્તાઓ તથા સમાચાર સંભળાવે જે ચરિત્રનિર્માણ અને સૌહાર્દની દિશામાં પ્રેરક થાય.

કહેવું નહિ પડે કે આ રીતે પોતાનાં ઉદાહરણો સાથે જો ગૃહપતિ સંસ્કારશુદ્ધિના આ કેટલાક ઉપાયો અનિવાર્યપણે અજમાવે તો કોઈ કારણ નથી કે તેનું કુટુંબ સુસંસ્કારી ન બની જાય અને ઘરકંકાસ દૂર થઈને તેના સ્થાને સુખશાંતિનું વાતાવરણ ન રહેવા લાગે.

ચેતનાના પ્રગટીકરણ અને પ્રસ્ફુરણની સમસ્ત સંભાવનાઓ સંકલ્પશક્તિમાં કેન્દ્રિભૂત છે. સંકલ્પશક્તિથી અજાણ હોવાથી અને તેના ઉપયોગનો અભ્યાસ તથા અનુભવ ન હોવાને કારણે જ મનુષ્યને અભાવગ્રસ્ત અને અવિકસિત સ્થિતિમાં પડી રહેવાનું દુર્ભાગ્ય સહન કરવું પડે છે, જેમને પોતાને આગળ વધારવા અને ઉઠાવવા છે તેમણે સંકલ્પશક્તિ વિકસિત કરવા અને તેનું સુદૃઢ અવલંબન લીધા સિવાય બીજો કોઈ જ માર્ગ નથી. સંકલ્પવાન જ પોતાની પ્રસુપ્ત ક્ષમતાઓને જગાડે છે અને તેના ચુંબકત્વથી ઈચ્છિત સાધનો તથા સફળતાઓ પ્રાપ્ત કરતા જાય છે. પ્રગતિનો દાર્શનિક ઈતિહાસ આ જ છે. તીવ્ર ગતિથી આગળ વધનારાઓને સંકલ્પરથ પર આરૂઢ થઈને જ લક્ષ્ય સુધી પહોંચવામાં સફળતા મળી રહી છે.

ઈતિહાસ, પુરાણ બધા જ સાક્ષી છે કે મનુષ્યના સંકલ્પ સમક્ષ દેવો અને દાનવો બધા જ હારી જાય છે.

વાતાવરણ આપણે પોતે જ બનાવવું પડશે

વસંતઋતુ દરેકને ઉલ્લાસ અને સૌંદર્યની અનુભૂતિ કરાવે છે. પર્વ, તહેવારો અને હર્ષોત્સવોના દિવસોમાં દરેકનું મન ઉલ્લાસિત થવા લાગે છે. સુયોગ્ય સુસંસ્કારી વાતાવરણમાં સામાન્ય લોકોને પણ સભ્યતાનું સ્વરૂપ જાણવા અને તેને અનુરૂપ ઢળવાનો સુયોગ અનાયાસે જ મળે છે. આનાથી વિપરીત દુષ્ટ, દુર્જન, અનાચારી, વ્યભિચારી અને દુર્વ્યસની લોકો વચ્ચે રહીને સારા લોકો પણ એ જ પ્રવાહમાં વહેવા લાગે છે. વ્યક્તિગત પ્રયાસ અને સાહસનું મૂલ્ય સમજવા છતાં પણ એ જ જોવા મળે છે કે વાતાવરણનો પ્રભાવ અને દબાણ પણ ઓછા શક્તિશાળી નથી. એ પણ ઘણુંબધું કરવા માટે સક્ષમ હોય છે. જર્મનીનો નાઝીવાદ અને રશિયાનો સામ્યવાદ જનતાની પોતાની ઉપલબ્ધિ નહોતી. ત્યાં લોકમાનસને શાસનતંત્રને અનુરૂપ ઢાળવામાં સફળતા મળી હતી. સત્યુગ પણ ઓછી સંખ્યા ધરાવતા ઋષિ અને મનીષીઓની અનુકૃતિ માત્ર જ હતો. સમાજસુધારકો અને રાષ્ટ્રનિર્માતાઓએ યોજનાબદ્ધ રીતે સુસંગઠિત પ્રયાસો કર્યા છે અને જનસમુદાયને પોતાનો અનુયાયી બનાવ્યો છે. આવા લોકોમાં ગાંધી, બુદ્ધ, ઈશુ વગેરે મનસ્વી લોકો અને નિર્માતાઓનાં ઉદાહરણો સર્વસામાન્ય લોકોની આંખો સામે તરવરતાં રહે છે.

આજનું અયોગ્ય ચિંતન, સ્વભાવ તથા ક્રિયાકલાપો એ લોકોની દેન છે જેમણે લોકમાનસને પ્રભાવિત કરવાની શક્તિ વિકસાવી અને પોતાના મનગમતા પ્રયત્નોથી લોકપ્રચલનને ઊંધા માર્ગે વાળ્યાં. એમાં સાહિત્યકારો, અભિનેતાઓ, પ્રચારકો અને નેતાઓને વિશેષરૂપે જવાબદાર ગણી શકાય છે. ટેલિવિઝન, વીડિયો, સિનેમા, રેડિયો જેવાં તંત્રો ભણેલા, અભણ બધાને પોતાના પ્રભાવથી પ્રભાવિત કરે છે. શાસન કે સમાજ દ્વારા જે લોકોનું અને જે કાર્યોનું સમર્થન કરવામાં આવે છે અને પ્રોત્સાહન મળે છે તે જ પ્રકારના લાભો પ્રાપ્ત કરવા માટે અસંખ્ય લોકોનું મન ઉત્સુક બને છે. સમારંભો, સરઘસો,

પ્રદર્શનોના માધ્યમથી ઉત્પન્ન કરવામાં આવેલ વાતાવરણ પણ જેમની સાથે પ્રત્યક્ષપણે કોઈ સંબંધ ન હોય એવા લોકો સુધી ખેંચાઈને લઈ જાય છે. વાતાવરણના પ્રભાવથી બચી નીકળવાનું કે એનાથી વિપરીત દિશામાં સ્વતંત્ર ચિંતનના આધાર પર ચાલવાનું કોઈ વિરલા માટે જ શક્ય બને છે.

વ્યક્તિનિર્માણથી સમાજનિર્માણ સુધી દેશને વિકસિત કરવા તથા આગળ વધારવા માટે જ્યાં વ્યક્તિગત જીવનને આદર્શવાદના આધારે પ્રખર પ્રતિભાચુક્ત બનાવવાની જરૂર છે ત્યાં જ એ પણ ઉચિત છે કે એવું વાતાવરણ બનાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવે, જેમાં નમ્રતાને વિકસવાનો અવસર મળી શકે. જેમાં લોકવિરોધને કારણે અનિચ્છનીયતાઓને બેમોત મરવું પડે. પોતાનું ઉજ્જવળ ઉદાહરણ પ્રસ્તુત કરવાનું જેટલું જરૂરી છે તેટલો જ એ પ્રયાસ પણ મહત્વપૂર્ણ છે કે અયોગ્ય વાતાવરણને ઊલટવા અને વિવેકનો પક્ષધર માહોલ બનાવવા માટે સુવિસ્તૃત ક્ષેત્રમાં સુનિયોજિત ઢંગથી વ્યાપક પ્રયાસો કરવામાં આવે.

દુર્ભાગ્યથી ઘેરાયેલા લોકોનાં કષ્ટો અને વ્યથાઓને નિષ્કર મનથી જોતા રહેવું તથા સેવાસહાયતા માટે આગળ ન આવવું તે આત્મધિક્કાર અને લોક-અપયશનું કારણ બને છે. સાર્વજનિક હિતની કામના અને વિકાસ માટેની યોજના બનાવતી વખતે એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે નિકૃષ્ટતા ભરેલું માનસ અને આવરણ જ બધી વિપત્તિઓનું તથા આજના આસ્થાસંકટનું મુખ્ય કારણ છે. એનો સચોટ ઉપાય પણ એક જ છે, અનિચ્છનીયતાના કાદવમાંથી માનવીય સત્તાને બહાર કાઢવા માટે અસામાન્ય સ્તરનો એવો પ્રબળ પ્રયાસ કરવામાં આવે કે જે પ્રચલનને જ ઊલટાવી શકે. ઊલટાને ઊલટાવી સીધો કરી શકે.

મનુષ્ય શીખનાર પ્રાણી છે. પરિસ્થિતિઓને અનુરૂપ તે બૂરાઈઓને અપનાવવા માટે પણ આગળ વધે છે અને પ્રેરક વાતાવરણ સાથે રહેવાનો સુયોગ મળી જાય તો એ ધારે તે બની શકે છે. પારસ સાથે

લોખંડનો સંયોગ થવાથી સોનું બનવાની ઉપમા આ સંદર્ભમાં જ આપવામાં આવે છે. સંસારના મહાપુરુષોએ અંતઃપ્રેરણા સિવાય પ્રેરણાપ્રદ સંપર્ક અને સાંનિધ્ય દ્વારા જ ઘણું મેળવ્યું હતું. બુદ્ધ, ગાંધી, શંકરાચાર્ય, વિવેકાનંદ જેવી પ્રખર વ્યક્તિઓએ એવા વાતાવરણનું નિર્માણ કર્યું હતું કે જેના ચુંબકીય દબાણથી ખેંચાઈને અસંખ્ય લોકો તેમણે બતાવેલા માર્ગ પર ચાલી નીકળવા માટે કટિબદ્ધ થયા. યુદ્ધોન્માદ પેદા કરીને જ્યારે ધન અને જનનો વિશાળ સમૂહ એ જવાબાઓમાં હોમી શકાય છે તો એવું કોઈ કારણ નથી કે પ્રેરણાપ્રદ વાતાવરણ બનાવીને અસંખ્ય જનસમુદાયને ઉત્કૃષ્ટ આદર્શવાદ અપનાવવા માટે પ્રોત્સાહિત ન કરી શકાય.

પ્રાચીનકાળમાં બુદ્ધિશાળીઓ અને પ્રતિભા-શાળીઓ આ પ્રયોજન વ્યક્તિગત રૂપે હળીમળીને પૂરું કરી લેતા હતા, પરંતુ આજે પરિસ્થિતિઓ બીજી જ છે. એમાં સમગ્ર પ્રવાહતંત્ર જ ઈચ્છિત વાતાવરણ બનાવવામાં સમર્થ થઈ શકે છે. ખ્રિસ્તી ધર્મ અને સામ્યવાદના ઝડપી ગતિએ અગ્રગામી થવાનાં પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ ઉદાહરણ તરીકે આપણી સામે પ્રસ્તુત છે. આ બન્નેએ વાવાઝોડાની જેમ વધીને જનસમુદાયના સામાન્ય લોકોને પોતાના બીબામાં ઢાળી લેવામાં આશ્ચર્યજનક સફળતા મેળવી છે. પ્રાચીનકાળના ઘણા ધર્મ, સંપ્રદાયો, દર્શન અને સંગઠનો આવા સામૂહિક પ્રયાસોની પ્રતિક્રિયા સ્વરૂપે ઉત્પન્ન થયા અને ક્રમશઃ ચક્રવૃદ્ધિ રીતિ-નીતિઓ અપનાવીને આગળ વધતા ગયા. આજે પણ આ યથાર્થતા જેમની તેમ છે. જોહુકમી રાજ્યતંત્ર પણ આ જ અસ્ત્રની મદદથી ઈચ્છા કે અનિચ્છાએ અસંખ્યોને પોતાના આદેશોનું પરિપાલન કરવા માટે લાયક કરતા રહ્યા છે. તથ્યો બતાવે છે કે જે ભૂમિકા કોઈ વખતે અવતારો, દેવદૂતો અને વિશિષ્ટ પ્રતિભાઓ દ્વારા પૂર્ણ કરવામાં આવતી હતી તે આજે તેમનો અભાવ હોવા છતાં પણ સક્ષમ પ્રચાર તથા પ્રભાવતંત્રની મદદથી મહદ્અંશે પૂર્ણ કરી શકાય છે. સમયને જોતાં એ જ યોગ્ય પણ લાગે છે. બુદ્ધિશાળીઓએ આ સમયસરની જરૂરિયાતો પર પૂરી ગંભીરતા સાથે વિચાર કરવા અને પ્રચારતંત્રનો સદુપયોગ કરવાનું એક સશક્ત માળખું ઊભું કરવામાં

જોડાઈ જવું જોઈએ. આજે આપણા સમાજમાં અનેક અનિચ્છનીયતાઓ, અનૈતિકતાઓ, મૂઠ-માન્યતાઓ, આંધળી પરંપરાઓ અને કુરીતિઓ પ્રચલિત છે. કુપ્રચલનોનાં પરિણામોએ દૂરગામી દુષ્પરિણામો ઉત્પન્ન કરતી સમસ્યાઓનાં તોફાન ઊભાં કર્યાં છે. આળસ અને પ્રમાદને કારણે મનુષ્યની અડધી ઉત્પાદકશક્તિ નષ્ટ થઈ રહી છે. ભણેલાઓની બેરોજગારીનું એક મોટું કારણ એ છે કે ટેબલ-બુરશી પર બેસીને કામ કરવાનું તેમને મહેનત કરવા કરતાં સુખદાયક લાગે છે.

ભાગ્યવાદ, ભૂતપ્રેત, ગ્રહ-નક્ષત્ર, શુકન, મુહૂર્ત, જાદૂટોના, ચમત્કાર જેવી અનેકાનેક ભ્રાતિઓએ સમજદારોની નાસમજના રૂપમાં આપણા સમાજમાં ઊંડાં મૂળ નાંખ્યાં છે. જૂના લોકો સ્વર્ગમુક્તિ, સિદ્ધિ, દેવદર્શન વગેરેના ચક્રમાં પડ્યા રહે છે. નવી પેઢીના લોકો વાસના, તૃષ્ણા અને અહંતા માટે સંપૂર્ણ તત્પરતા વાપરતા રહે છે. બન્ને પેઢીઓનું ચિંતન વ્યક્તિવાદી સંકુચિત સ્વાર્થીપણા પર કેન્દ્રિત છે. આત્મશુદ્ધિનું પુણ્ય અને લોકમંગલનો પરમાર્થ ગમતાં નથી. ટૂંકમાં સામાજિક માન્યતાઓ અને પ્રચલનોનું સર્વમાન્ય સ્વરૂપ આ જ છે. દૂર દૂર સુધી ફેલાયેલા વિષવૃક્ષનાં આ મૂળિયાં પર લાંબા સમય સુધી કુઠારાઘાત કરવાની આવશ્યકતા છે. સાથે જ નંદનવન અને ચંદનવન જેવી સત્પ્રવૃત્તિઓનાં અભિનવ ઉદ્દાનોનું આરોપણ અને અભિવર્ધન પણ એટલું જ જરૂરી છે.

એ માટે પ્રાણવાન પ્રતિભાઓના ઉચ્ચસ્તરીય પ્રયાસો અને સંગઠનોને યોજનાબદ્ધ રીતે હાથમાં લઈને સમુદ્ર પર સેતુ બાંધવાનો પ્રયાસ થવો જોઈએ. થોડા પ્રયત્નોથી જ ઈમારતોને તોડી શકાય છે, પરંતુ જો એમને બાંધવી હોય તો વધુ સાધનોની, કુશળ કારીગરોની અને એન્જિનિયરોની જરૂર પડે છે. જેમને પણ સદાશયતા, સર્જન અને સંવર્ધનની ઈચ્છા હોય તેમણે હળીમળીને એવા પ્રયાસો કરવા પડશે જે વાતાવરણના ઊલટા પ્રવાહને ઊલટાવીને સત્પુગના નિર્માણને શક્ય બનાવી શકે. વિચારક્રાંતિ અભિયાનનું આ જ લક્ષ્ય છે.

સર્જનહારની ગરિમાને અનુરૂપ સન્માન મળે

સ્રષ્ટાએ માનવસમુદાયમાં નર અને નારીનું જોડું બનાવવાની દૂરદર્શિતાનું સુનિયોજન એ નિમિત્તે બનાવ્યું છે કે તેઓ પોતપોતાની સંરચનાને અનુરૂપ પરાક્રમ કરે અને ઉપલબ્ધિઓનો શ્રેષ્ઠતમ સદુપયોગ કરે. આ ત્યારે જ શક્ય છે જ્યારે બન્ને વચ્ચે કેવળ ભૌતિક ક્રિયાકલાપોનો જ સહયોગ નહિ પણ સઘન ભાવનાત્મક સ્તર પણ ગૂંથાયેલો હોય. જો આ રીતે સંતુલન ન થઈ શકે તો કહેવાતી પ્રગતિ, શક્તિ અને સમૃદ્ધિનો દુરુપયોગ જ થતો રહેશે અને તેનું પરિણામ જેમ પાછલા દિવસોથી ચાલતું આવ્યું છે તેવું અનિષ્ટકારી બની રહેશે. નારીને સર્વતોમુખી અભ્યુદયનો અવસર મળે તો જ આ અવરોધનો અંત આવી શકશે અને તે એ સ્તરે પહોંચે કે શ્રેષ્ઠ હોવાને નાતે જેની એ દરેક દૃષ્ટિએ હકદાર છે.

મનુષ્ય ભૂતકાળમાંથી પ્રેરણા લે છે, વર્તમાનમાં જીવે છે અને ભવિષ્યનું આયોજન કરે છે. ભવિષ્ય સંપૂર્ણપણે ભાવિ પેઢીઓ પર નિર્ભર છે. સમય જતાં આજનો સમર્થ કાલે વૃદ્ધાવસ્થાને કારણે જીર્ણશીર્ષ થઈ જાય છે અને વ્યવસ્થા તથા સંભાવના આવનાર પેઢીના ખભે આવી જાય છે. તેનું નિર્માણ અને વિકાસ પણ જરૂરી છે. કહેવું ન પડે કે સંતાનની કાયા જ નહિ ચેતના પણ માતાને અનુરૂપ હોય છે. પિતા તો તેનો વાહક અને વ્યવસ્થાનું નિમિત્ત બને છે. જેના ગર્ભમાં એ બન્યો છે અને જેના ખોળામાં એનું પાલન થયું છે એ જનની જ તેના અંતરાલનો સ્પર્શ અને ઉત્કર્ષ કરી શકે છે.

રમકડું બનાવતાં પહેલાં તેનું બીબું તૈયાર કરવું પડે છે. ભાવિ સંતાનને આપણે જે રૂપમાં જોવા ઈચ્છતા હોઈએ તેને અનુરૂપ જન્મદાત્રીને ઢળવું જોઈએ અને બાળકને ઢાળવું જોઈએ. નારીનું કાર્યક્ષેત્ર માત્ર સંતતિ, પ્રજનન અને તેનું ચેતનાત્મક નિર્માણ જ નહીં, તે કુટુંબની સમગ્ર પરંપરાને પ્રભાવિત કરે છે. કોઈ તેને ભલે ઘરની નોકર સમજતો રહે, પણ વાસ્તવમાં તે એક એવી ભાવભરી ઊર્જા છે કે જેનો પ્રભાવ સંપૂર્ણ વાતાવરણ પર પડ્યા વિના રહેતો નથી. તેને અણઘડ અને ઉપેક્ષિત

રહેવા દઈ આપણે એક મહત્વપૂર્ણ શક્તિને અપંગ બનાવવાની રમત માત્ર કરીએ છીએ.

પુરુષ આગળ આવીને નારીના ઉત્કર્ષ માટે સમર્થ તેમજ વ્યાપક અભિયાન ઊભું કરે તેનો સમય આવી ગયો છે. તેની શરૂઆત પોતાના ઘર-કુટુંબની અને સંપર્કક્ષેત્રોની પ્રતિભાવાન નારીઓને આગળ રાખીને કરે. પાંચનું સંગઠન બનાવી તેમને પચીસની મંડળી બનાવવા માટે વિકસિત કરવામાં આવે. તેમનો નિયમિત સાપ્તાહિક સત્સંગ ચાલવો જોઈએ. આ એકત્રીકરણથી અનેક રચનાત્મક પ્રવૃત્તિઓનો જન્મ થઈ શકે છે. શિક્ષણનો વિકાસ, સ્વાવલંબન, કુરીતિ નાબૂદી તથા પ્રગતિની પ્રક્રિયા અપનાવવા માટે પરિસ્થિતિઓને અનુરૂપ કાર્યના નિર્ણયનો ક્રમ શરૂ થાય તો એટલા માત્રથી થોડા સમયમાં જ ચમત્કારી પરિણામ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે.

ખોદેલી ખાઈ પૂરવા તથા તેના સ્થાને ઊંચો સ્તંભ ઊભો કરવા માટે સમર્થ પ્રયત્નો કરવા પડશે. નારીને પુરુષ સમોવડી બનાવવા માટે તેની ક્ષમતામાં ઝડપી અસાધારણ વિકાસ કરવો પડશે. લગ્નપૂર્વે જે રીતે એને પિતાના ઘરમાં લાડ, પોષણ અને પ્રશિક્ષણ મળે છે એ જ ક્રમ સાસરિયામાં પણ ચાલતો રહે અને તેની પ્રગતિમાં પચીસથી ત્રીસ વર્ષની વય સુધી પરિપક્વ થવા સુધી બાધા ન આવે તેનું ધ્યાન રાખવું જોઈએ. દરેક પતિની એ ફરજ બને છે કે ઘરમાં આવતાં જ તેને કામે લગાડી દેવામાં ન આવે, પાંજરામાં પૂરીને કેદ કરી દેવામાં ન આવે. પિતાના ઘરમાં જેટલી યોગ્યતા પ્રાપ્ત થઈ હોય તેમાં વધારો કરવાનો પ્રયાસ વધુ ઉત્સાહ સાથે શરૂ કરી દેવામાં આવે અને જ્યારે એ પૂર્ણપણે વિકસિત અને પરિપક્વ થઈ જાય ત્યારે જ ઝાડ પરથી ફળ તોડવાની લાલસા જગાડવામાં આવે. અપરિપક્વ શરીર અને મનને દબાણોથી ભીંસી નાંખવું તે તેની સાથે અન્યાય કરવા જેવું છે. જેને પ્રેમ કરવામાં આવે તેની સાથે શોષણ અને અત્યાચારનું વર્તન ન કરવામાં આવે.

સ્ત્રીઓને પ્રગતિ માટેની તક મળે એ માટે જરૂરી છે કે ઘરનું કામકાજ ઘરના બધા લોકો મળીને થોડા સમયમાં પતાવી દે. આવું કરવાથી એકના ખત્તે આવતો બોજો બધા લોકો આપસમાં વહેંચી લેશે અને સ્ત્રીઓને પોતાની યોગ્યતા, ક્ષમતા તથા દક્ષતા વધારવાનો પ્રયાસ કરવા માટેનો સમય મળી શકશે. આ પ્રયાસમાં પુરુષોનો સહયોગ, પ્રોત્સાહન અને મદદ વધુ પ્રમાણમાં રહેવી જ જોઈએ.

માતાના સંસ્કારો બાળકમાં જાય છે, આ એક નિશ્ચિત તથ્ય છે. તેથી જેમને પોતાના ઘરને સારાં સંતાનોથી હર્ષભર્યું અને ફૂલતુંફાલતું જોવું હોય તો એમણે પ્રથમ માતાપિતાનું નિર્માણ કરવું જોઈએ. લોકો એટલું જ કરે છે કે બાળક સ્વસ્થ રહે તે માટે ગર્ભાવસ્થામાં સ્ત્રીને ઘી, દૂધ, મેવા, લાડુ વગેરે ખવડાવે છે. દૂધ વધારે આવે તે માટે માતાને જીરુ, સૂંઠ, બાવળનો ગુંદર વગેરે ખવડાવે છે. આનાથી લોકોની બુદ્ધિમાં એટલી સમજદારી દેખાય છે કે માતાને ખવડાવવાથી તેનો લાભ બાળકને મળવાની વાત તેઓ સ્વીકારે છે. બાળક બીમાર હોય તો માતાએ પથ્ય પાળવાની, અમુક વસ્તુ ખાવાની અને અમુક વસ્તુ ન ખાવાની ભલામણ કરે છે, પરંતુ આ સમજદારી અહીં જ ખતમ થઈ જાય છે. માતાના જ્ઞાન, અનુભવ અને અંતઃકરણના વિકાસનો પ્રભાવ પણ બાળકો પર અવશ્ય પડશે, એ અનુભવ પણ લોકો કરી શક્યા હોત તો કેટલું સારું થાત ! તેથી સંતાનને સુયોગ્ય બનાવવા માટે પહેલાં માતાને સુયોગ્ય બનાવવી જરૂરી છે. જો લોકોને આટલી જાણકારી રહી હોત તો આજે આપણા સમાજનો સ્તર કોઈ બીજો જ રહ્યો હોત.

આપણાં ઘરોમાં રામ આવે તે માટે કૌશલ્યાની જરૂર છે. કૃષ્ણનો અવતાર દેવકીના પેટે જ થઈ શકે છે. કર્ણ, અર્જુન અને ભીમનાં ફરીથી દર્શન કરવાં હોય તો કુંતી તૈયાર કરવી પડશે. હનુમાન જોઈએ તો અંજનીની શોધ કરવી પડશે. અભિમન્યુનું નિર્માણ કોઈ સુભદ્રા જ કરી શકે છે. શિવાજીની જરૂર હોય તો પહેલાં જીજ્ઞાબાઈનું અસ્તિત્વ હોવું જોઈએ. જો આ તરફ ધ્યાન આપવામાં નહિ આવે અને ભારતીય નારીને જે રીતે વિદ્યા અને અનુભવહીનતાની સ્થિતિમાં રહેવા માટે લાચાર બનાવવામાં આવી છે, એ જ સ્થિતિમાં આગળ પણ

રાખવામાં આવે તો આગામી પેઢીઓ આના કરતાં પણ વધુ મૂર્ખતા અને ઉદંડતા સાથે લઈને આવશે અને આપણાં ઘરોને નરક બનાવી દેશે. પરિવારોથી જ સમાજ બને છે.

આજે આપણાં બાળકોની સ્થિતિ શું છે તે જાણવા માટે બહાર શોધવા જવાની કે કોઈ રિપોર્ટ તૈયાર કરાવવાની જરૂર નથી. આપણામાંથી દરેક જણ પોતપોતાનાં ઘરોમાં જોઈ શકે છે અને છાતી પર હાથ રાખીને કહી શકે છે કે તેમનાં બાળકોના ગુણ, કર્મ અને સ્વભાવ બાબતમાં સંતોષ છે કે અસંતોષ ? હવે આંધળાં મા-બાપને ખત્તે બેસાડીને તીર્થયાત્રા કરાવતા શ્રવણકુમાર શોધવાથી નહિ મળે. પિતાનો સંકેત અને સાવકી માતાની માત્ર ઈચ્છા જાણતાં જ વનગમન કરનાર રામ આજે કોઈ ઘરમાં શોધી તો જુઓ ? ભાઈ માટે જાન આપનાર ભરત અને લક્ષ્મણ ભાગ્યે જ કોઈ ઘરમાં મળે. પતિના આદેશ પર વેચાઈ જતી શૈબ્યા આજે કેટલા પતિઓને પ્રાપ્ત છે ? આ જાણવું મુશ્કેલ છે. આવા ઉચ્ચ માનસિક સ્તરથી ભરેલાં કુટુંબો આજે શોધ્યાં જડતાં નથી. આનું એકમાત્ર કારણ છે નારીની અધોગતિ. જ્યારે સ્રોત જ સુકાઈ ગયો હોય તો નાળામાં પાણી ક્યાંથી આવશે ? જ્યારે નારી જ દુર્દશાગ્રસ્ત સ્થિતિમાં પડી છે તો તેનાથી ઉત્પન્ન થતાં સંતાનની વિકાસશીલ થવાની આશા દુરાશા જ છે.

શરીર-સુખનાં સાધનો પૈસાના બળે ખરીદી શકાય છે પણ આત્માને વિકસિત કરતા સદ્ગુણો ધનના બદલામાં મળી શકતા નથી. કુટુંબીજનોની ભૌતિક સમૃદ્ધિના, સુખોપભોગના અને એશઆરામનાં સાધનો કોઈ ધનવાન વ્યક્તિ આસાનીથી મેળવી શકે છે, પરંતુ બાળકોમાં સંસ્કારોનું સિંચન કરવાનું કામ માત્ર ધન ખર્ચ કરવાથી થઈ શકતું નથી. જો આટલામાં જ કુટુંબની પ્રગતિ માની લીધી હોય તો બીજી વાત છે, પરંતુ આપણે જો વિકસિત વ્યક્તિત્વનું મૂલ્યાંકન કર્યું હોય અને એ જાણી લીધું હોય કે વાતવાતમાં નષ્ટ થઈ જતી દોલત કરતાં વ્યક્તિત્વ અને પ્રતિભાનું મહત્ત્વ વધારે છે તો જેનાથી વ્યક્તિત્વ વિકસિત થાય છે તે માટે ચોક્કસ પ્રયત્નો કરવા પડશે. આવા પ્રયત્નોમાં સૌથી મુખ્ય અને આવશ્યક એ છે કે નારીના માનસિક ક્ષેત્રને પ્રબુદ્ધ કરવામાં આવે. એ માટે તેને શ્વાસ રૂંધાય તેવી ગુલામીથી

મુક્ત કરવી પડશે. આ બંધનો યથાવત્ રહે તો પુસ્તકીયા જ્ઞાન આપવા જેવા ઉપાયોથી તેને આગળ વધારી શકાશે નહિ તથા તેનો વિકાસ પણ કરી શકાશે નહિ.

ભવિષ્યની ચિંતા દરેક માણસને રહે છે. આવતીકાલની નિશ્ચિતતા માટે શક્ય તેટલા સુરક્ષાત્મક પ્રયત્ન કરે છે. વીમાનો વ્યવસાય આ આધાર પર જ ટકેલો છે. આપણું વૃદ્ધત્વ શાંતિથી વીતે તે માટે થોડું બચાવી લેવું કે જમા કરી લેવું જ પર્યાપ્ત નહિ થાય, પરંતુ જે લોકો સાથે જીવનનાં અંતિમ દિવસો ગાળવાના છે તેમને સજ્જન તથા સૌમ્ય બનાવવાનું જ એ કાર્ય હશે કે જેથી ભાવિ જીવનની શાંતિ વિશે બેફિકર થઈ શકાય. આજે આપણાં બાળકો ઉદ્દંડતા, અવજ્ઞા, આળસ તથા એશઆરામ તરફ ઝડપથી વધી રહ્યાં છે. આ સ્થિતિ વાલીઓથી માંડી શિક્ષકો સુધી બધાને ચિંતિત બનાવે છે. ભાવિ પેઢીઓ સુસંસ્કારી બને તેના પર જ આપણું રાષ્ટ્રીય ભવિષ્ય આધારિત છે. સ્કૂલના શિક્ષણથી રોજગાર મેળવવાની તથા વિવિધ ક્ષેત્રોની સાધારણ જાણકારી મેળવી લેવાનું શક્ય છે, પરંતુ મનુષ્યની જે મુખ્ય સંપત્તિ છે અને જેના પર વ્યક્તિ તથા રાષ્ટ્રની શ્રેષ્ઠતાનો આધાર છે એવા સદ્ગુણો સ્કૂલોમાં શીખી શકાતા નથી. એમના શિક્ષણ માટેનું સાચું સ્થાન છે — ઘરનું વાતાવરણ અને તે નિર્માણ કરે છે — ગૃહિણી. વ્યક્તિ અને રાષ્ટ્રની પ્રગતિ માટે થઈ રહેલા અનેક પ્રયત્નોમાં સદ્ગૃહિણીના નિર્માણનું કાર્ય ખૂબ જ જરૂરી છે. મોટામાં મોટી પ્રગતિ પણ ઉપેક્ષા કરવાથી વ્યર્થ સિદ્ધ થશે, કેમ કે જ્યારે આગામી પેઢીઓનું વ્યક્તિત્વ જ વિકસિત ન થઈ શકે તો વધી ગયેલી સમૃદ્ધિનો પણ કોઈ લાભ ઉઠાવી શકાશે નહિ અને વાંદરાના હાથમાં રહેલી તલવારની જેમ તેનો દુરુપયોગ તથા દુષ્પરિણામ જ હાથમાં આવશે.

ચિંતાની વાત એ છે કે આપણી અડધી જનસંખ્યા, નારી ઘરની ચાર દીવાલોની અંદર કલંકિતની જેમ મોઢા પર પડદો નાંખી ઘરના લોકો માટે એક બોજ બની રહે તેનાથી પણ આપણું કૌટુંબિક તથા રાષ્ટ્રીય અર્થતંત્ર અસંતુલિત જ થશે. જો એમની શક્તિને વિકસિત કરવામાં આવે તો રાષ્ટ્રના અર્થતંત્રને સમૃદ્ધ બનાવવામાં એટલી મદદ મળી શકે છે કે એટલું યોગદાન ધણી

વિશાળ યોજનાઓ ભેગી થઈને પણ આપી નહિ શકે. જે નારીઓને આપણે માતા, પત્ની, બહેન કે પુત્રીના રૂપમાં પ્રેમ કરીએ છીએ, જેમને સુખી બનાવવાની ચિંતા કરીએ છીએ, તેમને માટે રૂઢિવાદી માન્યતાઓ દ્વારા એટલો જ અત્યાચાર પણ કરીએ છીએ. કોઈ સ્ત્રીનો જ્યારે ચાંદલો ભુંસાઈ જાય છે અને ઘરની આર્થિક સ્થિતિ પણ સારી નથી હોતી ત્યારે એ બિચારી પર શું વીતે છે તે આપણામાંથી દરેક જાણે છે. પડદાપ્રથાને કારણે જે સ્ત્રી બજારમાંથી શાકભાજી ખરીદવાનું પણ શીખી ન શકી, કોઈની સાથે વાત કરવાનું પણ જેને આવડતું નથી, તે મુશ્કેલીના સમયે પતિ કે બાળકો માટે દવા ખરીદવા કે ડોક્ટરને બોલાવીને લાવવા માટે પણ અસમર્થ હોય છે. આવી સ્ત્રીઓ સામે જ્યારે પોતાના અને બાળકોના ભરણપોષણની સમસ્યા આવે છે ત્યારે આગળ ફક્ત અંધકાર જ દેખાય છે. કોઈના બારણે ભીખારીની જેમ અપમાનના રોટલાથી પેટ ભરતાં જેમને આ વ્યથાનો સામનો કરવો પડે છે તેમની કલ્પના જો નારીને બંધનમાં રાખનારાઓ કરે તો તેમનું હૃદય પણ પીગળ્યા વિના નહિ રહે. માનવતાનો દષ્ટિકોણ અપનાવવામાં આવે તો એ જ નિષ્કર્ષ નીકળશે કે નારીનું ભવિષ્ય અંધકારમાં લટકતું છોડવું ન હોય તો તેને સ્વાવલંબી અને પોતાના પગ પર ઊભી થવાયોગ્ય બનાવવી જ જોઈએ.

કોઈપણ દષ્ટિકોણથી વિચાર કરવામાં આવે, એ ખૂબ જ આવશ્યક છે કે નારીને વર્તમાન ખરાબ અવસ્થામાં પડી રહેવા ન દેતાં તેને ઉપર ઉઠાવવામાં આવે, આગળ વધારવામાં આવે, તેની શક્તિ અને સામર્થ્ય વધારવાથી કોઈને નુકસાન નથી પણ લાભ બધાને છે. વિવેકનો પોકાર એ જ છે કે સ્વાર્થ અને પરમાર્થની દષ્ટિએ, ન્યાય અને કર્તવ્યની દષ્ટિએ નારીના વિકાસમાં સહયોગ આપીએ, બાધારૂપ ન બનીએ.

સંસારના સર્વશ્રેષ્ઠ તત્ત્વજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને જીવન સફળ બનાવવા, તેને શ્રેષ્ઠ દિશામાં વિકસિત કરવા માટેનું મુખ્ય માધ્યમ સ્વાધ્યાય જ છે.

ॐ

સાધના પરિશિષ્ટ - ૮

ॐ

ॐ

બલિવૈશ્વનું સબળ અને સંક્ષિપ્ત વિધાન

ॐ

પરિવારના સભ્યોનું આચરણ તથા ચિંતન શ્રેષ્ઠ બનાવી રાખવામાં ભોજન બનાવતી મહિલાઓની મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા છે. રસોડાને એક ઉપાસનાના સ્થળ તરીકે માન્યતા મળવી જોઈએ. જે રીતે ઉપાસનામાં ઈશ્વરનું સાંનિધ્ય, ઉત્કૃષ્ટ ચિંતન તથા શ્રેષ્ઠ ભાવનાઓ જરૂરી છે, તેવી જ રીતે ભોજન બનાવવાના કામને ઈશ્વર આરાધના સમજીને દેવતાઓ માટે ભોજન તૈયાર કરવાનું ચિંતન તથા ભાવનાઓ રહેવી જોઈએ. ભોજન બનાવવાનાં બધાં કાર્યો કરતી વખતે મનમાં ગાયત્રીમંત્ર અથવા ઈષ્ટનું નામસ્મરણ કરતા રહેવું જોઈએ. ચીડિયો સ્વભાવ અને ક્લેશયુક્ત મનઃસ્થિતિ રાખી ભોજન કરનાર પુરુષો ઓફિસમાં સહકર્મચારીઓ સાથે, દુકાન પર ગ્રાહકો સાથે અને બાળકો સ્કૂલમાં શ્રેષ્ઠ ચિંતનના અભાવે દુર્વ્યવહાર જ કરશે. ભોજન બનાવતી વખતે મહિલાઓનું ચિંતન અને ભાવનાઓ જેવી હોય છે તેવા જ સંસ્કાર તેમના હાથના માધ્યમથી ભોજનમાં પણ જાય છે અને ભોજન કરનારાઓ પર એવો જ પ્રભાવ ઉત્પન્ન કરે છે. રસોઈઘરને મંદિર સમજી સ્વચ્છતા તથા પવિત્રતાનો ભાવ અવશ્ય રાખવો જોઈએ અને યજ્ઞ ભગવાન નિમિત્તે ભોજન તૈયાર કરવામાં આવે. અહીં એ વાતનું પણ ધ્યાન રાખવું જોઈએ કે ભોજન પરિશ્રમ તથા ઈમાનદારીની કમાણીથી મેળવેલું હોવું જોઈએ. માતા અને બહેનોની એ જવાબદારી છે કે કુટુંબમાં કમાતા પુરુષોને એ વાત માટે પ્રેરણા આપે કે અમને વધુ કમાણીની જરૂર નથી, લૂપુંસૂકું ખાઈને, સાદાં વસ્ત્રો પહેરીને ચલાવી લઈશું, પરંતુ ઈમાનદારીની કમાણી ઘરમાં આવે, જેથી બાળકોમાં સારા સંસ્કારો આવે અને ત્યાગ, તપસ્યા, સજ્જનતા, નમ્રતા તથા શિષ્ટાચારના સંસ્કારોથી કુટુંબનું વાતાવરણ સ્વર્ગ જેવું બની રહે.

બલિવૈશ્વની સરળ વિધિ આ પ્રમાણે છે :
 (૧) માટી કે ધાતુનું પાત્ર હવનવેદીની જેમ ઉપયોગ કરવા માટે પહેલેથી જ તૈયાર રાખવામાં આવે.
 (૨) રસોડામાં પહેલી રોટલી તૈયાર થતાં તેને આહુતિઓ માટે ઉપયોગમાં લાવવામાં આવે. એ જ રોટલી ગાય માટે કાઢી રાખવામાં આવે. (૩) ચૂલામાંથી અગ્નિ કાઢીને નિર્ધારિત વેદી પર રાખવામાં આવે. અગ્નિસ્થાપના પૂર્વે રોજ વેદી સ્વચ્છ કરી લેવી જરૂરી છે. ગાયના છાણથી બનેલાં છાણાંનો અગ્નિ હોય તો સર્વોત્તમ છે નહિ તો જેવો હોય તેવો અગ્નિ લઈ શકાય છે. અગ્નિ ધુમાડારહિત હોવો જોઈએ. (૪) અગ્નિ પર થોડું ધી નાંખી ચૂલાની બળતી આગથી જ્યોતિ પ્રજ્વલિત કરી લેવી. વર્તમાન પરિસ્થિતિઓમાં જ્યારે દરેક ઘરમાં ગેસના ચૂલા પર ભોજન બને છે તો બલિવૈશ્વ મુશ્કેલ લાગે છે. જે ઘરોમાં લાકડાં અને છાણાંથી ભોજન બનતું હોય ત્યાં નક્કી કરેલ કમ અપનાવો જોઈએ, પરંતુ જ્યાં ગેસના ચૂલા પર બનતું હોય ત્યાં તારની જાળીનો ટુકડો ગેસની જવાબા પર મૂકીને પાંચ આહુતિઓ આપી શકાય છે. (૫) રોટલી, ભાત વગેરે જે કંઈ મીઠા વગરના પદાર્થો રસોઈમાં બન્યા હોય તેમાંથી ચણાના દાણા જેવડા પાંચ ગ્રાસ કાઢી ઘી અને ખાંડ મેળવી લેવામાં આવે. (૬) ગાયત્રી મંત્ર સહિત એક-એક ગ્રાસની આહુતિ બળતા અગ્નિ પર આપવામાં આવે. જેમને ગાયત્રી મંત્ર યાદ ન હોય તેમણે ‘ૐ ભૂભુવઃ સ્વઃ’ પંચાક્ષરી મંત્ર અથવા ૐ નો માનસિક જપ કરવો જોઈએ. યજ્ઞમાંથી બચેલ અન્ન ખાવું એ જ ઉત્તમ છે. ભોજન યજ્ઞ ભગવાનનો પ્રસાદ સમજીને પૂર્ણ પ્રસન્નતા તથા શ્રદ્ધા સાથે સ્વચ્છ અને પવિત્ર સ્થાન પર તથા સ્વચ્છ પાત્રોમાં જ કરવું જોઈએ. (૭) જળપાત્ર પહેલેથી જ વેદી પાસે રાખવામાં આવે અને એમાંથી જળ લઈને

અગ્નિની ચારે તરફ પરિક્રમાની જેમ ફેરવવું જોઈએ. (૮) અગ્નિ ઠંડો પડે ત્યારે તેને કોઈ ઘડા વગેરેમાં સુરક્ષિત રાખતા જવું જોઈએ અને સગવડ મુજબ તેને કોઈ પવિત્ર જળાશયમાં વિસર્જિત કરી દેવો જોઈએ.

કર્મકાંડી અગ્નિહોત્રીઓ માટે કેટલાય મંત્રો અને વિધાનોની પણ વ્યવસ્થા છે, પણ સર્વસાધારણ માટે ઉપર દર્શાવેલ વિધિ જેટલાથી જ કામ ચાલી શકે છે. ધ્યાન રાખવાયોગ્ય વાત એટલી જ છે કે આ નાનકડા કાર્ય સાથે પણ યજ્ઞ જેવી જ શ્રદ્ધા રાખવી જોઈએ. બલિવૈશ્વની વેદીને કુંડની જેમ જ પવિત્ર માનવામાં આવે અને પગમાં ન આવે તેમ રાખવી જોઈએ. તે માટે તેનો ઉપયોગ કર્યા બાદ કોઈ યોગ્ય સ્થાન પર રાખી દેવામાં આવે. આ જ વાત ભસ્મ વિશે પણ છે. જમીન પર ગર્મ ત્યાં અગ્નિહોત્ર કરવો ન જોઈએ અને કુંડું થઈ જાય ત્યારે તેની ભસ્મ પગ નીચે ન આવવી જોઈએ. આ યજ્ઞ ભગવાનની પ્રતિષ્ઠાનો પ્રશ્ન છે. પ્રતિષ્ઠાપના જ નહિ, પ્રતિષ્ઠા પણ આવશ્યક છે.

ગાયનું થોડું છાણ લઈને તેની નાની નાની ટીકડીઓ બનાવી શકાય છે. એક દિવસના ગાયના છાણથી કેટલાક મહિનાઓ માટે આ ટીકડીઓ બની શકે છે અને તડકામાં સૂકવીને સુરક્ષિત રાખી શકાય છે. એ જ રીતે એક કિલો ગાયના દૂધમાંથી લગભગ પચાસ ગ્રામ ધી નીકળી શકે છે અને એ પણ કેટલાય મહિનાઓ ચાલી શકે છે. દૂધની જગ્યાએ એક દિવસ માખણ કાઢેલું દૂધ કે છાણ લઈને ઘરનું કામ ચાલી શકે છે. સફેદ ખાંડની જગ્યાએ ગોળ લેવામાં આવે તો વધુ લાભ છે. આ બધી વિશિષ્ટતાઓ પૂરી કરવી ખૂબ સરળ છે. સવાલ ફક્ત ઈચ્છા અને તત્પરતાનો છે. તેમ છતાં જો આટલું ન થઈ શકે તો ચૂલામાં જેવો પણ અગ્નિ હોય, ધી કોઈપણ પશુનું હોય અને ખાંડ જેવી પણ હોય, ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે. ન હોય તે કરતાં હોય તે સારુંની નીતિ આ પ્રયોજનમાં પણ અપનાવી શકાય છે.

મહિલાઓ બલિવૈશ્વની વિધિ ખૂબ જ સરળતાથી

ચલાવી શકે છે. યજ્ઞાવસિષ્ઠ પીરસવાનું એક આગવું મહત્વ છે. વાસ્તવમાં એમાં આપણી મહાન સાંસ્કૃતિક પરંપરાનો નિભાવ થાય છે. સાથે જ યજ્ઞમાંથી બચેલ અન્ન જ ખાવાનું તત્ત્વદર્શન સમજવા-સમજાવવા તથા હૃદયંગમ કરવાની વ્યક્તિ તથા સમાજની બધી રીતે સુખશાંતિ, પ્રગતિ અને સમૃદ્ધિનાં દ્વારા ખૂલી શકે છે. આપીને ખાવાની, હળીમળીને વહેંચીને ઉપયોગ કરવાની નીતિને દેવવૃત્તિ કહેવાય છે. આનો જ્યાં જેટલા અંશે ઉપયોગ કરવામાં આવશે ત્યાં એટલા પ્રમાણમાં સદાશયતા વધશે. કહેવું નહિ પડે કે સદાશયતા જ સર્વાંગીણ પ્રગતિનો પાયો છે. સતયુગની, સુવર્ણયુગની સુખદ સંભાવનાઓની આશાઓનું કેન્દ્ર એને જ સમજી શકાય છે. બલિવૈશ્વની ક્રિયાનું સ્વરૂપ ગમે તેટલું નાનું કેમ ન હોય, તેની પાછળ એ જ પ્રેરણાઓ ભરેલી છે જેમને અપનાવવાથી આપણા દેશના નાગરિકો દેવમાનવ બનવાનું શ્રેય અને સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કરતા રહ્યા છે. કૃત્ય ચાલતું રહે તો તેની વ્યાખ્યા થવાની અને અપનાવી લેવાની આશા કાયમ રહેશે, નહિ તો મૂળ કપાઈ જવાથી તો શક્યતાઓ જ ખતમ થઈ જાય છે. ઉનાળામાં ઘાસ સૂકાઈ જાય છે, પરંતુ જમીનમાં તેનાં મૂળ કાયમ રહે છે. વરસાદ થતાં જ એ સૂકાં મૂળ ફરીથી લીલાં થઈ જાય છે. બલિવૈશ્વ પરંપરાને જો કૃત્યરૂપમાં પણ ટકાવી રાખવામાં આવે તો પ્રેરણાઓ સૂકાં મૂળની જેમ પણ જીવંત રહી શકે છે અને સમયાનુસાર તેની લીલોતરી ધરતી પર છવાઈ જવાની અપેક્ષા રાખી શકાય છે. આ ધર્મકાર્ય જો ધરની મહિલાઓને સોંપવામાં આવે અને તેનું પુણ્યફળ તેમને સમજાવવામાં આવે તો એ વિશ્વાસ રાખી શકાય છે કે બલિવૈશ્વની વિસરાઈ ગયેલી પરંપરાં ફરીથી સજીવ થવામાં જરાય મુશ્કેલી પડશે નહિ.

આજકાલ નાસ્તિકતા પણ ફેશન તથા પ્રગતિશીલતાનું એક અંગ બની ગઈ છે. ઉદ્દંડતા અપનાવવાની જેમ અનાસ્થા અપનાવવામાં પણ બહાદુરી જ ગણવામાં આવે છે. આ હવાનો પ્રભાવ સામાન્ય લોકો પર પડે છે અને અનાસ્થા પેદા થાય છે.

વાસ્તવમાં આ આસ્થાસંકટ જ છે જે સાધારણપણે ધર્મમાન્યતાઓ પ્રત્યે ઉપેક્ષાના રૂપમાં નજરે પડે છે અને વિશિષ્ટ સ્થિતિઓમાં વિદ્રોહ બનીને બરબાદીનું આચરણ કરવા, અનાદર કરવા તત્પર દેખાય છે.

સામાન્ય રીતે જોતાં બલિવૈશ્વનું બહુ મહત્વ દેખાતું નથી. તેને કરવાથી કોઈ મોટો લાભ અને ન કરવાથી કોઈ નુકસાન થવાની શક્યતા પણ દેખાતી નથી, પરંતુ બારીકાઈથી જેવામાં આવે તો પ્રતીક તુચ્છ હોવા છતાં પણ તેની પાછળ કામ કરતી પ્રેરણા અતિ મહાન છે. સવાલ આસ્થાની પ્રતિષ્ઠાપનાનો છે.

ધર્મકાર્યો તો તેનાં માત્ર પ્રતીક હોય છે. તેથી તેનું નામ પણ પ્રતીક પૂજા જ છે. પ્રતીક અર્થાત્ પ્રતિનિધિ. દેવતાઓની આકૃતિઓ અને પ્રતિમાઓને આંખથી જોવાથી કૌતુક અને કુતૂહલ જેવી લાગે છે, પરંતુ તેની પાછળ શ્રદ્ધા જગાડવાનાં અને વધારવાનાં જે તત્ત્વો જોડાયેલાં છે, એમને જ શાસ્ત્રકારોએ પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કહી છે. પ્રાણપ્રતિષ્ઠા ન થવાથી પ્રતિમાઓ રમકડાં જ રહી જાય છે. બલિવૈશ્વને દેવપ્રતિમા અને તેના કૃત્યને દેવની આરાધના માનવામાં આવે તો ચોક્કસપણે તેનાથી એ જ ઉદ્દેશ પૂરો થશે જે વિશાળ ધર્માનુષ્ઠાનોથી થાય છે.

આપણી પાસે ધન હોય તો દુનિયાની અનેક વસ્તુઓ ખરીદી શકાય છે. શારીરિક શક્તિ હોય તો બીજાના પર રૂઆબ જમાવી શકાય છે. તેનાથી બીજાઓ પર શાસન પણ કરી શકીએ છીએ. કોઈ બળવાન બીજાઓના અધિકારો પણ છીનવી શકે છે. પરંતુ વિદ્યા કોઈની પાસેથી ખરીદી શકાતી નથી, બીજાઓ પાસેથી છીનવી પણ શકાતી નથી. તેને મેળવવા માટે દઢતા, મનસ્વિતા અને અધ્યયનશીલતા અપેક્ષિત છે. તેને મેળવી લીધા પછી ખોવાઈ જવાનો ભય રહેતો નથી. કોઈક બાળકોમાં કિશોરાવસ્થામાં જ અલૌકિક બૌદ્ધિક ક્ષમતા કે પ્રતિભા જોવા મળે છે તો એ વિચારવા માટે વિવશ થવું પડે છે કે એક જ સમય, સ્થાન અને વાતાવરણમાં અનુકૂળ સ્થિતિ મળવા છતાંય બે બાળકોની માનસિક શક્તિમાં આ ફરક કેમ પડે છે ? ત્યારે એમ માનવું પડે છે કે એકમાં પૂર્વ જન્મના જ્ઞાનના સંસ્કાર પ્રબળ હોય છે, જ્યારે બીજામાં ઓછા હોય છે. ભરત, ધ્રુવ, પ્રહ્લાદ, અભિમન્યુ વગેરેમાં જન્મથી જ પ્રખર-જ્ઞાનના ઉજ્જવળ સંસ્કાર પડેલા હતા. જગદ્ગુરુ શંકરાચાર્ય થોડી જ ઉંમરમાં પૂર્ણતા મેળવી લીધી હતી. આ તેમના આગળના જન્મના પરિપક્વ જ્ઞાનને કારણે જ બન્યું હતું તેમ માનવું પડે છે. આનાથી તે મતને સમર્થન મળે છે કે ચિર-સહયોગીના રૂપમાં જન્મ-જન્માંતરો સુધી સાથે રહેનારું આપણું જ્ઞાન જ છે. જ્ઞાનનો નાશ થતો નથી. તે અજર-અમર છે.

ગાંધીજી, બુદ્ધ, ઈસાઈના ઉપદેશોએ દુનિયામાં ઘણું જ કામ કર્યું છે કેમ કે તેમના પ્રવચનોની પાછળ તેમનું ઉજ્જવળ ચરિત્ર પ્રકાશવાન હતું. આપણે આપણો સ્વયંસુધાર કરવાનો કાર્યક્રમ શરૂ કરીને, લોકસેવાની મહાન પ્રક્રિયાની શરૂઆત કરવી જોઈએ. યુગ પરિવર્તનનું પહેલું કાર્ય છે સ્વયંનું પરિવર્તન.

આપણે બદલાઈશું તો આપણી દુનિયા પણ બદલાશે.

મહાપૂર્ણાહુતિ નજીક આવી પહોંચી, આપણે શું કરવાનું છે તે સમજી લઈએ

દૂધમાં રહેલા માખણને જુદું કાઢવા માટે ઉકાળવા-વલોવવા જેવાં કેટલાંય કાર્યો પૂરાં કરવાં પડે છે. મલાઈ ઉપર આવતાં જ એક ચરણ પૂરું થઈ જાય છે અને પછી થોડા પુરુષાર્થ બાદ દૂધનો સાર નવનીતના રૂપમાં મળી જાય છે. પ્રાણવાન પ્રતિભાઓને પણ સમુદ્રરૂપી દૂધના નવનીતની સંજ્ઞા આપવામાં આવી છે. એમનું પ્રમાણ જે સમાજમાં જેટલું વધુ હોય છે તે સમાજની પ્રગતિના પંથે આગળ વધવાની સંભાવનાઓ તેટલી જ પ્રબળ બનતી જાય છે. આ યુગસંધિના ઉત્તરાર્ધની સમાપન વેળાએ પ્રાણવાન પ્રતિભાઓની જેટલી જરૂર છે તેટલી વિશ્વના ઇતિહાસમાં પહેલાં ક્યારેય ન હતી. માનવીય ગરિમાને અનિષ્ટના અનર્થથી નાશ થતી તઓ જ બચાવી શકે છે. અત્યારે એમની જ શોધખોળ કરવાનું કાર્ય ચાલી રહ્યું છે.

આજના અસંતુલનને સંતુલનમાં બદલવા માટે મહાકાલની જ યોજના અંતર્ગત એક યુગસંધિ પુરસ્કરણની યોજના બની. ૧૯૮૦માં ઘોષિત અભિયાન સાધનાના ઉગ્ર તપશ્ચર્યા ધરાવતા બાર વર્ષના ઉત્તરાર્ધવાળા એક વિશ્વવ્યાપી મહાઅનુષ્ઠાનના રૂપમાં પરિવર્ધિત થયેલ આ કાર્યક્રમની ઘોષણા પરમજીય ગુરુદેવ દ્વારા ૧૯૮૮ની આસી નવરાત્રીમાં કરવામાં આવી હતી. હવે એ મહાપુરસ્કરણની અંતિમ સમાપન વેળા આવી પહોંચી છે. આ સંપૂર્ણ કાળ આખી માનવજાત માટે પ્રતિકૂળતાઓ સહન કરતાં અગ્નિ-પરીક્ષાની જેમ વીત્યો છે. આ સદીનું અંતિમ ગુરુપૂર્ણિમા પર્વ પણ આ મહાપુરસ્કરણના સાધનાવર્ષ અને પૂર્ણાહુતિની મિલન વેળાએ આવ્યું છે તથા આ અગ્નિપરીક્ષામાં જે પ્રયોજન માટે તપસાધનાપ્રધાન અનુષ્ઠાન શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું તેનો ઉદ્દેશ પૂરો કર્યો કે કેમ તે વિચારવા માટે વિવશ કરે છે. અત્યારે એ

કસોટીનો કાળ પૂરો થયો નથી અને આગામી પરીક્ષા માટે દોઢ-બે વર્ષનો સમય આપણી પાસે છે. પરમપૂજ્ય ગુરુદેવે તે વખતે ઓક્ટોબર ૧૯૮૮ની ‘અખંડજ્યોતિ’માં લખ્યું હતું - આ એક લાંબો સંગ્રામ છે, જે પ્રસ્તુત પરિજનોના જીવનપર્યંત ચાલે તેવી સંભાવના છે. એકવીસમી સદીની શરૂઆતમાં અત્યારે દસ વર્ષ કરતાં પણ વધારે સમય છે. આ યુગસંધિની વેળામાં તો આપણે બધાએ એ સ્તરની તપસાધનામાં સંલગ્ન રહેવાનું છે જે ભગીરથે અપનાવી અને ધરતી પર સ્વર્ગની ગંગાનું અવતરણ શક્ય કરી બતાવ્યું હતું. મહામાનવોના જીવનમાં ક્યાંય કોઈ વિરામ હોતો નથી. તેઓ શરીર છૂટે ત્યાં સુધી સતત એકધારી ગતિએ ચાલતા જ રહે છે. તેમ છતાં લક્ષ્ય પૂર્ણ ન થાય તો જન્મજન્માંતરો સુધી એ જ પ્રયાસમાં સતત કાર્યશીલ રહેવાનો સંકલ્પ ચાલુ રાખે છે. જેમને પોતાની પ્રતિભા નિખારવી હોય અને અંગત તથા સાર્વજનિક ક્ષેત્રમાં અનુકરણીય અને અભિનંદનીય ઉપલબ્ધિઓ મેળવવી હોય તેમણે પણ આ પરંપરાનો નિર્વાહ કરવાનો છે.

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવે ‘પ્રતિભાની મહાસિદ્ધિ’ની સાધના માટે જ આ વિષમવેળામાં એક સામૂહિક સાધનાત્મક પુરુષાર્થ કરાવ્યો તથા તેની સમાપ્તિની ઘડીઓ આપણી સામે છે. ૧૯૮૮થી ૧૯૯૦ સુધી લખેલાં પૂજ્ય ગુરુદેવનાં અમૃતવચનોના માધ્યમથી જે બધું માર્ગદર્શન મળે છે તે એક જ ધરી પર ધૂમે છે અને એ છે ‘પ્રાણવાન પ્રતિભાઓનો પરિષ્કાર એમના માધ્યમથી યુગપરિવર્તનરૂપી દૈવ પ્રયોજન પૂરું કરવું.’ આ માટે એમણે સાધનાની ધરી પર બે મોરચાની શરૂઆત કરવાની વાત કહી હતી. પહેલા છે આદર્શવાદી સહાયકોમાં ઉત્સાહનો વધારો કરવો અને એક પરિકર-એક સૂત્રમાં બાંધવાં, સાથે જ સદ્વિચારોને સત્કાર્યોમાં

બદલવાની ભૂમિકા અદા કરી શકે તેવી કેટલીક નિયમિત - સર્જનાત્મક ગતિવિધિઓનો આરંભ કરવો. બીજો છે અનીતિવિરોધી મોરચો ઊભો કરવો અને તેને એક પ્રયાસથી શરૂ કરી વિશાળ-વિકરાળ બનાવવો.

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવના મહાપ્રયાણ બાદ શ્રદ્ધાંજલિ સમારોહ તથા શપથ સમારોહથી માંડી પરમવંદનીય માતાજીના માર્ગદર્શનમાં પૂરા થયેલ દેવસંસ્કૃતિ દિગ્વિજયનાં અશ્વમેધ પરાક્રમોનું લક્ષ્ય ઉપર્યુક્ત બે મોરચાઓને સશક્ત બનાવવાનું હતું. ૧૯૯૪ની ભાદરવાની પૂનમે પરમવંદનીય માતાજીના ગુરુસત્તા સાથે વિલય થઈ ગયા બાદ તેમના સૂક્ષ્મ સંરક્ષણમાં પછીનાં વિરાટ ભવ્ય આયોજનો ભારત અને વિશ્વમાં પૂર્ણ થયાં, સાથે જ પ્રખર સાધનાવર્ષની શરૂઆત સુધી જે સંસ્કાર મહોત્સવોની સંખ્યા ૪૦૦ને વટાવી ગઈ તેમના દ્વારા ભારતીય સંસ્કૃતિનાં નિર્ધારણો લગભગ ગામડાંઓ અને મહાનગરોમાં રહેતા ચાર કરોડથી પણ વધુ સામાન્ય લોકો સુધી પહોંચ્યાં. પ્રખર સાધનાવર્ષ વસંતપર્વ ૨૨મી જાન્યુઆરી, ૧૯૯૯થી શરૂ થયું તથા લગભગ સાત મહિના પૂરા થવા જાય છે. હવે મહાપૂર્ણાહુતિ વર્ષ ૧૦મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૦ (વસંતપંચમી)થી શરૂ થવાનું છે. આ ગુરુપર્વ પર આપણે એકના ઉત્તરાર્ધ તથા બીજાની પૂર્વતેયારીના સંધિસ્થાન પર ઊભા છીએ. એક ઐતિહાસિક મહાપુરસ્કારણની પૂર્ણાહુતિ કેવી રીતે થવાની છે તે બધા માટે જિજ્ઞાસાનો વિષય હોઈ શકે છે. આ સંબંધમાં ખૂબ જ સ્પષ્ટ ચિંતન તથા એક સુનિશ્ચિત લક્ષ્ય પૂજ્ય ગુરુદેવ અમારી સમક્ષ મૂકતા ગયા છે. ગુરુસત્તાએ પ્રજ્વલિત સંકલ્પશીલો, પ્રાણવાનો અને પ્રતિભાવાનોની લક્ષ્યસંખ્યા એકથી બે કરોડ નિર્ધારિત કરી છે. ગુરુસત્તાનું ભવિષ્યકથન ચોક્કસપણે માત્ર પદાર્થયજ્ઞ નહીં, વિભૂતિયજ્ઞ તરફ ઈશારો કરે છે. જેનું વિવરણ શરૂઆતમાં આપવામાં આવ્યું હતું. વિભૂતિઓ એટલે પરિષ્કૃત પ્રતિભાઓ કે જે નવસર્જન નિમિત્તે નિયુક્ત થશે. સાચા અર્થોમાં તેઓ જ યુગનિર્માણ યોજના, ગાયત્રી પરિવાર, પ્રજ્ઞા અભિયાનરૂપી આ વિરાટ સંગઠનના વારસદાર-

પ્રતિનિધિ તથા શ્રેયના હકદાર માનવામાં આવશે, જેઓ આ પ્રખરસાધના વર્ષમાં પોતાને પરિપક્વતાના શિખર સુધી પહોંચાડશે તથા પોતાને દસથી વધારે વ્યક્તિઓના રૂપમાં સક્ષમ બનાવીને મહાપૂર્ણાહુતિ નિમિત્તે બે કરોડ સાધકોના એક વિરાટ જાગૃત સંગઠનના રૂપમાં પ્રસ્તૂતીકરણ કરી શકશે. આવા વીસ લાખ પરિજનો પણ આપણે જો આ પ્રખરસાધના વર્ષમાં સંકલ્પિત કરી લઈશું જેમણે ૪૮ સાધનાકેન્દ્રોના માધ્યમ સાથે પોતાને જોડી દીધા છે અથવા આવનાર દિવસોમાં જોડાઈ શકે છે તો આ લક્ષ્ય આપણે પૂરું કરી શકીશું. વાસ્તવમાં આ સાધનાની ધરી પર સંગઠનના પુનર્ગઠનનું વર્ષ છે તથા ચોક્કસપણે પૂજ્ય ગુરુદેવ દ્વારા ઘોષિત સંધિવેળાની પ્રખરતમ અગ્નિપરીક્ષાનું પણ વર્ષ છે.

મહાપૂર્ણાહુતિની એક સાધારણ રૂપરેખા હમણાં પરિજનો સમક્ષ પ્રસ્તુત કરવામાં આવી રહી છે. મૂળ યોજના તો આ જ રહેશે, પરંતુ એના સૂક્ષ્મતમ વિસ્તારનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ ચોક્કસપણે આ વર્ષના (આસો નવરાત્રિ ૧૦થી ૧૮ ઓક્ટોબર, ૧૯૯૯) સુધી સૌની સમક્ષ પ્રસ્તુત થઈ શકશે. મહાપૂર્ણાહુતિને પરમપૂજ્ય ગુરુદેવ દ્વારા લખેલ બધું જ માર્ગદર્શનને લગતી ટિપ્પણીઓનું વિવેચન કેન્દ્રીય તંત્રે પાંચ વિભાગોમાં વહેંચી દીધું છે :

પ્રથમ ચરણ - પૂર્વાભ્યાસ - મહાપૂર્ણાહુતિ પૂર્વે એક પારમાર્થિક પૂર્વાભ્યાસ તથા સંઘશક્તિના પ્રતીકરૂપ બધા ધર્મસંપ્રદાયોની એમાં ભાગીદારીના રૂપમાં આ વર્ષના ડિસેમ્બર મહિનાની ત્રીજી તારીખે એક આયોજન એક સાથે સંપૂર્ણ ભારતમાં એક જ સમયે પૂર્ણ કરવામાં આવનાર છે. આ પ્રસંગ ભારતમાં પોલિયો નાબૂદી અભિયાનના રાષ્ટ્રીય કાર્યક્રમની પૂર્વવેળાએ જનચેતનાના જાગરણના રૂપમાં આવ્યો છે. આ સદીનો અંતિમ પોલિયો ડોઝ ૫ ડિસેમ્બર, ૧૯૯૯ના દિવસે એક સાથે સંપૂર્ણ ભારતમાં બાળકોને પીવડાવવામાં આવશે. એ પહેલાં જનચેતના જાગૃત કરતું એક અભિયાન આપણા વ્યાપક વિરાટ તંત્ર દ્વારા ચલાવવામાં આવશે, જેમાં બધા ધર્મસંપ્રદાયો અને સમાજસેવી સંગઠનોની ભાગીદારી રહેશે. પોલિયો નાબૂદીના આ

મહાયજ્ઞ સાથે 'સૌને સ્વાસ્થ્ય, સૌને માટે ઉજ્જવળ ભવિષ્ય'નો પ્રાર્થનાના રૂપમાં ૩ ડિસેમ્બરની સાંજે ૫ થી ૬ વાગ્યા દરમિયાન બધા એકસાથે દીપયજ્ઞ કરે તે માટે સંમત કરવામાં આવશે. જ્યાં દીપ પ્રજ્વલન શક્ય ન હોય ત્યાં મીણબત્તીઓ પ્રગટાવી, લોબાન બાળી કે પોતાનાં મંદિરોની પ્રતિમા સમક્ષ એકસાથે બેસીને પ્રાર્થના કરી શકાય છે તથા એમાં સામાન્ય જનતાને સામેલ કરી શકાશે. આ માટે આપણા પરિજનોએ વિભિન્ન ધર્મસંપ્રદાયોના પ્રમુખો, ઉપાસનાગૃહો, દેવાલયો, તીર્થો તથા રોટરી, લાયન્સ ક્લબ, ભારત વિકાસ પરિષદ જેવાં સમાજસેવી સંગઠનો સાથે અત્યારથી જ સંપર્ક કરવાની શરૂઆત કરવી પડશે. આનાથી આપણને લોકો સુધી પહોંચવાનો, સૌની સાથે સદ્ભાવ સ્થાપિત કરવાનો મોકો મળશે. સાથે જ મહાપૂર્ણાહુતિનો એક પૂર્વાભ્યાસ પણ પૂર્ણ થઈ જશે, જેમાં કદાચ આ બધાં સંગઠનોની આપણે ફરીથી ભાગીદારી કરી શકીશું.

દ્વિતીય ચરણ - ૧૦ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૦ - વસંત પર્વ : જે પૂજ્ય ગુરુદેવનો આધ્યાત્મિક જન્મદિવસ અને મિશનનો મુખ્ય તહેવાર છે તેની પાવન વેળાએ ફરીથી એક જ સમયે બધી જગ્યાએ પૂર્વાભ્યાસ જેવા જ દીપમહાયજ્ઞ કરવામાં આવશે. એકવીસમી સદીના આગમનની શુભ વેળા તથા મહાપૂર્ણાહુતિના શુભારંભ પર બધી શાખાઓ, પ્રજ્ઞાપીઠો, શક્તિપીઠો, પ્રજ્ઞામંડળ કેન્દ્રો તથા આગળ જોડાયેલા બીજા ધર્માવલંબીઓનાં ઉપાસનાગૃહોમાં એકસાથે થતા આ દીપયજ્ઞના માધ્યમથી મહાપૂર્ણાહુતિ વર્ષમાં કરવામાં આવનાર સંકલ્પોની, રાષ્ટ્રનિર્માણની પ્રતિજ્ઞાઓની ઘોષણા કરવામાં આવશે. દરેક પરિજન પોતાની ભૂમિકા, ભાગીદારીનું સ્વરૂપ તથા પોતાના પ્રભાવક્ષેત્રનો અભ્યાસ ત્યાં સુધી કરી ચૂક્યો હશે. એ બધી ઘોષણાઓ આ સમયે થશે.

તૃતીય ચરણ - વસંતપર્વ (૧૦ ફેબ્રુઆરી, ૨૦૦૦)થી ગાયત્રી જયંતી (૧૧ જૂન, ૨૦૦૦) - સંપૂર્ણ દેશમાં ક્રમશઃ ગ્રામપંચાયત, બ્લોક, જિલ્લો, સંભાગ

તથા પ્રાંત સ્તરે પાંચ ભાગોમાં મહાપૂર્ણાહુતિના જાહેર કરાયેલ કાર્યક્રમો અગાઉ નક્કી થયેલ અનુશાસન સાથે ચાલશે.

ચતુર્થ ચરણ - મહાપૂર્ણાહુતિનો ઉત્તરાર્ધ હોવાથી સામૂહિક સ્તર પર એને વર્ષના અંત સુધી પૂર્ણ કરવામાં આવશે. તેનું સ્પષ્ટ સ્વરૂપ યોગ્ય સમયે પરિજનોને વાંચવા મળશે. વસંતથી ગાયત્રીજયંતી સુધી સંપૂર્ણ રાષ્ટ્રમાં તથા વિશ્વના અેશી કરતાં વધુ દેશોમાં વિકસેલી શક્તિ અને સંકલ્પિત કાર્યોનું સંયુક્ત સ્વરૂપ એમાં ઊપસી આવશે. એમાં સંપૂર્ણ ભારતના પરિજનો સહિત યુગતીર્થ, આંબલખેડા, ગાયત્રી તપોભૂમિ, મથુરા તથા શાંતિકુંજ, હરદ્વારની સક્રિય ભૂમિકા રહેશે. જે ક્ષેત્રમા જે સ્તરની ક્ષમતા ઊપસી આવશે તે આધાર પર પરિજનોને અને પ્રાણવાનોને એકવીસમી સદીના સર્જન અભિયાનનું કાર્ય સોંપવામાં આવશે.

પંચમ ચરણ - વસંત પર્વ ૨૦૦૧ (૨૧ જાન્યુઆરી)ના દિવસે એકસાથે ફરીથી દીપયજ્ઞ પૂર્ણ થવાના રૂપમાં મહાપૂર્ણાહુતિનું સમાપન થશે. એમાં ૨૦૦૦ના અંતમાં ક્ષેત્રમુજબ પરિજનો - સંગઠનો દ્વારા સ્વીકારેલી જવાબદારીઓની સ્વીકૃતિઓ સાથે નવી સહસ્ત્રાબ્દીનું સ્વાગત દીપદાન દ્વારા કરવામાં આવશે.

આ દીપદાન એકસાથે સંપૂર્ણ ભારતનાં વિભિન્ન કેન્દ્રો, દેવાલયો અને વિશ્વનાં શક્તિકેન્દ્રોમાં પૂર્ણ થઈને એક એવી શક્તિને જન્મ આપશે, જેના માધ્યમથી આગતના શુભ હોવાની તથા વિનાશિકાઓનો નાશ થવાની શક્યતાઓ પ્રબળ બનશે. ભારતીય સંસ્કૃતિ ફરીથી વિશ્વસંસ્કૃતિના રૂપમાં પ્રચિહિત થઈને ઉજ્જવળ ભવિષ્યના માધ્યમથી સત્યુગના પુનરાગમનના સંકલ્પને સાકાર કરશે.

સાધના કરવાની જેને તીવ્ર ઉત્કંઠા હોય છે તેની પાસે ભગવાન સદ્ગુરુ મોકલી દે છે. સાધકોએ ગુરુ માટે ચિંતા કરવાની જરૂર રહેતી નથી.

ગૂઠ વાર્તાલાપ

એક દિવસ બાલમુનિ શ્વેતકેતુ એક ગૃહસ્થને ત્યાં ભિક્ષા લેવા ગયા. ઘરમાં એક વૃદ્ધ અને તેની પુત્રવધૂ બે જ જણ હાજર હતાં. પેલા વૃદ્ધને ધર્મકાર્યમાં જરાય રુચિ નહોતી, પરંતુ પુત્રવધૂ વિદ્વાન હોવાની સાથે સાથે ધર્મશીલ પણ હતી. પુત્રવધૂએ શ્રદ્ધાપૂવક સાધુને પ્રણામ કર્યાં. બાલમુનિ શ્વેતકેતુની નાની ઉંમર તથા ચહેરાનું તેજ જોઈને તેના મનમાં કેટલાક સવાલ પેદા થયા. યુવતીએ પૂછ્યું, “મુનિવર, હજુ તો સવાર છે ને?”

બાલમુનિએ ઉત્તર આપ્યો, “બહેન, મને કાળની ખબર નથી.”

બાલમુનિએ પૂછ્યું, “તારો પુત્ર કેટલા વર્ષનો છે?”

“સોળ વર્ષનો.”

“અને તારો પતિ?”

“આઠ વર્ષનો.”

“તારા ઘરમાં કેવા આચારવિચાર છે?”

“અમે તો હંમેશાં વાસી ખાઈએ છીએ.”

“તારા સસરા કેટલા વર્ષના છે?”

“તેઓ તો હજુ પારણામાં ઝૂલી રહ્યા છે.”

આ વાર્તાલાપ સાંભળીને પેલો વૃદ્ધ ખૂબ ગુસ્સે થઈ ગયો. દરેક પ્રશ્ન તેના મનમાં ખૂંચતો હતો.

યુવતી અને મુનિના પ્રશ્નોત્તર પૂરા થયા. મુનિ ભિક્ષા ગ્રહણ કરીને જતા રહ્યા. જેવા તેઓ ગયા કે તરત જ વૃદ્ધે ગુસ્સાથી કહ્યું કે એ સાધુ સાવ મૂર્ખ છે અને ઘરની આબરૂના કાંકરા કરનારી તું પણ એવી જ બેવકૂફ છે. ખબરદાર, જો હવેથી એને ભિક્ષા આપી તો.

પુત્રવધૂએ શાંત અવાજે કહ્યું, “પિતાજી, આપ મને ધમકાવો તેનો વાંધો નથી. આપ મને જે આદેશ આપશો તેનો હું સ્વીકાર કરીશ, પરંતુ પેલા સાધુને ભિક્ષા લેવા આવતાં હું કેવી રીતે રોકી શકું? એના

કરતાં તો તમે એ મુનિના આશ્રમે જાઓ તે જ સારું રહેશે. ત્યાં એ બાલમુનિના ગુરુ હશે. તમે એમને આ આખી ઘટના સંભળાવીને મુનિ આપણા ઘેર ના આવે એવું કહી દેજો.”

ડોસાને આ વાત ગમી ગઈ. આમેય તે આવા બાવાઓને ધમકાવવાનો વિચાર કરતો જ હતો, પરંતુ એને એવી કોઈ તક મળતી નહોતી. એને લાગ્યું કે આજે આવો મોકો મળી ગયો છે. જિંદગીમાં પહેલીવાર તે સાધુઓના આશ્રમે ગયો. એણે ગુરુની આગળ બાલમુનિની ફરિયાદ કરતાં કહ્યું, “આજે તમારો શિષ્ય મારે ઘેર ભિક્ષા લેવા આવ્યો હતો ત્યારે એણે ઘણી ન શોભે તેવી વાતો કરી. ગુરુએ બાલમુનિને બોલાવ્યા. બાલમુનિએ કહ્યું કે ગુરુદેવ ! આમને પૂછો કે મેં આજે કયું અશિષ્ટ આચરણ કર્યું ?

વૃદ્ધે કહ્યું, “મારી પુત્રવધૂએ આ બાલમુનિને કહ્યું કે હજુ તો સવાર છે, તો આણે ઉત્તર આપ્યો કે મને કાળની ખબર નથી. શું તે એટલો ગમાર છે કે આકાશમાં ઊગલા સૂર્યને જોઈને પણ એને સમયની ખબર ના પડી?”

ગુરુએ પૂછતાં બાલમુનિએ કહ્યું, “ભગવન્ ! આ વાર્તાલાપ સાચો છે. અમારી બંને વચ્ચે આ વાત થઈ હતી. બહેનના મનમાં જિજ્ઞાસા હતી. સાંકેતિક ભાષામાં એણે પૂછ્યું કે હજુ આ ઊગતી ઉંમરમાં તમે સંન્યાસ જેવો કઠોર માર્ગ કેમ અપનાવ્યો? તો મેં જવાબ આપ્યો કે બહેન, કાળ (મૃત્યુ)નો કોઈ ભરોસો નથી. ભગવન્ ! આમાં એ બહેને શું ખોટું પૂછ્યું અને મેં કયો અનુચિત જવાબ આપ્યો?”

વૃદ્ધે વચમાં જ ટોકતાં કહ્યું, “ઠીક છે. આ વાત જવા દો, પરંતુ જરા એ તો સાંભળો કે તમારા આ સાધુએ પૂછ્યું કે તમારે ઘેર કેવા આચારવિચાર છે, તો

મારી પુત્રવધૂએ જવાબ આપ્યો કે અમે તો વાસી ખાઈએ છીએ. આવી વાતો કરવાની શી જરૂર હતી ?”

બાલમુનિએ કહ્યું, “ગુરુદેવ ! જ્યારે મેં એ બહેનનો તત્ત્વજ્ઞાનભર્યો પ્રશ્ન સાંભળ્યો તો મારા મનમાં પણ થોડીક ધાર્મિક જિજ્ઞાસા જાગી. આથી મેં પણ એમને પૂછ્યું કે તમારા ઘરમાં કેવા આચારવિચાર છે, અર્થાત્ તમારા ઘરમાં ધાર્મિક આચરણ કેવું છે ? મારા પૂછવાનો મતલબ એ હતો કે શું તમે આ જન્મમાં પુણ્યકર્મો કરો છો કે પછી પાછલા જન્મનાં પુણ્યોનું ફળ જ ભોગવો છો ? તો એ બહેને કહ્યું કે અમે તો વાસી ખાઈએ છીએ, અર્થાત્ અમારા ઘરમાં આ જન્મમાં તો કોઈ પુણ્યકર્મો કરતું નથી. પાછલા જન્મનાં પુણ્યોનું ફળ જ અમે ભોગવીએ છીએ. આમાં મેં અને એ બહેને કયો અભદ્ર વાર્તાલાપ કર્યો ?”

વૃદ્ધે કહ્યું, “સારું, એ તો સમજ્યા, પરંતુ એને પૂછો કે મારી અને મારા પુત્રની ઉંમર પૂછવાનું શું કારણ હતું ? આ પ્રશ્નનો મારી પુત્રવધૂએ પણ તદ્દન વિચિત્ર જવાબ આપ્યો કે મારો પુત્ર સોળ વર્ષનો છે, પતિ આઠ વર્ષના છે અને મારા સસરા તો હજુ પારણામાં ગૂલે છે. હું ઘરડો થઈ ગયો છું, મારા દાંત પડી ગયા છે અને આ વાળ પણ ધોળા થઈ ગયા છે, છતાંય એવું અવળું બોલવાની શી જરૂર ?”

બાલમુનિએ કહ્યું કે મેં જ્યારે એ બહેનને આટલી ધર્મપરાયણ અને તત્ત્વજ્ઞાની જાણી તે મારા મનમાં જિજ્ઞાસા થઈ કે ઘરમાં બીજું કોઈ ધર્મજ્ઞ છે કે નહિ એ પણ જાણવું જોઈએ. એટલા માટે જ મેં એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો. એણે મને કહ્યું કે મારો પુત્ર જન્મથી ધર્મકર્મ જાણે છે કારણ કે તે રાતદિવસ મારા સંપર્કમાં જ રહે છે. એટલે તેણે કહ્યું કે મારો પુત્ર સોળ વર્ષનો છે. મારા પતિ ધર્મમાં જરાય માનતા નહોતા, પરંતુ મારા વારંવાર સમજાવવાના કારણે હવે ધીરે ધીરે એમાં રસ લેતા થયા છે. સત્યના માર્ગે તેઓ છેલ્લા આઠ વર્ષથી આવ્યા છે,

જ્યારે મારા સસરા પર હજુ સુધી મારી ધાર્મિક વાતોની સહેજ પણ અસર થઈ નથી.

બાલમુનિની તત્ત્વજ્ઞાન ભરેલી વાતો સાંભળીને વૃદ્ધનાં મનઃચક્ષુ ખૂલી ગયાં હતાં. એણે વિનમ્રતાપૂર્ણ ક્ષમાયાચના કરતાં મહાગુરુનાં ચરણસ્પર્શ કર્યાં અને વચન આપ્યું કે હવે હું પણ ધર્મપરાયણ જીવન જીવીશ. એમનામાં આવેલું આ પરિવર્તન જોઈને બાલમુનિના આનંદનો પાર ન રહ્યો.

સુનિશ્ચિત વરદાગી-આત્મદેવ

પરોક્ષ દેવતાઓ અસંખ્ય છે અને તેમની સાધના-ઉપાસનાનું માહાત્મ્ય તથા વિધાન (સૂત્રો) પણ અનેક છે. આટલી બધી વિધિ હોવા છતાંય એ નિશ્ચિત નથી કે અપેક્ષિત કૃપા વરસાવશે જ, ઈચ્છિત વરદાન આપશે જ. એ પણ શક્ય છે કે નિરાશા હાથ લાગે, માન્યતાને આઘાત પહોંચે અને પરિશ્રમ નિરર્થક બની જાય.

આ બુદ્ધિવાદી યુગમાં દેવ માન્યતાઓ પર સંદેહ પણ કરવામાં આવે છે. તેના વિશે અવિશ્વાસ અને ઉપહાસયુક્ત ચર્ચાઓ પણ થતી જોવા મળે છે. આવી સ્થિતિમાં આપણે સર્વમાન્ય એવા દેવતાનો આશરો લેવો જોઈએ જે સાંપ્રદાયિક અંધવિશ્વાસોથી પર રહેલ સર્વમાન્ય હોય અને સાથે જ જેમના અનુદાન અને વરદાન સંબંધમાં પણ કોઈ વિરોધ ન થાય.

એવા દેવતા એક છે અને તે છે—આત્મદેવ, પોતાનું સુસંસ્કૃત રૂપ અને પરિષ્કૃત વ્યક્તિત્વ. તેનો આશરો મળવાથી કોઈ અભાવયુક્ત રહેતું નથી અને નિરાશ-તરછોડાયેલ. બધાની અંદર આત્મદેવની સત્તા સરખા પ્રમાણમાં હયાત હોવા છતાંય પણ તેને શ્રેષ્ઠતમ બનાવવા માટે સતત અભ્યાસની જરૂરિયાત પડે છે. પોતાનું ચિંતન, ચરિત્ર અને વ્યવહારને ઊંચા સ્તરનું બનાવવા માટે આત્મસુધાર અને આત્મવિકાસ કરવો પડે છે. આ જ છે સુનિશ્ચિત ફળદાયક આત્મદેવની સાધના.

વિવેકવાનને જ્યોતિષની શી જરૂર ?

મહારાજ વીરસેન ધર્મભીરુ હોવાની સાથે સાથે અંધવિશ્વાસુ પણ હતા. એમણે પોતાના દરબારમાં અનેક જ્યોતિષીઓ રાખ્યા હતા. એમનામાં એક મુખ્ય જ્યોતિષી પણ હતા, જેમને રાજજ્યોતિષીની ઉપાધિ આપવામાં આવી હતી. રાજ વીરસેનને એમની વિદ્યામાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ હતો. રાજજ્યોતિષી કહે એ જ કામ મહારાજ કરતા હતા. એક દિવસ વીરસેનને શિકાર કરવા જવાનું મન થયું, પરંતુ જ્યોતિષીને પૂછ્યા વગર જવાનું તો અશક્ય હતું. એમણે તરત જ જ્યોતિષીને બોલાવડાવ્યા.

રાજાએ જ્યોતિષીને પૂછ્યું, “મહારાજ આજે મને શિકાર કરવા જવાની ઈચ્છા છે. એ બાબતમાં આપની શું સલાહ છે?” જ્યોતિષી ઘણીવાર સુધી આંગળીઓના વેઢા ગણતા રહ્યા. પછી બોલ્યા, “મહારાજ, આપ ખુશીથી શિકાર કરવા જઈ શકો છો. જ્યોતિષશાસ્ત્ર પ્રમાણે તમને કોઈ મુશ્કેલી નહિ નડે.”

જ્યોતિષીની વાતથી પ્રસન્ન થઈ રાજા પોતાના સાથીઓ સાથે ઘોડા પર બેસીને જંગલ તરફ ચાલી નીકળ્યા.

રાજ્યની સરહદ પર આવેલા જંગલમાં મહારાજ વીરસેન પોતાની સેના સાથે પહોંચી ગયા. ત્યાં થોડે દૂર એક ઝૂંપડી હતી. ઝૂંપડીની બહાર બેસીને એક કુંભાર ચાકડા પર માટીનાં વાસણો બનાવી રહ્યો હતો. રાજા પોતાના રસાલા સાથે ત્યાં પહોંચ્યો.

પ્રણામ કર્યા પછી રાજાને બેસવા માટે કુંભાર ખાટલો લઈ આવ્યો. ઘડામાં ચોખ્ખું પાણી ભરી લાવીને એણે બધાને પાચું. પછી રાજા સામે હાથ જોડીને ઊભો રહ્યો અને વિનમ્રતાથી કહ્યું, “મહારાજ, તમને એક વાત કહેવા ઈચ્છું છું.”

“કહે”, રાજાએ કહ્યું.

“આપને જોતાં એમ લાગે છે કે આપ શિકાર

કરવા નીકળ્યા છો.”

“તું સાચું કહે છે. હું મારા રસાલા સાથે શિકાર કરવા જ આવ્યો છું.”

“મહારાજ, જો આપ મારું કહ્યું માનો તો આગળ ના જશો. આગળ જવાથી આપ મુશ્કેલીમાં ફસાઈ જશો.”

રાજાએ કહ્યું, “કેવી પાગલ જેવી વાત કરે છે ! મુશ્કેલી શેની આવે ? મારા રાજજ્યોતિષીએ કહ્યું છે કે કોઈપણ જાતની ચિંતા વગર આપ શિકારે જાઓ. તમને કોઈ મુશ્કેલી નહિ નડે અને તું કહે છે કે આગળ જવાથી હું મુશ્કેલીમાં ફસાઈ જઈશ ?”

રાજાની આ વાત સાંભળીને કુંભાર ચૂપ થઈ ગયો. એમ છતાં પાછો એ ડરતાં ડરતાં બોલ્યો, “મહારાજ, થોડીવાર પછી ધોધમાર વરસાદ પડવાનો છે. સાથે સાથે જોરદાર વાવાઝોડું પણ ફુંકાશે. એ પરિસ્થિતિમાં આ ગીચ જંગલમાં આપ હેરાનપરેશાન થઈ જશો.”

રાજા ગુસ્સે થઈ ગયો. ગુસ્સાથી એણે કહ્યું, “તું મને સલાહ આપે છે ? મારા રાજજ્યોતિષીએ જે કહ્યું તે ખોટું અને તું અભાણ-ગમાર જે કહી રહ્યો છે તે સાચું ? જા, તું તારું કામ કર.”

રાજાના આવા શબ્દો સાંભળી કુંભાર ખૂબ નિરાશ અને દુઃખી થઈ ગયો. રાજા પોતાના સૈનિકો સાથે શિકાર કરવા જંગલમાં ગયો. તે જંગલની મધ્યમાં પહોંચ્યો ત્યારે જ આકાશમાં કાળાંડિબાંગ વાદળો ચઢી આવ્યાં અને જંગલમાં અંધકાર છવાઈ ગયો. જોરથી પવન ફુંકાવા લાગ્યો. આકાશમાં વીજળીના કડાકા સાથે ધોધમાર વરસાદ શરૂ થઈ ગયો. આખા જંગલમાં ભાગદોડ મચી ગઈ. એ ઘનઘોર જંગલમાં ચારેય તરફ જાનવરોની ચીસાચીસ સંભળાવા લાગી. રાજા પણ પોતાની સેના સાથે એ ઘનઘોર જંગલમાં ફસાઈ ગયો. જોરદાર પવનના કારણે વૃક્ષોની ડાળીઓ તૂટીને નીચે

પડતી હતી. બધા ગભરાઈ ગયા. હવે દરેકને લાગ્યું કે કુંભારની વાત માની હોત તો આ મુશ્કેલી ના આવત.

તોફાન શાંત થયું. રાજા નિરાશ થઈને પોતાના મહેલે પાછો ફર્યો. રાજાએ મહેલમાં પહોંચતાં જ રાજજ્યોતિષીને બોલાવ્યો. રાજાએ જ્યોતિષીને બરાબરનો ધમકાવ્યો. એની સાથે સાથે એને નોકરીમાંથી પણ કાઢી મૂક્યો. પછી રાજાએ પેલા અભણ કુંભારને બોલાવી લાવવા એક સૈનિકને મોકલ્યો.

રાજાએ કુંભારનું સન્માન કર્યું અને રાજજ્યોતિષીના આસન પર બેસવાનો આદેશ આપ્યો. અભણ ગરીબ કુંભાર પોતાનું આવું સન્માન જોઈને ગભરાઈ ગયો. ગભરાતાં ગભરાતાં તેણે કહ્યું, “મહારાજ હું તો ગરીબ અને અભણ છું. મને જ્યોતિષનો એક આંકડોય આવડતો નથી. હું આપને કેવી રીતે સલાહ આપી શકીશ ?”

રાજાએ કહ્યું, “અરે, તને બહુ જ્ઞાન છે. મેં તારું કહેલું ન માન્યું, તેથી તો જંગલમાં જઈને મુશ્કેલીમાં ફસાઈ ગયો. જો તારું કહેલું માન્યું હોત તો મને જરાય તકલીફ ના પડત. તેથી હું તને આજથી મારો

રાજજ્યોતિષી બનાવું છું.”

કુંભાર રાજાના સ્વભાવને બરાબર ઓળખી ગયો હતો. તેણે વિચાર કરીને કહ્યું, “પરંતુ મહારાજ ! તોફાન અને વરસાદની વાત તો મેં મારા ગધેડા પાસેથી જાણી હતી. મહારાજ ! જ્યારે તોફાન અને વરસાદ આવવાનો હોય ત્યારે મારો ગધેડો એના કાન ઊભા કરી દે છે અને ડોક ઊંચી કરીને હોં...ચી હોં...ચી કરે છે. એ દિવસે પણ એણે આવું જ કહ્યું હતું. એટલે મેં તમને વરસાદ પડશે એમ કહ્યું હતું.

રાજા વીરસેન અચંબામાં પડી ગયા, પરંતુ કુંભારે તો કહેવાનું ચાલુ જ રાખ્યું કે મહારાજ ! મૂર્ખ ગણાતું જાનવર પણ પ્રકૃતિ અને પરિસ્થિતિઓના સંકેતોને સમજે છે, જ્યારે આપણે માણસ હોવા છતાં પણ સમસ્યાઓથી જડકાયેલા હોવાના કારણે એમને સમજી શકતા નથી. વિવેક જ મનુષ્યની જીવનજ્યોતિ છે. એનો ઉપયોગ કરવાનું જે જાણી શકે એને કોઈ જ્યોતિષીની જરૂર પડતી નથી. કુંભારની આ વાતોમાંથી મહારાજને સાચા જ્ઞાનનો પ્રકાશ પ્રાપ્ત થઈ ગયો.

વિરાટને સંબોધન

હે વિશ્વકર્મનું ! આજે અમે તમારા સિંહાસનની સન્મુખ ઊભા રહીને આ વાત કહેવા આવ્યા છીએ કે અમારો સંસાર આનંદમય છે, અમારું જીવન ઉલ્લાસમય છે. આપે એ ઘણું સારું કર્યું કે અમને ભૂખ તરસના આઘાતથી જાગૃત રાખ્યા. તમારા જગતમાં, તમારી વ્યાપક શક્તિના અસીમ લીલાક્ષેત્રમાં અમને જગાડી રાખ્યા. એ પણ સારું થયું કે આપે અમને દુઃખ આપીને સન્માનિત કર્યા. વિશ્વના અસંખ્ય જીવોમાં જે દુઃખ તાપની અગ્નિ છે તેનાથી જોડીને અમને ગૌરવશાળી બનાવ્યા. તે બધાની સાથે અમો તમારી સમક્ષ પ્રાર્થના કરવા આવ્યા છીએ કે આપનું પ્રબળ સમર્થ હંમેશાં વસંતના દક્ષિણ પવનોની જેમ પ્રવાહિત રહે. આપના વિવિધ ફૂલોની સુગંધને લઈને આવતો પવન રાષ્ટ્રના શબ્દહીન, પ્રાણહીન, શુષ્કપ્રાયઃ જેવા આરણ્યકની બધી શાખાઓ-પાંદડાઓને હાલતા, આનંદિત, સુગંધિત કરે. અમારા હૃદયની પ્રસુપ્ત શક્તિ-ફળ-ફૂલમાં સાર્થક થવા માટે પ્રગટી ઊઠે.

અમારા મોહના આવરણને હટાવો, ઉદાસીની નિદ્રામાંથી અમને જગાડો. અહીં આ જ પળે અનંત દેશકાળમાં ધનવાન વિશ્વાયલની વચ્ચે અમે તમારા આનંદ રૂપને જોઈ શકીએ. આપણે પ્રણામ કરીને અમે સૃષ્ટિના તે ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ મેળવવાની અનુમતિ માંગીએ છીએ, જ્યાં અભાવની પ્રાર્થના, દુઃખનું રૂદન, મિલનની આકાંક્ષા અને સૌંદર્યનું નિમંત્રણ અને સતત આહવાન આપે છે. જ્યાં વિશ્વ માનવનો મહાયજ્ઞ અમારી આહુતિઓની પ્રતીક્ષા કરી રહેલ છે.

સંપદા અને મહાનતામાંથી એકનું ચયન

પ્રગતિશીલતાનો અર્થ જો સંપન્નતા કરવામાં આવશે અને તેની સાથે ચિંતનની શ્રેષ્ઠતાને જોડવામાં નહીં આવે તો પછી લક્ષ એ બની જશે કે ભૌતિક સમૃદ્ધિના ઇચ્છાનુસારી ઉપયોગમાં આકર્ષણની અધિકતા રહે. જો આની ઉપર ભાવનાત્મક ઉત્કૃષ્ટતાનો અંકુશ નહીં રહે, તો પછી સમૃદ્ધિને કોઈ પણ રીતે ઉપાર્જિત કરવામાં આવે. સમૃદ્ધિની ઉત્કંઠા એવી આતુરતા ઉત્પન્ન કરશે કે તેને ધર્મ-મર્યાદાઓનું સ્મરણ કરાવવાથી પણ નિયંત્રિત કરી નહીં શકાય અને તે કશું પણ, કોઈ પણ ઉપાય વડે બનતું કરી છૂટવા, અનીતિ અને ઉચ્છૃંખલતા વર્તવા સુધ્ધાં પ્રવૃત્ત થતી જોવામાં આવશે. આવી પ્રગતિ વ્યક્તિને દુર્ગુણી અને સમાજને અનાચારી બનાવી દેશે. કહેવાની જરૂર નથી કે પ્રકૃતિ અને ચેતનાના શાશ્વત નિયમો આ પ્રકારનાં અયોગ્ય માર્ગથી ઉપાર્જિત સંપદાને સહન નહીં કરે, ફળસ્વરૂપ સર્વત્ર સંકટ, વિગ્રહ અને વિનાશનાં દશ્યો ઉપસ્થિત થશે.

જીવ ચેતનાની સાથે જોડાયેલી જે પ્રગતિ આકાંક્ષાની ચર્ચા કરવામાં આવે છે, તેને સુસંસ્કૃત દૃષ્ટિકોણ અને શાલીનતાયુક્ત ચરિત્રના રૂપમાં જ માન્યતા આપી શકાશે છે. તેના માધ્યમ વડે જ વ્યક્તિની વિશેષતા વધે છે. વ્યક્તિત્વની વિશિષ્ટતા એક શક્તિશાળી યુંબક છે, જેના આકર્ષણથી ઉપયોગી સાધન-સામગ્રી એટલી માત્રામાં સહજ રીતે ઉપાર્જિત થતી રહે છે, જેટલી કે નિર્વાહને માટે જરૂરી છે. આનાથી અધિક માત્રાનું ઉપાર્જન અને ઉપયોગ વ્યક્તિમાં અનેક દુર્વ્યસન ઉત્પન્ન કરશે અને સમાજમાં અપરાધી દુષ્પ્રવૃત્તિઓને જન્મ આપશે. દૂરદર્શી વિવેકશીલ કાયમ એવું જ કહેતા હોય છે કે જો ભૌતિક ઉપાર્જન અધિક માત્રામાં થતું હોય તો પણ તેનો ઉપયોગ સામાન્ય નાગરિક સ્તરનો જ કરવો જોઈએ. તેને સંઘરવામાં, કુટુંબીઓમાં, મફત વહેંચવામાં બરબાદ ન કરીને લોકોપયોગી કાર્યમાં જ વાપરવું જોઈએ. લાલચ આ નીતિયુક્ત દૃષ્ટિકોણનો

સ્વીકાર કરતી નથી. ફળસ્વરૂપ વધેલી સંપદા, પ્રગતિ જોતી હોવા છતાં સુખદ પ્રતિક્રિયા ઉત્પન્ન કરતી નથી. આ જ કારણ છે કે ઉત્કૃષ્ટતાનો અંકુશ ન રહેવાથી સમૃદ્ધિ દરેક જગ્યાએ દુષ્પરિણામ પેદા ન કરતી જોવામાં આવે છે. ભલે પછી તેના અધિપતિ કેટલાક સમય સુધી વિલાસી, સંગ્રહખોરના રૂપમાં પોતાના અહંકારનું પ્રદર્શન કરતા ફરે.

આ મુશ્કેલી ભાવનાત્મક પ્રગતિમાં નથી. દૃષ્ટિકોણમાં ઉત્કૃષ્ટતા, વિચારણામાં દૂરદર્શિતા અને ગતિવિધિઓમાં ભાર વધારતો જશે. આવી વ્યક્તિ પોતાની આંખોમાં, આખા સમુદાયની આંખોમાં માન મેળવતો જશે. જેનું જેટલું મૂલ્યાંકન કરવામાં આવશે, તેને તેવા જ સ્તરનાં પ્રતિક્ષણ, ભેટ અને સોગાદ પણ મળતાં રહે છે. વ્યક્તિત્વવાનોની પોતાની ક્ષમતાઓ વિકસિત થાય છે અને તેના આધારે ઉપયુક્ત નિર્વાહની સાધન-સામગ્રી સહજ રીતે ઉપાર્જિત કરી શકાય છે. આનાથી વિપરીત સંકીર્ણ-સ્વાર્થપરકતામાં લીન વ્યક્તિ લગભગ અનુદાર અસામાજિક અને કેટલીકવાર અપરાધી પ્રવૃત્તિની પણ હોય છે. આવા લોકોની કિંમત સર્વસાધારણની નજરમાં નીચે પડે છે. ફળસ્વરૂપ તે અન્યની સહાનુભૂતિ, સહાયતા, આત્મીયતાથી વંચિત રહેવા પર ઉપાર્જન ઉપયોગ પણ એક હદ સુધીનો જ કરી શકે છે. તેનો લુંટફાટનો એક નવો સિલસિલો ચાલુ થઈ જાય છે. ફળસ્વરૂપ કડવા-મીઠા આક્રમણ કરવાવાળા, પોતાના-પારકાથી નાસતા ફરવું મુશ્કેલ થઈ જાય છે.

ગુણ અવગુણની કેટલીક કસોટીઓ પાર કરવા ઉપરાંત આ જ નિષ્કર્ષ પર પહોંચવાનું હોય છે કે એકાંગી સમૃદ્ધિ ચળકતા સાપની માફક આકર્ષક તો લાગે છે, પરંતુ તે પોતાના વિષ-દંશ વડે અસીમ હાનિ પહોંચાડે છે. આનાથી વિપરીત વ્યક્તિત્વને ઉચ્ચસ્તરીય બનાવવાનું લક્ષ નિર્ધારિત કરવાથી નુકસાન તો એટલું

જ થઈ શકે છે કે નિર્વાહના અનિવાર્ય સાધનોથી સંતુષ્ટ રહેવું પડે અને ઠાઠમાઠમાં ધનવાનો જેવો સરંજામ ભેગો થઈ ન શકે. આટલાથી પણ આ માર્ગ ઉપર ચાલતા જે સંતોષ અને સન્માન મળે છે તેનું વ્યક્તિગત અને સામાજિક મૂલ્ય જરાય ઓછું નથી.

એવા દિવસો ઘણા જ પાછળ રહી ગયા જ્યારે વૈભવશાળી ઠાઠમાઠ ને અપવ્યયને જોઈને લોકો અમીરોને ઈશ્વરના પ્યારા, ભાગ્યવાન, બુદ્ધિમાન સમજતા અને માથું નમાવતા હતા. હવે મૂલ્યાંકનની કસોટીઓમાં જમીન-આસમાન જેટલું અંતર આવી ગયું છે. આ દિવસોમાં સમાજવાદી, સામ્યવાદી, ચિંતન વ્યવહારમાં ભલે સારા જોવામાં આવે, અર્થદર્શનના રૂપમાં તે પૂરી રીતે લોકસમર્થન મેળવી રહ્યા છે. તે માન્યતાને અનુરૂપ વધારે સંગ્રહખોર, વધુ વિલાસી, વધારે ઉડાઉ લોકો નીતિવાન નથી હોતા. અસ્તુ તેમની ઉપર 'અનીતિની કમાઈ, વિલાસમાં ઉડાઈ'ની ઉક્તિને અનુરૂપ જાત-જાતનાં લાંછન લગાડવામાં આવે છે. વૈભવની ચમકદમક તો હજુ પણ ઈચ્છે છે પરંતુ તેમાં જરા પણ શંકા નથી કે, વૈભવશાળીઓની પ્રશંસા અને પ્રભાવના દિવસો હવે પૂરા થયા. તેમની ઉપર દરેક જણ અનીતિ ઉપાર્જનનું લાંછન લગાડે છે, ભલે ને પછી તે અનુચિત જ કેમ ન હોય ? પુરાતનકાળમાં પોતપોતાનું ભાગ્ય બોલીને સંતોષ મેળવી લેવામાં આવતો હતો, પરંતુ હવે તો ઈર્ષ્યાના ઉભારની મોસમ છે. સામ્યવાદી પ્રતિપાદને આવી જ લોકદૃષ્ટિનો વિસ્તાર કર્યો છે અને તે અધિકાંશ જનસમુદાયના ગળે ઊતરી ગયું છે. અપરાધીને દંડ આપવાના પ્રચલનમાં સંપત્તિવાનને કોસવા, અપહરણના સફળ-અસફળ ઉપાય પણ મગજમાં ચાલતા અને લોકોની વચ્ચે વધેલી આર્થિક અસમાનતાને અપરાધી દુષ્પ્રવૃત્તિઓએ આ દિવસોમાં અત્યધિક મહત્ત્વ આપ્યું છે. વિશ્લેષણ કરવા પર એવા તારણ પર પહોંચવું પડે છે કે બીજાને પ્રભાવિત કરવા, તેમનાથી ઈજાજત મેળવવાનું સંપનું સર્વથા નિરર્થક નીકળ્યું, ઊલટું ત્રણ નુકસાન થયા-પૈસા ગયા, પ્રામાણિકતા ઘટી, સંકટ વધ્યું અને દુર્ગુણી દુર્વ્યસનોનો એવો ભાર અકારણ જ લદાઈ ગયો જે વ્યક્તિત્વની કિંમત ઘટાડતો અને મન:સંસ્થાન પર તણાવ ઉત્પન્ન

કરવાવાળી જંજાળથી જકડી લે છે.

સંચયને ઉત્તરાધિકારીઓને માટે મૂકી જવું અથવા ભોગવવું તેવી જ હાલતમાં તેટલી માત્રામાં જ ઉચિત છે જેટલાથી તેના સગીર થવા સુધીનું ગુજરાન અને સ્વાવલંબનનો આધાર ઊભો થઈ શકે. વ્યાજ-ભાડાની કમાઈ બેઠાં બેઠાં ખાતા રહેવાની વ્યવસ્થા કરવી, મફતનો માલ અણઘડ પેઢી માટે છોડીને ચાલ્યા જવું, નથી તેનું હિત સાધન કે નથી પ્યારનો પરિચય આપવાની રીત. આ તો વિનાશનો માર્ગ છે, જેની ઉપર અભિભાવક જાણ બહાર જ પ્યારના નામ પર પોતાનાં સંતાનને ધકેલે છે.

આ જ છે, તે સફળતાઓની પરિણતી, જેને ભૌતિક સંપદાઓ કહે છે. વિદ્યા, બુદ્ધિ, પ્રતિભા, કલાનો હોવાનો લાભ ત્યારે જ છે, જ્યારે તેની સાથે શાલીનતાનું અનુશાસન જકડાયેલું રહે. તેની પકડ ઢીલી થતાવેંત જ આ બધી વિભૂતિઓ અનુપયુક્ત માર્ગ ઉપર ચાલી નીકળે છે. નબળા ને દબાવવા અને તેમનાથી પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાના કામમાં આવે છે.

માત્ર વૈભવની મોટાઈનો માર્ગ તો બારૂદની રમત રમવા જેવો છે. તેમાં ફૂલઝર ઊડતી તો જોવા મળે છે, પરંતુ આગથી બળવાનો અને પૈસાની બરબાદી થવાથી નુકસાન પણ સ્પષ્ટપણે સામે ઊભેલું જોવામાં આવે છે. વૈભવનું ઉપાર્જન એક વાત છે અને તેના ઉત્પાદન અને ઉપયોગમાં શાલીનતાનો સમાવેશ હોવો — સર્વથા બીજી સંપદા તો બેધારી તલવાર છે. જો તેનો અભ્યાસ અને પ્રયોગ યોગ્ય ન થયો તો તેનું હોવું, ન હોવાથી પણ વધારે મોંઘું પડશે. અવિવેકીના હાથમાં પડેલો વૈભવ તો વાંદરાના હાથમાં તલવાર જેવો છે, જેણે માખી મારવાનો લાભ વિચારીને પણ માલિકનું નાક કાપીને નુકસાન પહોંચાડ્યું હતું.

આ તથ્યો પર વિચાર કરતા રહીને શાંત ચિત્તથી નિષ્પક્ષ ન્યાયાધીશ જેવો વિવેકનો ઉપયોગ કરતા રહીને એ જોવું પડશે કે સંપદાને પ્રમુખતા આપવામાં આવે કે મહાનતાને ? નક્કી જ દૂરદર્શિતાનો ફેંસલો મહાનતાની ગરિમા સ્વીકારવા અને તેને ઉપલબ્ધ કરવાના પ્રયાસમાં લાગી જવાનો જ હશે.

હીરક જયંતીની પૂર્વ વેળાએ શ્રાવણીનો સંદેશ

પરમપૂજ્ય ગુરુદેવનો આ શ્રાવણી સંદેશ ઘણો જ માર્મિક છે. આજે માનવજાતિ જે પરિસ્થિતિઓ સામે લડી રહી છે — સંગઠાત્મક સ્તર ઉપર જે હલચલ સમગ્ર રાષ્ટ્રમાં દેખાઈ રહી છે, તેમાં જો કોઈને શાસનતંત્રને પણ આશા છે તો તે ગાયત્રી પરિવાર પાસેથી પરમપૂજ્ય ગુરુદેવે સૂક્ષ્મીકરણ અવધિના પ્રથમ વર્ષમાં પોતાની હીરક જયંતીની ઘોષણા કરી હતી. આ જયંતી ૧૯૮૫માં ઊજવવામાં આવી હતી. તેની જ પૂર્વ વેળાએ ગુરુદક્ષિણાના રૂપમાં તેમણે દસ હજાર હીરાના જીવનદાની નવરત્નોની માળા પહેરવાની વાત કહી હતી. ત્યાર બાદ લગભગ પંદર વર્ષનો સમય પસાર થવા આવ્યો છે. શું આપણે હજુ પણ તેમની આ આકાંક્ષાને પૂરી કરી નહીં શકીએ ? શું હજુ પણ પરિવારની જવાબદારી પૂરી થઈ જવા છતાં પણ કેટલાય પ્રકારનાં બહાના બતાવતાં બચતા રહીશું ? દેવસંસ્કૃતિના વિશ્વવિદ્યાલય સ્તરની સ્થાપનાની પૂર્વવેળાએ જરૂરિયાત છે એવા પ્રાણવાનોની, જે ગુરુની પીડાને સમજી શકે. (વાંચો અમૃતવાણી.)

ગાયત્રી મંત્ર અમારી સાથે સાથે બોલો....
ૐ ભૂર્ભુવઃ સ્વઃ તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગો દેવસ્ય ધીમહિ
ધિયો યોનઃ પ્રચોદયાત્ ।

દેવીઓ, ભાઈઓ. આજે રક્ષાબંધનનું સામૂહિક પર્વ છે. આ પર્વ સંકલ્પનું છે, કર્તવ્ય-નિર્ધારણનું પર્વ છે. આજે અમારા ધ્યાનનાં બે કેન્દ્રો છે — એક તો ભગવાન, જે અમને ધક્કા મારીને આગળ વધારી રહ્યો છે. બીજા ભગવાન — તમે લોકો છો, જે અમારા ખત્મા સાથે ખત્મો મિલાવી ચાલી રહ્યા છો. એક ભગવાન નિરાકાર છે તથા બીજો સાકાર છે. તમે સાકાર ભગવાન

છો, જે અમારી સાથે ને સાથે ચાલી રહ્યા છો. અમારી વાતોને માનો છો તથા શ્રમ કરો છો. અમારા ક્રિયાકલાપો સાથે ભળો છો. આજે અમારી ઈચ્છા થઈ કે તમારી સાથે અમારા મનની વાતો કરીએ — દિલની વાત કરું તો મહારાજજી તમે તમારા કુશળ સમાચાર જણાવો.

મિત્રો ! અમારી ઉપર ભગવાનનો હાથ છે અને જ્યાં સુધી તે રહેશે ત્યાં સુધી અમારું કશું જ બગડવાનું નથી. અમારું સ્વાસ્થ્ય સારું છે. થોડાક દિવસો પહેલાં એક ગાંડા માણસ દ્વારા હુમલો કરવાના કારણે ઘા થયો હતો. હવે સારું છે. તબિયત પણ સારી છે. મન પણ સ્વસ્થ છે. સાધના પણ સારી છે અને કંઈક બાકી રહેતું હશે, તો તમે લોકો આગળ આવશો જેથી એ ઊણપ પણ પૂરી થઈ જશે. અમે અત્યાર સુધીમાં ઘણું જ કાર્ય કર્યું છે. આજે તો તમને સૌને એની ખબર નહીં પડે પરંતુ પછીથી ખબર પડશે જ્યારે અમે નહીં હોઈએ. અમે જાહેરાત નથી કરી, લખાણબાજી નથી કરી અને બીજું પણ કશું કર્યું નથી; પરંતુ છતાં પણ અમે એટલું કામ કરી લીધું જેટલું કોઈ સંસ્થાએ નથી કર્યું. કેવળ હિંદુસ્તાનમાં જ નહિ, પરંતુ તેની બહાર પણ ઘણું જ કાર્ય કર્યું છે. અમે નક્કર કાર્ય કર્યું છે.

મિત્રો ! અમે એટલે આપણે સૌ. તમે અમારા મિત્રો છો, સહયોગી છો. અમે અને તમે મળીને ઘણું મોટું કાર્ય કર્યું છે. એકાકી ભગવાનને માટે પણ આ સંભવ નથી. ગાંધીજી એકલાએ સ્વતંત્રતા-સંગ્રામ લડ્યો ન'તો. તેમની સાથે પણ એક સત્યાગ્રહી સેના હતી. તેના માધ્યમ વડે જ આંદોલન ચલાવ્યું તથા અંગ્રેજોને આ દેશની બહાર કાઢ્યા અને ભારત આઝાદ થયું.

એકલા ભગવાન બુદ્ધ માટે પણ ધર્મચક્ર-પ્રવર્તન સંભવ ન હતું. તેમણે એક લાખ પરિવ્રાજક બનાવ્યા અને તેમના માધ્યમ વડે તેમણે વિચારોને જન-જન સુધી પહોંચાડ્યા. વિનોબાએ ભૂદાનનું કાર્ય પણ અનેક સર્વોદયી કાર્યકર્તાઓના સહયોગ દ્વારા જ કર્યું હતું.

એકલા ભગવાન રામે સમુદ્ર લાંઘવાનું કાર્ય અને રાવણ ઉપર વિજય મેળવવાનું કાર્ય થોડું કર્યું હતું? ના, તેમણે હનુમાન, અંગદ, નલ-નીલ જેવા વાનર અને રીંછોના સહયોગ દ્વારા તે પૂરું કર્યું હતું. ભગવાન કૃષ્ણએ મહાભારત એટલે કે ગ્રેટર ઈંડિયાનું કાર્ય શું એકલાએ કર્યું હતું? ના, આ સંભવ નહોતું. તો શું તેમણે એકલાએ ગોવર્ધન ઉપાડ્યો હતો? ના, એ પણ સંભવ ન હતું. આ બધાં જ કાર્યો તેમણે બાળ-ગોપાળોના સહયોગ વડે જ પૂરાં કર્યાં.

જગતની પરંપરાઓને જાગૃત તેમજ જીવંત બનાવી રાખવા માટે, ભગવાનનાં કાર્યોને પૂરાં કરવા માટે અમે પણ એક સંગઠન બનાવ્યું. તમે અમારા સાથી અને સહયોગી છો. તમને અમે ઘણી જ મુશ્કેલી વેઠીને શોધ્યા છે. તમે તો વિચાર્યું હશે કે અમે પત્રિકાના ગ્રાહક બની ગયા અને ગુરુજીના થઈ ગયા. ના દીકરા, અમે તમને હલાવ્યા છે, ઢંઢોળ્યા છે, પ્રેરણા પહોંચાડી ત્યારે તમે આવ્યા છો. અમે તમને બોલાવ્યા છે. અમે તમારા પ્રથમ જન્મની વાત ઉપર વિચાર કર્યો, જેમાં જોયું કે આમાં સંસ્કાર છે, જે ભગવાનનું કાર્ય કરી શકે છે, અમે તેને ફક્ત જાગૃત કર્યું છે. ઘણાબધા બાબાજીઓ આવે છે અને કોને ખબર કેવી-કેવી વાતો જણાવે છે. તેમની વાતોને કોઈ સાંભળતું નથી, પરંતુ અમારા માટે તમે એવું કશું નથી કર્યું. અમારી વાતોને તમે ધ્યાનથી સાંભળી, હૃદયમાં ધારણ કરી. આની સાથેસાથે તેને ક્રિયામાં પરિણત કરવા માટે પણ પોતાનો સમય, શ્રમ અને બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરવા તૈયાર થઈ ગયા અને કરી રહ્યા છો. આ અમારા પ્રયત્નોની સાથેસાથે તમારા

પૂર્વજન્મના સંસ્કારનું જ ફળ છે.

મિત્રો ! સિંહનું એક બચ્ચું ઘેટાંઓના ટોળાની વચ્ચે જતું રહ્યું હતું અને પોતાની જાતને ભૂલી ગયું હતું. જ્યારે એક સિંહે તેને તેનું સ્વરૂપ બતાવી છબી દર્શાવી તો તે જાગૃત થઈ ગયું. હું અને તમે બંને સિંહ છીએ. ઘેટું એ છે જે ચોવીસ કલાક પેટ અને પ્રજનનની વાતો કરે છે. ફક્ત પોતાનાં બાળકો વિશે વિચારે છે. તમે એનાથી આગળ છો. તમારા સૌના સહયોગથી જ આ મિશન આગળ વધી શક્યું છે. અમે તમને શોધી કાઢ્યા છે. અમે ઊંડા પાણીમાં ડૂબકી મારી છે અને મોતીઓને શોધી-શોધીને ભેગાં કર્યાં છે. મોતી જેમ તેમ રસ્તા ઉપર નહતું પડ્યું કે અમે લઈ લીધું. અમારે ઘણો જ શ્રમ કરવો પડ્યો છે, ત્યારે તમે મળ્યા છો. તમને અમે ઘણી જ મુશ્કેલીથી જોડી શક્યા છીએ. તમને અમારી સાથે જોડાયેલા કહેવું જોઈએ.

સાથીઓ ! આજકાલ અમે સૂક્ષ્મીકરણ સાધનામાં છીએ. દુનિયાની સામે એક મોટી મુસીબત આવી ગઈ છે. તેના સમાધાન માટે અમારે મોટું કાર્ય કરવાનું છે. અમારે એવો પ્રયત્ન કરવાનો છે કે હવે પછી આનંદ છવાયેલો રહે. આ પ્રયત્ન ભગીરથનું ગંગાઅવતરણ કે દધીચિના હાડકામાંથી બનાવેલ વજ્રથી ઓછો નથી, જે અસુરતાને સમાપ્ત કરવા માટે જરૂરી છે. આ મહાન કાર્યને જ્યારે અમે કરી રહ્યા છીએ ત્યારે તમારે તેમાં સહભાગી અને સહયોગી અવશ્ય બનવું જોઈએ. તમારે બનવું જ પડશે, ભલે પછી તે મનથી કરો કે મન વગર.

તેમાં તમારે શું કરવું પડશે? અમે તમને બે કામ બતાવ્યાં હતાં. અમે તમને એક કામ એ કહ્યું હતું કે સૂર્યોદયના સમયે એક માળા ગાયત્રી મહામંત્રના જપની તમારે અવશ્ય કરવી જોઈએ, જેથી અમારા આ મહાપુરસ્કરણને – આ યોજનાને બળ મળે. બીજું અમે તમને કહ્યું હતું કે તમારે જ્યારે પણ અમને મળવું હોય, વાતો કરવી હોય ત્યારે તમે તાર વગરનો તાર

લગાવી દો. સૂર્યોદયના એક કલાક પહેલાંથી માંડીને સૂર્યોદય પછીના એક કલાક સુધી તમે જ્યારે અમારું ચિંતન કરશો તો તમને અમારો સંદેશો, માર્ગદર્શન તેમજ સહયોગ મળશે. આના સિવાય અમે તમારી પાસે બીજું શું ઈચ્છીએ? તમે અમારાં બાળક છો, અમે જે કરી રહ્યા છીએ, તે તમે કરો, એવી જ અમારી ઈચ્છા છે. અમે જે પરંપરા ઉપર ચાલ્યા છીએ, એની ઉપર જ તમારે પણ ચાલવાનું છે.

મિત્રો ! અમે ઋષિપરંપરાને ધારણ કરી છે. અમે સાધુ-બ્રાહ્મણનું, સંતનું જીવન ગ્રહણ કર્યું છે. તમારે પણ તેવું જ ગ્રહણ કરવું જોઈએ. સંત એ જે દુનિયાને હલાવી દે. ગાંધી, રામકૃષ્ણ પરમહંસ, વિવેકાનંદ સંત હતા, જેમણે દુનિયાને હલાવી નાખી હતી. તમારે પણ તેવા જ બનવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. બ્રાહ્મણ અપરિગ્રહી હોય છે તથા સંત સેવાભાવી હોય છે. તમારે આ બંને પરંપરાઓને જીવંત રાખવી જોઈએ. અમે તો એ રસ્તો અપનાવ્યો છે. તમારાથી જેટલું સંભવ હોય, આ પરંપરાને અપનાવવાનો પ્રયત્ન કરો. તમે તમારી નિજી મહત્વાકાંક્ષાને ઓછી-વત્તી કરો. તમારી મહત્વાકાંક્ષા ઓછી હોવી જોઈએ. તમારી ઈચ્છા ઓછી હોવી જોઈએ. હિંદુસ્તાનના સામાન્ય સ્તરના નાગરિક જેવું તમારું જીવન હોવું જોઈએ. તમારે તમારા પરિવારની વૃદ્ધિ પણ વધારે કરવી ન જોઈએ. જે છે, તેમાંથી પ્રત્યેક સદસ્યએ સ્વાવલંબી બનવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. આના લીધે તમને અને એમને બંનેને પ્રસન્નતા મળશે. જો તમે આવું કરી શકશો તો જ અમારી સાથે ચાલી શકશો.

અત્યારે તો તમે આ સમયે અમારી સાથે જ્યારે ઉત્સાહ આવે છે, ત્યારે ચાલો છો અને જ્યારે ઉત્સાહ ઓછો થઈ જાય છે ત્યારે મગરની જેમ પાણીમાં સંતાઈ જાવ છો. આ પાણીના પરપોટાની જેમ કામ કરવું એ શું સારી વાત છે? જો ચાલવું છે તો પછી ચાલવું જ

જોઈએ, રોકાવું નથી. આવી જ વાત ગૌરવની હશે. અમારા ગુરુએ અમારું ગૌરવ રાખ્યું. અમે તમારું ગૌરવ રાખીશું. તમે અમારી જિંદગીને જુઓ, ગાંધીજીની જિંદગીને જુઓ, જેમણે જે સંકલ્પ લીધો, જે લક્ષ બનાવ્યું, તેના માટે જીવનના અંત સુધી અડગ રહ્યા. વચ્ચે-વચ્ચેથી તેઓ ભાગ્યા નથી. એ વચ્ચે-વચ્ચે તે વ્યક્તિ આધી-પાછી થશે તો તે પાછી કઈ રીતે આવશે? મહાપુરુષ અંતિમ શ્વાસ સુધી પોતાના ઉદ્દેશ્ય ઉપર અડગ રહ્યા, સંકલ્પ ઉપર અડગ રહ્યા. પોતાના સ્થાન ઉપર અડગ રહ્યા. તેઓ અડધેથી ભાગ્યા નથી. જો વચ્ચેથી ભાગશો તો કાર્ય પૂર્ણ કઈ રીતે થશે? આનાથી મુશ્કેલી ઘણી વધશે. જો કોઈ આખલો મારવા આવે અને તમે છાણ ભેગું કરવા રહેશો તો શું થશે? તમને ઉત્સાહ આવે છે, ઉમંગ ઉભરાય છે, ત્યારે તમે કામ કરો છો અને જ્યારે તમારી હવા નીકળી જાય છે ત્યારે તમે ચૂપ થઈ જાવ છો. આમ કઈ રીતે કામ થશે? જો કોઈ કાર્ય હાથમાં લો તો તેને પૂરું કરો. અડધું કાર્ય કરવાથી શો ફાયદો?

મિત્રો ! અમે તો હમેશાં અર્જુનની માફક તીરનું ફણું અને પક્ષીની આંખને જ જોઈ છે. હમેશાં અમને અમારું લક્ષ જ દેખાયું છે. તમારે પણ બને તેટલો ત્યાગ કરવો જોઈએ, પરંતુ વચ્ચેથી કામ છોડીને ભાગવું યોગ્ય નથી. ઢીલા-પોચા થવામાં પણ ફાયદો નથી. ગૌરવશીલ મનુષ્યો એકનિષ્ઠ હોય છે, એક જેવા રહે છે. તમે પણ જેટલું શક્ય હોય, મિશનને માટે ત્યાગ કરો, મહાકાલને માટે ત્યાગ કરો. અમારું તો એક જ નિવેદન છે કે નવયુગ લાવવા માટે જનમાનસનો પરિષ્કાર કરવાનો છે. આને માટે તમારે આગળ આવીને કાર્ય કરવાનું છે. તમારે મુત્સદ્દી જેવું જીવન જીવવાનું છે. તમે એવા બળદ જેવા ન બનશો જે રસ્તામાં બેસી પડે છે. તમે એક-નિષ્ઠાથી એક શ્રદ્ધા સાથે કાર્ય કરો અને તેમાં લીન થઈ જાવ. આમ કરવાથી અમારું, તમારું તથા મિશન ત્રણેયનું

કલ્યાણ થશે. અમે અમારું સંપૂર્ણ જીવન એક લક્ષને માટે નિયોજિત કર્યું છે, તમે સૌ પણ તમારા સંપૂર્ણ જીવનને એક લક્ષને માટે નિયોજિત કરો.

એક બીજી ઘાત તમને કરવાની છે કે હવે મિશન રજતજ્યંતી ઊજવવાનું છે. હવે અમે પંચોતેર વર્ષના થઈ ગયા. અરે ! અમે તો જ્યારથી આ સૃષ્ટિ બની છે ત્યારથી કામ કરી રહ્યા છીએ અને જ્યાં સુધી તે રહેશે, ત્યાં સુધી કામ કરવાના છીએ. અમારી મુક્તિ થવાની નથી. આ સંસારમાં દરેક મનુષ્ય મુક્તિ મેળવી નહીં લે, ત્યાં સુધી અમને મુક્તિની અભિલાષા નથી. આ દુનિયામાં દરેક મનુષ્ય જ્યારે મુક્તિ મેળવી લેશે, ત્યારે અમે સૌથી છેલ્લા મનુષ્ય હોઈશું જેને મુક્તિની અભિલાષા હશે.

મિત્રો ! આ હીરક જ્યંતી શી વાત છે ? જ્યારે મનુષ્ય પંચોતેર વર્ષનો થઈ જાય છે ત્યારે આ જ્યંતી મનાવવામાં આવે છે. સો વર્ષ થતાં શતાબ્દી મનાવવામાં આવે છે. હવે અમારું આ સ્થૂળ શરીર વિદ્રોહ કરી રહ્યું છે. હવે અમે વધારે દિવસો જીવી શકીશું નહીં, એવી ઈચ્છા પણ નથી. અમે હવે સૂક્ષ્મ તેમજ કારણશરીરમાં રહીને કાર્ય કરવા ઈચ્છીએ છીએ. હવે અમે પાંચ કોષોથી, પાંચ શરીરથી, પાંચ મોરચા ઉપર લડીશું. હીરક જ્યંતી વસંતપંચમીથી શરૂ થઈ છે અને આવતા વર્ષ સુધી તે ઊજવવામાં આવશે. અમારી ઉપર ઢગલો પત્રો આવ્યા છે કે ગુરુજી અમે તમારું સરઘસ કાઢીશું, પ્રદર્શન લગાવીશું. આવા કોને ખબર કેવા-કેવા પત્રો આવ્યા છે. અમે વિચાર્યું છે કે અમારે આ જ્યંતી વર્ષમાં શું કરવું જોઈએ ? અમારો એટલે કે મિશનનો પ્રસાર કેવી રીતે થશે ? જન-ચેતનાને કઈ રીતે જગાડવામાં આવે ?

અમે સરસસ વગેરેને માટે લોકોને મનાઈ ફરમાવી છે. આ ધૂમધડાકા કરવાથી કોઈ લાભ થવાનો નથી. અમે એકસો આઠ તેમજ એકહજાર આઠ કુંડી સુધીના યજ્ઞો કર્યા, જે ભવ્ય હતા, પરંતુ જોયું કે બે વર્ષ પછી

લોકો તેને ભૂલી ગયા. આ રીતે ધૂમધડાકાથી કોઈ લાભ થતો નથી. હવે એ બધાથી મારું મન ભરાઈ ગયું છે. હવે અમે એવું બધું ઊજવવાની ઈચ્છા રાખતા નથી. તમારે સૌએ અમારી વાત માનવી જોઈએ. આગળ ઉપર જ્યારે જરૂરી લાગશે ત્યારે અમે બતાવીશું. જો તમે અમારી ઈચ્છા પ્રમાણે ઊજવવા ઈચ્છતા હો તો અમારી એક ઈચ્છા રહી ગઈ છે. શું રહી ગઈ છે ? ફૂલહાર તો અમે મણના હિસાબે પહેરી લીધા છે. હવે અમારી ઈચ્છા ઝવેરાત પહેરવાની છે. અમારી પાસે ઢગલો માણસો છે. અમારું મન છે કે હવે અમે પગલે પગલું મિલાવી ચાલનારાઓની માળા પહેરીએ. અમે ગાયત્રી શક્તિપીઠો બનાવી હતી. અમારું મન હવે એનાથી પણ ભરાઈ ગયું છે. હવે ફક્ત મંદિરો થઈને રહી ગયાં છે. ત્યાં જાગૃતિની-જનજાગરણની કોઈ વાત છે નહીં. ત્યાં એક દેવી બેઠી છે, જેની સવાર-સંજ આરતી કરવામાં આવે છે. બની શકે છે કે આવનારા દિવસોમાં રચનાત્મક ક્રિયા-કલાપ થાય, તેમનો પણ કાયાકલ્પ થાય, પરંતુ અત્યારે તો બધું જ જોઈને ઘણું જ દુઃખ થાય છે કે જનતાના ઘણા બધા પૈસા બરબાદ કરી નાંખ્યા અને પરિણામ શું તો કહે શૂન્ય.

અમારું મન છે કે અમારી પાસે દસ હજાર વ્યક્તિ હોય જેની અમે માળા પહેરીએ, જે અમારી સાથે પગલેપગલું મેળવીને ચાલે. અમારો અને એમનો અવાજ એક હોય, દિશા એક હોય તથા એક જુસ્સાથી લક્ષ તરફ આગળ વધતા રહીએ. તેમને કોઈ વાતનો ડર અથવા ભય ન હોય. આ વર્ષે અમારી ઈચ્છા દસ હજાર હીરાનો હાર પહેરવાની છે. જો કોઈ વ્યક્તિ મૃત્યુ પામતી હોય ત્યારે અથવા ફાંસી ઉપર ચઢાવવામાં આવે છે ત્યારે તેની એક છેલ્લી ઈચ્છા પૂરી કરવામાં આવે છે. જેમ કે કોઈની ઈચ્છા હોય છે કે તે મીઠાઈ ખાય અથવા તો સિગારેટ પીએ, તો તેની ઈચ્છા પૂરી કરવામાં આવે છે. અમારું પણ મન છે કે આ વર્ષે અમે દસહજાર હીરાનો હાર પહેરીને શહેરમાં ફરીએ. જ્યારે

અમારી યાત્રા નીકળે ત્યારે જનતા એવું સમજે કે આ ઘણો જ પૈસાદાર માણસ લાગે છે. ઘણો જ વગવાળો માણસ છે, ઘણો જ પ્રતિષ્ઠિત માણસ છે.

દીકરા, આજે હું કબીરની જેમ ઉખાણું પૂછી બેઠો. અહીં દસ હજાર હીરાનો અર્થ મારા કહેવા પ્રમાણે દસ હજાર એવા સાથી થઈ જાય જે નિયમિત રૂપે અમારા કાર્ય માટે એટલે કે મિશન માટે સમયદાન આપી શકે. પૈસાની ઈચ્છા નથી. આનો અર્થ એ કે અમારા હાથ-પગ મજબૂત બની જાય. હાથ-પગનો અમારો અર્થ તમે છો. તમે અમારા હાલતા-ચાલતા હાડ-માંસની શક્તિપીઠ બની જાવ. અમે જે આશાઓ શક્તિપીઠ પાસેથી રાખી હતી, તે સ્વયં તમે પૂરી કરવાનું શરૂ કરી દો. અમને જ્ઞાનરથને માટે નોકર નથી જોઈતો. અમને તેને માટે તમારું સમયદાન જોઈએ. વિવેકાનંદ, ગાંધી, વિનોબાનું કામ સ્વયં તેમણે કર્યું. એવી જ રીતે આ કામ તમારે કરવાનાં છે. તમારી પાસે ચોવીસ કલાક છે. આઠ કલાક કામ કરવા માટે, સાત કલાક સૂવા માટે, પાંચ કલાક નિત્ય કામ માટે રાખી લો તો તમારી પાસે ચાર કલાક વધે છે. તમારે નિયમિતપણે નિત્ય ચાર કલાક મિશન માટે, સમાજ માટે, ભગવાન માટે આપવા જોઈએ.

સમયદાન આજની અનિવાર્ય જરૂરિયાત છે. આના માટે તમારે સમય કાઢવો જ જોઈએ. માની લો કે તમે બીમાર પડ્યા તો તમારો સમય બચશે કે નહીં? આપ એવું સમજો કે તમે નિત્ય ચાર કલાકને માટે બીમાર પડો છો. તમે પૂછશો કે ગુરુજી અમે કયા કામને માટે સમય આપીએ? અમે કહ્યું જ છે કે જનજાગૃતિ માટે, બીજા શેના માટે — ગુરુજીને પંખો નાંખવા, પગ દાબવા માટે નહીં દીકરા, અમને તો જનજાગૃતિ માટે સમય જોઈએ છીએ. તમે સમયની માગને પૂરી કરો. આ માગને કારણે અમારા કાન બહેરા થઈ રહ્યા છે, મન ઉપર ભાર વધી રહ્યો છે. આ કાર્ય એકલાથી પૂરું

થઈ શકે તેમ નથી. આ કાર્યહેતુ માટે હું સમયદાન માગી રહ્યો છું. તમે અમારા હાથ-પગ બનો, સહાયક બનો. અમારું સાહિત્ય ઘરે-ઘરે પહોંચાડી ક્રાંતિ કરી નાંખો. તમારા ચાર કલાક વડે અમારું કામ થઈ જશે. બે કલાકથી ઓછામાં જરા પણ શક્ય નથી. જો આટલું પણ શક્ય ન થાય તો પછી તમે એવા જ ઘોંઘાટ કરનારા, યાત્રા કાઢવાનું વિચારનારા બની રહો.

હરિશ્ચંદ્રએ વિશ્વામિત્ર પાસેથી, એકલવ્યએ દ્રોણાચાર્ય પાસેથી, શિવાજીએ સમર્થ ગુરુ રામદાસ પાસેથી, વિવેકાનંદે રામકૃષ્ણ પરમહંસ પાસેથી દીક્ષા લીધી હતી અને ગુરુદક્ષિણા ચૂકવી હતી. તમારે સૌએ પણ ગુરુદક્ષિણાના રૂપમાં સમય આપવો જોઈએ. જનજાગૃતિ માટે તમારું સમયદાન હીરા-મોતીઓ કરતાં, ઝવેરાત કરતાં પણ વધારે છે. આના કરતાં ઓછામાં યુગપરિવર્તનનું લક્ષ પૂરું નહીં થાય. તમે સૌ અમારા દીકરા છો, સાથી-સહયોગી છો. તમારા સૌ પાસેથી આવી જ આશા છે, અપેક્ષા છે.

ૐ શાંતિ....

વહેતા વહેણમાં જેના પગ ટકતા નથી તેને પાણી વહાવી લઈ જાય છે, પરંતુ જેઓ પોતાનું દરેક ડગલું મજબૂતાઈ સાથે રાખે છે તે ધીમે-ધીમે તીવ્ર વહેણને પણ પાર કરી જાય છે.

ભાવનાઓને પ્રેરણા આપવાનો મુખ્ય આધાર સ્વાધ્યાય જ એ તથ્ય માનવામાં આવ્યું છે જેનાથી પ્રેરિત થઈને મનુષ્યના વિચાર અને કર્મ સન્માર્ગની દિશામાં વિકસિત થાય છે અને એ જ વિકાસક્રમ અનંત અક્ષય પુણ્યફળ પ્રાપ્ત થવાનું કારણ બને છે.

ગુજરાત યાત્રાનાં સમાચાર

પં૦ લીલાપત શર્મા ત્રણ વર્ષ પછી ગુજરાત પહોંચ્યા તો પરિજનો બહુ પ્રસન્ન થયા અને ઉત્સાહનો સંચાર થયો. શ્રદ્ધેય પંડિતજીનું વડોદરા સ્ટેશન પર ભવ્ય સ્વાગત બેંડ, શહનાઈવાદન, પુષ્પાહાર અને કમળ પુષ્પ ભેટ ધરી કરવામાં આવ્યું. વડોદરાના વરિષ્ઠ પરિજન શ્રી ઠાકોર ભાઈના નિવાસ પર પૂજ્ય પંડિતજી સાથે કાર્યકર્તાઓને મળવાનો ક્રમ ચાલતો રહ્યો. શ્રેયસ વિદ્યાલયમાં પત્રકાર વાર્તા થઈ જેમાં પંડિતજીએ મિશનના રચનાત્મક અને સૃજનાત્મક કાર્યક્રમોની જાણકારી આપી. સાંજના વડોદરા શહેરની પાસે પાદરા શક્તિપીઠ પર ગોષ્ઠી થઈ. ગાયત્રી પ્રજ્ઞામંડળ ગોરવાના સત્સંગ ભવનમાં પંડિતજીએ દીપ પ્રજ્જવલિત કરી ગાયત્રી માતાની પૂજા કરી આરતી ઉતારી. સત્સંગ ભવનમાં વ્યસન મુક્તિની પ્રદર્શનીનું નિરીક્ષણ કરી પંડિતજીએ પ્રસન્નતા વ્યક્ત કરી. શાખા સંચાલકે પંડિતજીને મિશનના ભીષ્મ પિતામહ બતાવી આભાર વ્યક્ત કર્યાં.

૧૨ સપ્ટેમ્બરે શ્રેયસ વિદ્યાલયના સંચાલક શ્રી રજનીકાંત જાની દ્વારા પ્રારંભ કરેલ કોમ્પ્યુટર પ્રશિક્ષણ કેન્દ્ર તથા પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ વિભાગનું ઉદ્ઘાટન પંડિતજીના કર કમળો દ્વારા કરવામાં આવ્યું. શ્રેયસ વિદ્યાલયના હોલમાં યુગ સંગીત દ્વારા કાર્યક્રમ પ્રારંભ થયો, પરિજનોની હાજરી આશા ભરેલી હતી. વિદ્યાલયમાં વડોદરા, પંચમહાલ, સુરત, ભરૂચ, વલસાડના કાર્યકર્તાઓની ગોષ્ઠી આયોજિત કરી. પ્રતિષ્ઠિત નાગરિકો તથા કાર્યકર્તાઓએ પંડિતજીનું સ્વાગત કર્યું. વડોદરાના તારાબેન પંડયા અને તેમના સહયોગી બહેનોએ પંડિતજીને તેમના ૮૮ વર્ષની ઉંમરના આધારે ૮૮ કાગળના સુંદર ફૂલ જેના પર હસ્ત લેખિત ગાયત્રી મંત્ર તથા ગાયત્રી માતાના ફોટાથી બનેલી ૨૦ મીટર લાંબી માળા પહેરાવી ભવ્ય સ્વાગત કર્યું. આ અવસર પર ૮૮ દીપોનો દીપયજ્ઞ પણ સંપન્ન થયો. મંચ પર સેવા નિવૃત્ત ન્યાયાધીશ શ્રી ડી. જી. કારિયા તથા અન્ય પરિજન હાજર હતા. પંડિતજીએ ઉદ્બોધનમાં અંશદાનનો ઉપયોગ જ્ઞાનયજ્ઞમાં કરવાનો તથા સમય દાનનો ઉપયોગ શ્રીરામ ઝોલા પુસ્તકાલયમાં કરવાનું

આહ્વાન કર્યું. પંડિતજીએ કહ્યું કે ગાયત્રી સાધના ધન બળ, જળબળ, બુદ્ધિ બળ અને આત્મબળ દેનારી છે. અમને આ બધું મળ્યું. તમને પણ મળી શકે છે. તમે સાચા સાધક બનો. ઘર-ઘર યુગ સાહિત્ય પહોંચે, ઘર-ઘર યજ્ઞ થાય, સંસ્કાર થાય. અમને ગુરૂ સત્તાએ લોઢાથી સોનું જ નહિ પરંતુ હીરા બનાવી દીધા. તમારે પણ હીરા બનવું હોય તો ગુરૂ કાર્ય કરો. માત્ર જપ કરવાથી કશુંય નહીં બને, આત્મ સુધાર પણ કરવો પડશે. ગુરૂસત્તા સાથે કરાર કરવો પડશે. સ્વામી વિવેકાનંદ અને વીર શિવાજીનું ઉદાહરણ આપી બતાવ્યું કે સમર્પણ આ પ્રકારનું હોવું જોઈએ. સંગઠનને મજબૂત બનાવવા માટે બધાએ એક થઈ કામ કરવાની અપીલ કરવામાં આવી. શ્રદ્ધેય પંડિતજીએ હાઈકોર્ટના સેવા નિવૃત્ત શ્રી ડી. જી. કારિયાને તિલક કરી માળા પહેરાવતા ગુજરાતમાં સંગઠનને સુદૃઢ કરવાની જવાબદારી સોંપી. સાંજે ૪ વાગે વાઘોડીયા રોડ વડોદરા પર ગાયત્રી શક્તિપીઠ સ્થળનું ભૂમિ પૂજન પંડિતજીના કર કમળોથી સંપન્ન થયું. ભૂમિ પૂજનના અવસર પર પૂજ્ય પંડિતજીએ દેવતાઓની મૂર્તિના દર્શનનું ગૂઢ રહસ્ય બતાવ્યું. તેમણે કહ્યું કે દેવતાઓની મૂર્તિ એક મોડલ છે, નમૂનો છે. આપણે દેવતાના ગુણોને પોતાના અંદર ધારણ કરવા જોઈએ. તો આપણી સાધના સફળ થઈ શકે છે.

માંજલપુર વડોદરામાં શ્રી સુરેશભાઈ, રમેશભાઈ તથા અન્ય પરિજનોએ યુગ સાહિત્ય કેન્દ્ર ખોલ્યું છે. તેનું ઉદ્ઘાટન પંડિતજીના કર કમળોથી થયું. આ અવસર પર બ્રહ્મભોજ સાહિત્યના ૮૮ સેટ અડંધી કિંમતે વિતરણ કર્યાં.

પંડિતજી ૧૩ સપ્ટેમ્બરે સવારે જ્ઞાનપીઠ અમદાવાદ પહોંચ્યા. ત્યાં બપોર સુધી પરિજનોને મળવાનો ક્રમ ચાલતો રહ્યો. બપોરે જ્ઞાનપીઠના મોટા હોલમાં ખેડા, મહેસાણા, બનાસકાંઠા, સાબરકાંઠા, કચ્છ અને સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાના કાર્યકર્તાઓની ગોષ્ઠી થઈ. બહેનોએ પુષ્પવર્ષા કરી તેમનું સ્વાગત કર્યું. કાર્યક્રમનું સંચાલન શ્રી વિષ્ણુભાઈ પંડયાએ કર્યું. મંચ પર ડૉ. રાજેન્દ્ર પ્રસાદ, શ્રી કાંતિભાઈ પટેલ તથા જસ્ટિસ કારિયા હાજર હતા. યુગ સંગીત તથા સ્વાગત ગાન સાથે કાર્યક્રમ પ્રારંભ થયો. પંડિતજીએ જ્ઞાનયજ્ઞનું મહત્ત્વ બતાવતા કહ્યું કે તે ગુરુ

સાથે એગ્રીમેન્ટ કરે અને ગુરુની શક્તિ મેળવે. આ સમય સંગઠિત થઈ ઘેર ઘેર ગુરુજીના વિચાર પહોંચાડવાનો છે. એવું કોઈ ઘર બાકી ના રહે જ્યાં ગાયત્રી અને યજ્ઞનો પ્રકાશ ન પહોંચે. ઘર-ઘર પંચદેવનું ચિત્ર સ્થાપિત કરો, ગાયત્રી યજ્ઞ અને સંસ્કાર કરાવો. દેવ દક્ષિણામાં એક બુરાઈ છોડી ને એક સારો ગુણ ગ્રહણ કરવાનો સંકલ્પ કરાવો. પંડિતજીએ સામાજિક કુરીતો પર ટીકા કરતા કહ્યું કે એંશી લાખ બાબા ગામે-ગામે જઈ જન જાગરણમાં લાગી જાય તો આ કુરીતો અને દુર્વ્યસન આગળ વધી ન શકે. આપણે આ કુરીતો અને દુર્વ્યસનો સાથે લડવું પડશે. દહેજ, નશાખોરી અને ફેશનથી લડવું પડશે. પંડિતજીએ અમદાવાદની વિભિન્ન શાખાઓમાં કાર્યકર્તાઓની ગોષ્ઠીઓને સંબોધીત કરી. કિરણપાર્ક અમદાવાદમાં સેવા ભાવથી ચાલી રહેલ હોસ્પીટલમાં પંડિતજીએ પરિજનોને આશીર્વાદ આપ્યા. ગાયત્રી પરિવાર ટ્રસ્ટ શાહીબાગના સૌજન્યથી પ્રારંભ કરેલ ફિજિયોથેરાપી સેન્ટરનું ઉદ્ઘાટન પંડિતજીએ કર્યું. ગાયત્રી શક્તિપીઠ શાહીબાગના શ્રી બળવંતભાઈ ત્રિવેદીએ પુષ્પાહારથી સ્વાગત કર્યું. ગાયત્રી પ્રજ્ઞાપીઠ રાણીપ, શાંતિકુંજ, કાંતિકુંજ, જ્ઞાનકુંજ શાખાનાં ભાઈ-બહેનોને આશીર્વાદ આપ્યા અને ગાયત્રી મંત્રનો મહિમા બતાવ્યો.

ખેડા જિલ્લાના પ્રમુખ પરિજન શ્રી નવનીતભાઈ, શ્રી અરૂણભાઈ, શ્રી ચંદ્રકાંતભાઈ, શ્રી શંભુભાઈ તથા જીનુભાઈના અનુરોધ પર પંડિતજી ખેડા પહોંચ્યા. ગાયત્રી શક્તિપીઠ સારસાના પરિજનોએ પંડિતજીનું પુષ્પાહારથી સ્વાગત કર્યું. મહિલાં ગાયત્રી શક્તિપીઠ આણંદની બહેનોને સંબોધિત કરતા પંડિતજીએ સમાજ અને રાષ્ટ્રની સેવા માટે નારી શક્તિનું આહ્વાન કર્યું. ગાયત્રી શક્તિપીઠ ભાદરણ પર કાર્યકર્તાઓની ગોષ્ઠી થઈ. પંડિતજીએ ગાયત્રી યજ્ઞ અને જ્ઞાનયજ્ઞની જાણકારી આપતા કુરીતોથી લડવાનું આહ્વાન કર્યું. જીતપુરા, બેડવા, ભરોડા આદિ શાખાઓમાં પરિજનોનું માર્ગદર્શન કર્યું. ગાયત્રી શક્તિપીઠ ખેતીવાડીના પરિજન શ્રી રમણભાઈ પટેલ અને ગાયત્રી શક્તિપીઠ ગામડીના શ્રી હનુમાનભાઈ પટેલે કાર્યકર્તાની ગોષ્ઠીનું આયોજન કર્યું.

તા. ૧૮ સેપ્ટેમ્બરના ગાયત્રી શક્તિપીઠ અમરેલીમાં કાર્યકર્તાઓએ પંડિતજીનું સ્વાગત કર્યું અને કાર્યકર્તાઓની

સાથે મુલાકાત કરી. રાત્રે ૧૦ વાગ્યા સુધી શરદભાઈ આડતિયાના ઘરે પરિજનોને મળવાનો ક્રમ ચાલતો રહ્યો. રાજકોટ, જૂનાગઢ, જામનગર, અમરેલી અને ભાવનગરના કાર્યકર્તાઓની ગોષ્ઠી તા. ૧૯ અમરેલી શક્તિપીઠના પ્રાંગણમાં આયોજિત કરી. પંડિતજીએ કાર્યકર્તાઓને સંગઠિત થઈ ઘેર-ઘેર સાહિત્ય પહોંચાડવા વિશેષ જોર આપ્યું. શ્રી શરદભાઈ આડતિયાએ અમરેલી જિલ્લામાં સાહિત્ય પ્રચાર વાહન ચલાવવામાં પૂરો સહયોગ આપવા વચન આપ્યું. નશેબાજી, દહેજ અને ધૂમધામના લગ્નોના પ્રચલન પર પ્રહાર કરતા પૂજ્ય પંડિતજીએ જન જન ને આગળ આવી તેનાથી સંઘર્ષ કરવાની અપીલ કરી. તેમણે કહ્યું પહેલા એક રાવણ હતો. હવે કરોડો રાવણ છે. રાવણ વિલાસિતાનું, કુંભકર્ણ આળસનું અને સૂર્યણખા ફેશનનું પ્રતીક છે. હવે કેવળ માળા ફેરવવાથી કામ નહીં ચાલે. યુગ સૈનિકોએ તેનાથી લડવું પડશે. પંડિતજીએ યુગ શક્તિ ગાયત્રી પત્રિકા ઘેર-ઘેર પહોંચાડવા પર વિશેષ જોર આપ્યું. શ્રીરામ ઝોલા પુસ્તકાલય અને જ્ઞાનરથ ચલાવી ઘર-ઘર સાહિત્ય પહોંચાડવાની પ્રેરણા આપી. તેમણે પોતાની ઓજસ્વી વાણીથી કાર્યકર્તાઓનું ધ્યાન દોર્યું અને કહ્યું કે સૌરાષ્ટ્રના ક્ષેત્રને ગાયત્રીમય બનાવી દો, ઘેર-ઘેર જ્ઞાનનો પ્રકાશ પહોંચાડો.

દીપક સળગી રહ્યો હતો ધી ખલાસ થવા માંડ્યું. જ્યોત ધીમી થવા લાગી. પવનની લહેરોએ જોયું કે હવે દીપક પર વિજય મેળવવો સરળ છે, તો તે લહેરોએ એકત્ર થઈને ઝડપથી આક્રમણ કર્યું. નીચે અંધકાર છવાયેલો હતો. અટ્ટહાસ્ય કરીને તે હસ્યો અને બોલ્યો દીપક હવે તો તારો અંત હાથવેંતમાં છે, થોડી જ વારમાં અમારું સામ્રાજ્ય છવાઈ જશે. દીપક હસ્યો અને બોલ્યો બંધુ, એ જોજે એ કામ તો વિધાતાનું છે, મારું ધ્યેય છે પ્રકાશ માટે સતત પ્રગટતા રહેવું, તો હવે અંત સમયે શા માટે મોં ફેરવી લઉં. આ પ્રમાણે કહીને તે એકવાર વેગથી એટલો સળગ્યો કે ત્યાંથી સંપૂર્ણ અંધકાર દૂર થઈ ગયું, ભલે પછી બીજી કાણે દીપકનું અસ્તિત્વ સ્વયં પણ બચ્યું નહિં.

Disclaimer / Warning: All literary and artistic material on this website is copyright protected and constitutes an exclusive intellectual property of the owner of the website. Any attempt to infringe upon the owners copyrights or any other form of intellectual property rights over the work would be legally dealt with. Though any of the information (text, image, animation, audio and video) present on the website can be used for propagation with prior written consent.

યુગ નિર્માણ સમાચાર

ગાંધીનગર- ગાયત્રી પરિવાર દ્વારા વિચાર કાંતિ અભિયાન નિમિત્તે લેવાયેલી વેદોની પરીક્ષા

હાલમાં હળહળતા કળયુગમાં ચારે બાજુ દૂષિત વાતાવરણ ફેલાઈ ગયું છે. માણસની પ્રાથમિક જરૂરિયાત હવા, પાણી, ખોરાકમાં ભેળસેળના કારણે માણસોના મન વિકૃત બની રહ્યા છે. મનની શાંતિ અનુભવાતી નથી. આપણે અને આપણી ભાવિ પેઢી તેનો ભોગ બની ગયા છીએ. આવા સંજોગોમાં ભારતીય સંસ્કૃતિને યાદ કરીને શ્રીરામ શર્મા આચાર્યશ્રીએ મનુષ્યને સુખી, શાંત અને પવિત્ર જીવન જીવવા માટે વિચારકાંતિ અભિયાન શરૂ કરાવીને ઘેર-ઘેર ગાયત્રી મંત્ર અને વેદ સ્થાપના ઉપર ખૂબ જ ભાર મૂક્યો છે, હાલમાં ગાયત્રી શક્તિપીઠ ગાંધીનગર ઉપક્રમે ગાંધીનગર ગાયત્રી પરિવાર દ્વારા આ કામ સક્રિય પણે કરવામાં આવી રહ્યું છે.

તાજેતરમાં ગાંધીનગરમાં બાળકોને ભારતીય સંસ્કૃતિ તરફ વાળવા માટે એક અદ્ભૂત પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો. ધોરણ ૫-૬-૭ના બાળકોને “જીવનધારા” અને ધોરણ આઠથી ઉપરના તેમજ ગમે તે ઉંમરના વ્યવસાયી વ્યક્તિઓ માટે “વેદોનો દિવ્ય સંદેશ” ની પરીક્ષાઓ લેવામાં આવી હતી. જીવનધારા પરીક્ષામાં પ્રાથમિક શાળાના ૧૬૨ વિદ્યાર્થીઓ અને વેદોના દીવ્ય સંદેશમાં ૧૯૩ વિદ્યાર્થીઓ બેઠા હતા. આ પરીક્ષામાં બે સાડવા પ્રાથમિક તેમજ માધ્યમિક શાળાઓના આચાર્યશ્રીઓનો રૂબરૂ સંપર્ક કરીને અને તેઓના અનુકૂળ સમયે બન્ને પરીક્ષાઓના અનેકવાર વર્ગો લઈને વિદ્યાર્થીઓને તૈયાર કરવામાં ગાયત્રી પરિવારના શ્રી રમણભાઈ, શ્રી શશિકાંતભાઈ અને શ્રી નટુભાઈ પટેલે ખૂબ જ જહેમત ઉઠાવી હતી. તેમના આ પ્રયાસથી નવી પેઢીને કુવિચારોથી બચાવીને ભારતીય સંસ્કૃતિ તરફ વાળશે અને તેમના કુટુંબમાં શાંતિ થશે.

ઉમરગામ- વલસાડ જીલ્લાનું મહારાષ્ટ્ર સરહદ પરનું આદિવાસી ગામ છે પણ ઉદ્યોગ ધંધાથી વિકસિત એરિયાહોવાથી નોકરી માટે આવેલ અનેક રાજ્યોના લોકો રહે છે અને સાથે હળીમળીને સર્વે ત્યોહાર ઉત્સવ સાથે મળીને ઉજવે છે.

તા ૦ ૧૫-૮-૯૯ના રોજ પોથી શોભાયાત્રાથી કાર્યક્રમની શરૂઆત થઈ અને બપોરે સત્યનારાયણ કથા વલસાડના શ્રી મહેન્દ્રભાઈ દેસાઈ દ્વારા ખૂબ સરસ રીતે લોક ભોગ્ય ભાષામાં વિવેચન સાથે કરાવવામાં આવી અને કથાનું મૂળ ધ્યેય સમજાવવામાં આવેલ. તા ૦ ૧૬થી ૧૯-૮ ગુરુવાર સુધી દરરોજ બપોરે ૨થી ૬ કલાકે શ્રી કીર્તિભાઈ પંડયા દ્વારા એમની લોકપ્રિય અને રોચક શૈલીમાં દરરોજ લોકોએ પવિત્ર શ્રાવણ માસમાં કથા શ્રવણ કર્યું. કથાની સાથે અન્ય રચનાત્મક

કાર્યોને પણ પૂરતું સ્થાન આપવામાં આવેલ. તા ૦ ૧૭ના રોજ યુવા સંમેલન રાખવામાં આવેલ જેમાં યુવાનો કેવા હોવા જોઈએ ? એમાં અવરોધક તત્વ શું છે ? યુવાઓને કુવિચાર, દુર્વ્યસન, વાસનાને દબાવી સારા વિચારોને જગાવવા પર ભાર મુક્યો.

સાથે-સાથે રક્તદાન શિબિર પર રાખવામાં આવી ડોક્ટર ટીમ પાસે સમય ઓછો હતો તો પણ ત્રણ કલાકમાં ૧૦ બોટલ રક્ત જમા થયું. પ્રજ્ઞા પુરાણ કથાની પૂર્ણાહુતિ વિરાટ દીપયજ્ઞ અને મંત્ર દીક્ષાની સાથે કરવામાં આવી. શ્રોતાઓને ત્રણ હજાર પોકેટ બુક મહાકાલની ચેતાવણી ફ્રીમાં આપવામાં આવી.

સુરત- આજની વર્તમાન પરિસ્થિતિમાં અનેક પ્રકારની સામાજિક રીતરસમો જેવી કે અંધશ્રદ્ધા, રૂઢિગત માન્યતાઓ તેમજ આર્થિક સંકડાણ તેમજ પારિવારિક વિટંબણાઓથી માનવી ઘણો જ ચિંતિત રહેતો હોય ત્યારે આવી પરિસ્થિતિને અનુલક્ષીને યુગઋષિ પંડિત શ્રીરામ શર્મા આચાર્ય, પ. પૂ. વંદનીયા માતાજી ભગવતીદેવી શર્મા શાંતિકુંજ હરિદ્વારની સૂક્ષ્મ પ્રેરણાથી ગાયત્રી પરિવાર શાખા વરાછારોડ સુરત દ્વારા સર્વ જ્ઞાતિય પ્રથમ સામૂહિક આદર્શ લગ્ન સંસ્કાર સમારોહનું આયોજન ગત તા. ૨૯-૧૧-૯૯ના રોજ સંપન્ન થયેલ જેમાં નવદંપતિઓએ શાસ્ત્રોક્ત વિધિ વિધાનથી ગૃહસ્થોશ્રમમાં પ્રવેશ કરેલ જેનો સમાજમાં સારે પ્રતિસાદ મળતાં, વિશેષ પ્રેરણા પ્રાપ્ત થઈ. ‘બીજો ઝસામુહિક આદર્શ લગ્ન સંસ્કાર સમારોહ’ તા. ૧૨-૧૨-૯૯ ના રોજ થઈ રહેલ છે.

આદિપુર- શાંતિકુંજ દ્વારા ચાલુ વર્ષને ‘સાધના વર્ષ’ તરીકે જાહેર કરાયું છે તે નિમિત્તે અહીંના ગાયત્રી પરિવારની મહિલા શાખા દ્વારા ગાયત્રી જયંતીથી નગરના જુદા-જુદા વિસ્તારોમાં બહેનોની આઠેક ટુકડીઓ દ્વારા દરરોજ અડધો કલાક ગાયત્રી મંત્ર ધૂન અને વિશ્વ કલ્યાણ અર્થે પ્રાર્થનાના કાર્યક્રમો યોજાય છે.

જે ટુકડીઓનું સંચાલન વનિતાબેન, અનસૂયાબેન, નીતાબેન, વિમળાબેન, લીલાબેન, નીરૂબેન, તથા અન્ય બહેનો સંભાળી રહ્યા છે. આ પરિવારની બહેનો દ્વારા કારગીલમાં શહીદ થયેલા જવાનોને શ્રધ્ધાંજલિ અર્પી તેમના આત્માની શાંતિ અર્થે ભજનો કરવામાં આવ્યા હતા અને તેમના પરિવારજનો માટે ફાળો એકત્ર કરી ‘જન્મભૂમિ રાહતપત્રો નિધિ’ને મોકલ્યા મહિલા શાખા દ્વારા વોર્ડ ૨-બીમાં બંધાયેલા ચબૂતરામાં ફાળો અપાયો હતો. તેમજ ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને રૂ. એક હજારની મફત નોટબુકોનું વિતરણ, ટી.બી.ના દર્દીને દવાઓ, દૂધનો પાવડર ફળ વિતરણ તથા એક અકસ્માતગ્રસ્ત નાગરિકના પરિવાર માટે એક માસનું રાશન પણ આપવામાં આવ્યું હતું. આમ આ શાખાએ સાધના વર્ષ નિમિત્તે ધાર્મિક ઉપરાંત વિવિધ સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ પણ હાથ ધરી છે. જેને નગરજનો તરફથી પણ સારો પ્રતિસાદ મળી રહ્યો છે.

ધર્મ ભૂલાયો જગથી આવે

ધર્મ ભૂલાયો જગથી આવે હે ગુરુદેવ તમે આવો
અધર્મનું અંધારુ હણવા યુગ શક્તિ દીપ જલાવો

રાગ-દ્રેષના ફણી ફૂંકાડા જીવનને સળગાવે
ઈર્ષા, ક્રોધ, તણા, વિષ છલકે જગને એ ભડકાવે
કાલીય મર્દન કરવા પ્રભુજી મન ચમુનામાં આવો

ધર્મ ભૂલાયો જગથી આવે.....

જ્ઞાન ભક્તિને કર્મયોગની અમૃતધાર વહાવો
પથિક બની તવ શરણે આવ્યો પથિક સારથી આવો
મન મંદિરનું તિમિર હણીને જ્ઞાનની જ્યોતિ જલાવો

ધર્મ ભૂલાયો જગથી આવે.....

એક અનોખો તારો બાળક તારે દારે આવ્યો
વેદ વિચારના ગીત ગુંજનને પ્રભુ પાસે લઈ ચાલ્યો
અપનાવો કે ફુકરાવો પ્રભુ હવે તમારી મરજી

ધર્મ ભૂલાયો જગથી આવે.....

-સભ્ય શ્રી જયશ્રીબેન ભટ્ટ

લાલપુર